

T.C.
ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**Bölgesel Güç Ekseninde Türkiye-İran İlişkileri: Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık
Teorisi Bağlamında Suriye İç Savaşı, Katar Diplomatik Krizi ve Kuzey Irak
Bölgesel Yönetimi Bağımsızlık Referandumu Sorunlarına Dayalı Bir Analiz**

*Turkey-Iran Relations in the Regional Power Axis: Based on Complex Interdependence
Theory in the Context of issues such as Syrian Civil War, Qatar Diplomatic Crisis and
Regional Government in Northern Iraq; An Analysis*

Duygu BAHTİYAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İstanbul, 2020

ALTINBAŞ
ÜNİVERSİTESİ

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

(SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARASI İLİŞKİLER)

**Bölgesel Güç Ekseninde Türkiye-İran İlişkileri: Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında
Suriye İç Savaşı, Katar Diplomatik Krizi ve Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi Bağımsızlık
Referandumu Sorunlarına Dayalı Bir Analiz**

(DUYGU BAHTİYAR)

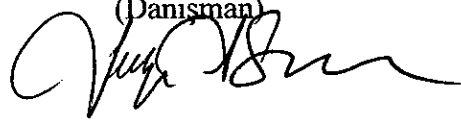
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tez Danışmanı:

(DR. FULYA AKSU EREKER)

Duygu BAHTİYAR tarafından hazırlanmış olan bu çalışma 14 /01 /2020 tarihinde yapılan Tez Savunma Sınavında tarafımızca incelenmiş olup, kapsam ve kalite açısından Yüksek Lisans / Doktora tezi olmaya ~~oy birliği/oy çokluğu~~ ile yeterli bulunmuştur.

Dr. Öğretim Üyesi Fulya Ereker
(Danışman)

Tez Savunma Sınavı Jüri Üyeleri

Dr. Öğretim Üyesi Fulya EREKER
(Danışman)

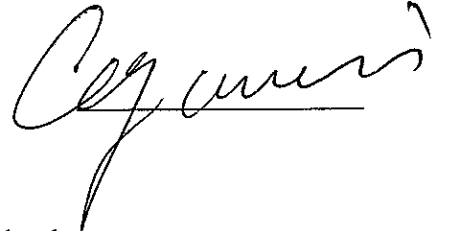
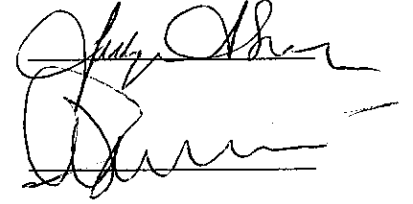
Altınbaş Üniversitesi

Doç. Dr. Tolga DEMİRYOL

Altınbaş Üniversitesi

Doç. Dr. Cangül ÖRNEK

Maltepe Üniversitesi

Bu çalışma bir Yüksek Lisans tezinin tüm gerekli şartlarını taşımaktadır.

Dr. Öğretim Üyesi Eylem AKDENİZ
(Anabilim Dalı Başkanı)

Doç. Dr. Nur Banu KAVAKLI
Enstitü Müdürü

Sosyal Bilimler Enstitüsü onayı: 14 01 2020

Bu dokümandaki tüm bilgilerin akademik kural ve etiğe bağı kalınarak yazıldığını ve tez yazım kuralları kapsamında bu çalışmada bulunan ve özgün olmayan bütün bilgi ve materyallerin referanslandırıldığını temin ederim.

Duygu RAHTIYAR

Yüksek Lisans Eğitimim boyunca yardımlarını esirgemeyen, bana her zaman maddi-
manevi desteklerini esirgemeyen canım Annem ve Babama, teşviklerinden dolayı
değerli Eşime, tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen sevgili danışman hocam
Dr. Öğretim Üyesi Fulya Aksu Ereker'e şükranlarımı sunmayı borç bilirim.

DUYGU BAHTİYAR

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
HARİTALAR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	6
1.1 ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ KAVRAMI.....	6
1.1.1. Liberal Uluslararası İlişkiler Teorisi ve Güç.....	7
1.1.2 Realist Uluslararası İlişkiler Teorisi ve Güç.....	12
1.2 BÖLGESEL GÜÇ.....	16
1.3 KARMAŞIK KARŞILIKLI BAĞIMLILIK.....	18
2.BÖLÜM:BÖLGESEL GÜÇ TÜRKİYE VE İRAN	21
2.1 TARİHTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ.....	21
2.1.1 Cumhuriyet'in Kuruluşundan 1979 İran Devrimine Kadar Türkiye ve İran.....	21
2.1.2 İran İslam Devriminden Soğuk Savaş Sonrası Döneme Kadar.....	24
2.1.3. 1990'dan Günümüze.....	26
2.2. BÖLGESEL GÜÇ OLARAK TÜRKİYE VE İRAN.....	29
2.2.1 Bölgesel Güç Olarak Türkiye.....	29
2.2.1.1. Ulusal Güç Unsuru Olarak Nüfus.....	30
2.2.1.2. Ulusal Güç Unsuru Olarak Türkiye'nin Jeopolitik Önemi.....	31
2.2.1.3 Ekonomi.....	32
2.2.1.4 Askeri Güç.....	32

2.2.2 Bölgesel Güç Olarak İran.....	33
2.2.2.1 İran'ın Nüfusu.....	34
2.2.2.2 İran'ın Jeopolitik Önemi.....	34
2.2.2.3. İran Ekonomisi.....	35
2.2.2.4 İran'ın Askeri Gücü.....	35
2.3. YUMUŞAK GÜÇ OLARAK TÜRKİYE VE İRAN.....	36
3. BÖLÜM: SURİYE İÇ SAVAŞI, KATAR DİPLOMATİK KRİZİ VE KUZEY İRAK BÖLGESEL YÖNETİMİ BAĞIMSIZLIK REFERANDUMU SORUNLARININ TÜRKİYE VE İRAN İLİŞKİSİNE ETKİSİ.....	45
3.1. SURİYE İÇ SAVAŞI'NIN TÜRKİYE VE İRAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ.....	45
3.2 KATAR DİPLOMATİK KRİZİ VE KUZEY İRAK BAĞIMSIZLIK REFERANDUMUNUN TÜRKİYE- İRAN İLİŞKİSİNE ETKİSİ.....	91
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	104

KISALTMALAR

CENTO	Centry Treaty Organization
ECO	Ekonomik İşbirliği Örgütü
IKBY	Irak Bölgesel Kürt Yönetimi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
İHH	İnsani Yardım Vakfı
THY	Türk Hava Yolları
IMF	Uluslararası Para Fonu
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
AB	Avrupa Birliği
RCD	Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
YPG	Halk Savunma Birlikleri
DAEŞ/DEAŞ	Devlet'ül Irak ve's Şam
SUK	Suriye Ulusal Konseyi
SMO	Suriye Milli Ordusu
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi

SMDK	Suriyeli Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
HTŞ	Heyet Tahrir Şam

HARİTALAR

Şekil1: 2018- Suriye Genel Durum Haritası

Şekil2: Cenevre 1 Toplantısı- Suriye’de muhaliflerin durumu

Şekil3: Cenevre-2 Toplantısı- Suriye Genel Durum Haritası

Şekil4: Suriye’de çatışmasızlık bölgeleri

Şekil5: Suriye Genel Durum Haritası

ÖZET

Bu araştırma 380 yıldır sınır değişikliği yaşamayan ve iki komşu devlet olan Türkiye ve İran'ın kendi aralarındaki ilişkiyi karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde incelemektedir. Bu kapsamda çalışma, Suriye iç savaşında iki ülkenin çıkar çatışması içinde olmalarına karşın, aynı dönemde yaşanan Katar Krizi ve Kuzey Irak bağımsızlık referandumu yaptıkları işbirliğini ele almaktadır. Suriye iç savaşında aralarında ortaya çıkan ihtilafa rağmen Astana süreçleriyle diyalog zemini oluşturulmaya çalışılmıştır. Türkiye, sınırında oluşabilecek olan terör koridorundan endişe duyduğunu dile getirmiş, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekâtlarını gerçekleştirmiş; İran, kendi çıkarlarına ters düştüğü için bu operasyonları en üst düzey politikacılarla eleştirmiş ve iki ülke arasında görüş çatışmasının nedeni olmuştur. 5 Haziran 2017 tarihinde Katar Diplomatik Krizi ve 25 Eylül 2017'de gerçekleşen Kuzey Irak bağımsızlık referandumları ile işbirlikleri meydana gelmiş her iki ülkede birlik çağrıları yapmıştır. Bölgede yaşanan bu gelişmelere bakıldığında Türkiye ve İran'ın kendi arasındaki ilişkileri ve tutumları karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi ile açıklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, İran, Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık, Suriye, Katar, Kuzey Irak.

ABSTRACT

This research is conducted to focus on the relationship of two neighbouring states Turkey and Iran, which did not have any changes on their mutual borders for 380 years, from the perspective of complex interdependence. In this context, the study examines the cooperation between the two countries during the Syrian civil war, despite the conflict of interest in the areas, the Qatar crisis and the independence referendum in northern Iraq. In spite of the conflicts between these two countries during the Syrian civil war, a dialogue was tried to be established with the Astana process. Turkey has voiced concerns about its border security and risks of a potential terror corridor near its borders and conducted operations Euphrates Shield, Olive Branch and Peace Spring; Iran has criticised these operations through the highest level officials for contradicting their best interests and these operations has been the cause of the conflict of views between these two countries. On 5 June 2017 The Qatar Diplomatic Crisis and 25 September 2017 the Northern Iraqi independence referendum both countries have cooperated and have called for unity in Qatar and Iraq. According to these developments in the region, the relationship between Turkey and Iran is explained by complex interdependence theory.

Key words; Turkey, Iran, Complex Interdependence Theory, Syria, Qatar, Northern Iraq.

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler literatüründe güç, farklı teori ve yaklaşımlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Güç, kökenleri itibariyle antik çağlara dayansa da evrensel bir tanımı yapılamamış, zamana, mekâna ve konjonktüre göre farklılık göstermiştir. Güç en temel tanımı ile A devletinin B devletine normal zamanda ve normal şartlar altında yaptıramayacağı bir şeyi yaptırma yetkisidir. 17. ve 18. yüzyılda ortaya çıkan Liberalizm gücü işbirliği, insan hakları, sınırlı devlet gücü, rasyonalizm, ilerleme ve hukuk vasıtasıyla aktörlerin kullanabileceğinden ve ancak bu şekildeki bir güç kullanımı ile düzen ve güvenliğin sağlanabileceğinden bahseder. Devletin homojen ve tek güç olmadığını, çok uluslu şirketlerin, sivil toplum örgütleri gibi devlet dışı aktörlerin de sistemde yer aldığını ve gücün bu aktörler arasında bölündüğünü ileri sürmüşlerdir. Buna ek olarak ise demokrasiye sahip ülkelerin kendi aralarında savaşmayacaklarını, dolayısıyla demokrasinin barış getireceğini, askeri gücün yegane güç aracı olmayacağını, ekonominin de önemli bir güç aracı olduğunu iddia eder. Liberal yaklaşımın tam tersi yönde duran realist teoride ise güç farklı bakış açıları açısından hem bir araç hem de amaç olarak ele alınmaktadır. İnsan doğasından yapılan bir çıkarımla devletlerin de bireyler gibi sürekli güç elde etmek amacıyla olduğunu öne süren klasik realist teoride güç bir amaç olarak ele alınırken, uluslararası ilişkileri uluslararası sistemin yapısı odağından açıklayan neorealist teoride ise güç, devletlerin esas kaygısı olan güvenliklerini sağlamak için bir araçtır. Ancak bu farklılığa rağmen gücün içeriği, tüm realist bakış açılarında liberal yaklaşımların aksine askeri güç ile tanımlanmaktadır.

Liberal uluslararası ilişkiler yelpazesi altında ortaya çıkan, ancak zamanla realist güç yaklaşımı ile liberal bakış açısı arasında bir bağ kurma noktasına da ulaşan karşılıklı

bağımlılık yaklaşımları ise güç tanımını farklı bir açıdan geliştirmiştir. 1977 yılında Keohane ve Nye tarafından geliştirilen karşılıklı bağımlılık yaklaşımında güç, asimetrik bir karşılıklı bağımlılık ortamında aktörlerin birbirlerinden etkilenme durumuna göre açıklanır. İki devlet arasında ortaya çıkan herhangi bir sorunda taraflardan biri diğerine göre daha fazla önemlidir. Bu sebeple zayıf olan devletin pazarlık gücü diğer devlete göre daha fazladır. Bu sebeple karşılıklı bağımlılık teorisinde ilişki içindeki her aktörün kazançlı olduğu bir kazan-kazanın durumu hâkimdir. Karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi ise, demokratik ve sanayileşmiş ülkelerde askeri güç kullanımının azalacağını ifade etmekle birlikte, işbirliğiyle beraber çatışmanın varlığını da varsayar ve bu bağlamda realist uluslararası ilişkiler teorisine de tamamen sırt çevirmeyen bir alan açar. Hem çatışmaya hem de işbirliğine olanak sağlayan karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi bu tezde tarihsel geçmişlerine bakıldığında istikrarsız bir ilişkiye sahip olan iki komşu ülke olarak İran ve Türkiye'nin bölgesel güç olma rekabetlerini açıklayıcı analiz çerçevesi olarak kullanılmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşu ve İran'da da Pehlevi hanedanının başa geçmesiyle ulus-devlet ve modernite kavramları odağında her ülke arasında yakınlaşma meydana gelmiştir. 1921 yılında karşılıklı olarak açılan elçilikler ile birlikte birbirlerine dostluk mesajı göndermelerıyla başlayan ilişkiler, işbirliğine yönelik gelişme göstermiş, ancak sorunlardan bağımsız olmamıştır. Bu kapsamda 1925 yılından sonra Doğu Anadolu'da başlayan Kürt isyanları sorunların temelini teşkil etmiştir. 1926 yılında mevcut sorunları çözüme kavuşturmak ve işbirliğini artırmak amacıyla Güvenlik ve Dostluk Anlaşması imzalanması ile düzelen ilişkiler, 1934 yılında Rıza Pehlevi'nin Türkiye ziyaretiyle gelişmeye yönelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte iki ülke de Sovyetler Birliği'ne karşı ABD'nin yanında yer aldı. 1955 yılında İngiltere'nin

öncülüğünde imzalanan Bağdat Paktı anlaşması (Türkiye-İran- Irak- Pakistan) savunma işbirliğini amaçlıyordu fakat Türkiye'nin NATO ile kuvvetlenen varlığı askeri açıdan bu birliği sağlayamadı.

1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi'ne kadar gelinen süreçte nispeten daha istikrarlı ilişkiler içerisinde olan iki ülke devrimden sonra karşı karşıya gelmiştir. Türkiye ve İran arasında devrimden sonra ortaya çıkan ideolojik farklılık iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilemesine neden olmuştur. Yeni rejimden sonra yalnızlaşan İran başta Türkiye olmak üzere bölge ülkeleri ile ılımlı diplomatik ilişkiler içinde bulunmuştur. Bu süreçte Türkiye ve İran ekonomik ve kültürel işbirliği amaçlanan paktlar imzalamış olsa da iki ülke arasındaki ilişkilerin seyri istikrarlı olmamış, ortaya çıkan yeni koşullara göre farklılık göstermiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde İran'ın terör örgütü PKK'ya verdiği destek ilişkilerin bozulmasına yol açtığı gibi, iki ülke eski Sovyet coğrafyasında sıkı bir rekabete de girmiştir. Söz konusu rekabette Türkiye ABD desteğine dayalı bir dış politika izlerken, İran Rusya ile işbirliği içinde hareket etmiştir.

2000'li yıllarla ilişkilerde birlikte diyalog, ekonomik ve enerji alanlarındaki işbirliği gibi adımlar öne çıkmaya başlamış olmakla birlikte mevcut anlaşmazlık ve sorunlar tamamen ortadan kalkmamıştır. Yine de bu kapsamda iki ülke arasındaki en büyük kırılma Suriye iç savaşında yaşanmıştır. Buna karşın diğer taraftan aynı dönemde gerçekleşen 5 Haziran 2017 tarihinde Katar Diplomatik Krizi ve 25 Eylül 2017 tarihinde gerçekleşen Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin (IKBY) yaptığı bağımsızlık referandumu iki ülkenin yakınlaşmasına neden olmuştur. Ayrıca aynı dönem içerisinde Türkiye 2017 yılında İran'dan petrolü en fazla ithal eden ülke olmuştur.

Bu çalışma, her ikisi de bölgesel güç olma iddiasında olan İran ve Türkiye'nin Arap Baharı sonrasında ilişkilerinin değişen küresel ve bölgesel dinamikler çerçevesinde karmaşık karşılıklı bağımlılık yaklaşımı açısından analizini amaçlamaktadır.

Tezde yanıtı aranan sorular şu şekilde belirlenmiştir:

- 380 yıldır sınır güvenliğine dikkat eden iki ülkeyi dönem dönem karşı karşıya getiren çıkar çatışmaları fikirsel/dinsel ya da jeostratejik kökenli midir?
- İki ülkeyi işbirliği yapmaya iten ortak çıkarların temeli güvenlik endişesi midir?
- Söz konusu ortak çıkarlar iki ülke arasındaki bölgesel güç olma rekabetinde çatışmayı önleyebilme ve ilişkiyi karşılıklı bağımlılık noktasına getirmede ne derece önemlidir?

Çalışmada her iki ülke bölgesel güç olarak tanımlandığından, öncelikle güç ve bölgesel güç kavramlarının nasıl kavramsallaştırıldığı ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Bu amaçla birinci bölümde güç kavramının Uluslararası İlişkiler kuramlarınca ne şekilde kavramsallaştırılmış olduğu tartışılacak, bu şekilde Türkiye ve İran'ın analiz edilecekleri temel kavramsal çerçeve ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bölümde bölgesel gücün tanımı, unsurları, kapasitesi ve karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramının tanımı yapılacaktır.

İkinci bölümde, ilk bölümde bölgesel güç olan Türkiye ve İran'ın bu konularını ilişkilerinde nasıl yansıttıklarını ortaya koyabilmek amacıyla, iki ülkenin ilişkileri tarihsel bir boyutta ve izledikleri dış politika stratejileri temelinde açıklanmaya çalışılacaktır.

Üçüncü ve son bölümde Suriye iç savaşı, Katar Krizi, Irak Bölgesel Kürt Yönetiminin (IKBY) bağımsızlık referandumu, Türk-İran ilişkilerindeki iki yönlü kırılmayı, dolayısıyla ilişkiyi belirleyen karmaşık karşılıklı bağımlılığı ortaya koymak amacıyla analiz edilecektir. Bu şekilde bu bölümde çalışmanın kavramsal çerçevesi ile örnek olay arasındaki ilişki ve örtüşme de ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Tezin amacı bağlamında iki bölgesel güç arasındaki ilişkilerin karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramıyla örtüşüğünü ortaya koyabilmek için Türkiye-İran ilişkileri olgular düzeyinde incelenmekle birlikte, her iki ülkenin üst düzey politika yapıcılarının söylemleri de basına yansıyan demeçleri odağında analiz edilecektir.¹

¹İran'da bulunduğum süre içerisinde (18.07.2017-30.08.2017) iletişime geçtiğim İranlı Siyaset bilimi ve Uluslararası İlişkiler akademisyenleri ile de görüşme imkanı bulmuş, ancak söz konusu akademisyenler görüşlerinin bu çalışmada kullanılmasına müsaade etmediklerinden çalışmaya dahil edilememiş, politika yapıcılarının kamuoyuna açıklanan beyanları ile sınırlı kalmıştır.

1. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1 ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ KAVRAMI

Uluslararası ilişkiler disiplinin sosyal bilimler içerisinde ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmasında etkili olan en önemli kavramlardan biri güçtür (Aydınlı, Kurubaş, ve Özdemir, 2009). Güç, kökleri antik çağlara dayanan bir kavram olmakla birlikte yaygın kabul edilmiş, evrensel bir tanımı yapılamamış, zaman, mekân ve konjoktüre göre farklı tanımlamalar ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda en yaygın ve genel tanımı ile güç, A aktörünün B aktörüne, B aktörünün normal şartlar altında yapmayacağı şeyi yaptırma yetkisidir (Dahl, 1957, ss. 201-215). Bu tanıma göre A devleti B devletine normal zamanda yapmayacağı bir şeyi yaptırabiliyor ya da vazgeçirebiliyor ise A devleti B devleti üzerinde güç sahibi bir devlet olarak adlandırılır. Güç bu şekilde bir insanın/ülkenin hareketlerini kontrol altına almak olarak tanımlanır. Uluslararası ilişkilerde klasik realizmin en önemli temsilcisi Morgenthau gücü, bir insanın diğerlerinin zihinleri ve eylemleri üzerindeki kontrolü olarak açıklamıştır (Morgenthau ve Thompson, 1993). Bir devlet uluslararası sistemde statükosunu, prestijini ve güvenliğini koruyabilmek için güce ihtiyaç duyar. Klasik realizm, politika bağlamında güç kavramını caydırıcılık yeteneği olarak adlandırmaktadır ve bu bağlamda caydırıcılık da diğer aktörlerin belirli davranışlara yönlendirilmesini içerir (Özdemir, 2008, s. 127). Bu şekilde caydırıcı yetilere sahip olan aktör güçlü bir aktör olarak tanımlanır.

Güç kavramı zamansal ve mekansal bağlamlarda farklı şekillerde tanımlanmış, içeriği gelişim ve farklılık göstermiştir. Bu gelişim süreçleri dört dönem halinde incelenmektedir (Dönmez, 2010, ss. 22-23). Birincisi liberal politikaların hâkim olduğu

1919-1939/45 dönemi; ikincisi realist akımın etkin olduğu 1945-80 dönemi; üçüncü dönem 1980’li yılların ortaları ile 90’lı yılların başlarını kapsayan bir geçiş dönemi olarak düşünülebilecekken, dördüncü dönem neo-liberal akımın ağırlıkta olduğu Soğuk Savaş sonrası süreci kapsamaktadır (Varlık ve Demir, 2013, ss. 68-69). Bu dört dönem incelendiğinde birinci dönemde uluslararası hukuk, silahsızlanmaya teşvik, işbirliği, uluslararası kurumlar gibi faktörler ön plana çıkarken, ikinci dönemde güç, askeri güç odağında yeniden tanımlanmıştır. 1980’lere gelindiğinde liberalizm tekrar “neo-liberalizm” çatısı altında şekillenerek önem kazanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş dönemi sonrasında işbirliği ve bütünleşmenin yanında, küreselleşmenin etkisiyle karşılıklı bağımlılık ilkesi öne çıkmıştır.

Bu bölümde öncelikle liberal ve realist teoride gücün tanımları ele alınacak, bu kapsamda yumuşak güç ve bölgesel güç gibi gücün alt başlıklarını oluşturan unsurları da açıklanmaya çalışılacaktır. Bölgesel güç kavramı açıklandıktan sonra Türkiye ve İran bölgesel güç kavramı çerçevesinde analiz edilerek iki bölgesel gücün ilişkileri karmaşık karşılıklı bağımlılık kapsamı altında incelenecektir.

1.1.1. Liberal Uluslararası İlişkiler Teorisi ve Güç

Liberalizm, 17.ve 18. yüzyılda ortaya çıkmış, birey devlet ilişkisini akılcılık (reason) ilkesi üzerinden açıklamaya çalışan bir teoridir. Güç kavramı liberalizmde sosyo-ekonomik faktörler, kurumlar ve savaş dışı eylemler ile açıklanır. Liberalizme göre uluslararası sistemde güç sadece askeri ve geleneksel yöntemler üzerine kurulu değildir. Tarih süresince var olan hegemonik güçler bu güçlerini kurallar, ilkeler, normlar, kurumlar oluşturarak ve bunları kullanarak muhafaza etmişlerdir.

Liberalizm, bu kapsamda “Toplum Sözleşmesi ve Ebedi Barış” ile kendi içlerinde barışı sağlayan toplumların, uluslararası toplumda da barışı sağlayacaklarını öne sürer. Liberal düşüncenin fikir babası olarak bilinen John Locke savaş ortamında ya da bir otoritenin olmadığı ortamda insanların “akıl (reason) yetileri” ile birbirleri arasında sosyal akit yapabileceklerini ifade etmiştir (Nye, 2007, s. 4). Kendi içlerinde barışı sağlayan toplumların, uluslararası sistemde de barışı sağlayacakları fikri 18.yüzyıl Aydınlanma düşünürü Immanuel Kant tarafından detaylı incelenmiş ve Kant, 1795 yılında yazmış olduğu *Perpetual Peace: A Philosophical Sketch* (Ebedi Barış: Felsefi Bir Taslak) eserinde Ebedi Barış şartlarını kaleme almıştır. Kant’a göre barışın şartları; “Daha sonra savaşa yol açabilecek maddeler içeren antlaşmaların geçerli olmaması, büyük ya da küçük bağımsız devletlerin hiçbir şekilde (miras, değişim, satın alma, hediye gibi yollarla) bir başka devletin hâkimiyeti altında girmemesi, orduların kaldırılması, milli borçların dış politikayı etkileyecek şekilde kullanılmaması, bir devletin bir başka devletin anayasasına ya da hükümetine güç kullanarak müdahale etmemesi, savaş sırasında, savaş sonrasında iki devlet arasında güvenin tekrar kurulmasını engelleyecek eylemlerden (suikastlar, zehirlenmeler, kapitülasyonların ihlali ve karşı devlete casusluk gibi) kaçınılmasıdır (Kant, 1957, ss. 1-4). Buna göre insanlar anlaşmazlıklarını güce başvurmadan barışçıl yollarla çözmeyi tercih edeceklerdir. Temelleri 17. yüzyıla dayansa da liberalizm bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı olarak Birinci Dünya Savaşı sonrası güç kazanmaya başlamıştır. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Kant’ın “Ebedi Barış” bağlamında ortaya attığı ‘milletler federasyonu’ fikrini ABD Başkanı Woodrow Wilson’un yayınladığı ilkelerde görmek mümkündür.

Wilson ilkelerinde; uluslararası bir örgüt olan Milletler Cemiyeti’nin kurulmasını, silahlanmanın azaltılması gerekliliğini, büyük ya da küçük devletlere toprak

bütünlüğünün korunması, serbest ticaret gibi kurallar ile insanların barış ve işbirliği içinde yaşamaları gerektiğini savunmuştur.

Prensipelerde yer alan *“Tam bir açıklık içinde varılmış barış anlaşmalarından sonra hiçbir özel uluslararası anlaşmaya gidilmemeli ve diplomatik etkinlik her zaman içtenlikle ve kamuoyunun gözü önünde yürütülmelidir”* şeklinde ifade edilen birinci madde ile diplomasiinin önemi vurgulanmıştır.

*“Denizlerin uluslararası sözleşmeler gereğince bütünüyle ya da kısmen kapatılabilmesi dışında, savaşta ve barışta karasuları dışındaki bütün denizlerde mutlak seyrüsefer serbestliği sağlanma”*sı gerektiğinin ifade edildiği ikinci madde ile *“barışı onaylayan ve korumak için anlaşan ülkeler arasındaki bütün ekonomik engeller olabildiğinde kaldırılmalı ve ticaretin eşitlik temelinde yürütülmesi”* sağlanmasını vurgulayan üçüncü madde ile Adam Smith’in ‘bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler’ sözüne atıf yapılarak serbest ticaret ortamı sağlanmış ve devletler arasında işbirliğine zemin hazırlanması amaçlanmıştır.

Yine, dördüncü madde *“her ülkede silah gücünün iç güvenliği sağlamaya yetecek en düşük düzeye indirilmesi için yeterli güvenceler karşılıklı olarak verilmelidir”* ifadesiyle silahların azaltılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

“Bütün Fransız toprakları özgürlüğüne kavuşmalı ve işgal edilen kesimler geri verilmelidir” şeklindeki sekizinci madde ile ülkelerin toprak bütünlüğünün korunması vurgulanırken, *“büyük küçük bütün devletlerin siyasal bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü konusunda karşılıklı güvence vermek üzere özel sözleşmelerle bütün ulusları içine alan bir birlik oluşturulmalıdır”* diyen ondördüncü madde ile bütün ulusları içine alan bir üst

yapının kurulmasının gereği belirlenmiş, böylece Kant'ın milletler federasyonu ilkesi bir bakıma Milletler Cemiyeti ile hayata geçmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası güç kazanmaya başlayan liberal akımın en önemli özelliklerinden biri hümanist anlayıştır. Bu sayede teori, devletlerarası ilişkilerde güç kullanmanın yanı sıra “çatışmaları önlemede (Varlık ve Demir, 2013, s. 70) ve işbirliği” ilkeleri ile yol gösterici olmuştur. İki savaş arası dönemde umut vadeden liberalizm İkinci Dünya Savaşı sonrası barışa giden yol olması bağlamında popülaritesini yitirmiş, 1980’li yıllardan itibaren Neoliberalizm çatısı altında yeniden ivme kazanmıştır. Neo-liberalizm, klasik liberalizmin işbirliği, uluslararası kurumlar ve uluslararası barışa katkı gibi savlarını kabul etmekle birlikte, devletin homojen ve tek güç olmadığını, çok uluslu şirketlerin, sivil toplum örgütleri gibi devlet dışı aktörlerin de yer aldığını ve gücün bu aktörler arasında bölündüğünü ileri sürmüştür. Bilgi ve iletişim teknolojisinin, uluslararası hukuk normlarının bugünkü kadar yaygın ve gelişmemiş olduğu dönemlerde askeri güç en önemli faktör iken artık diplomasi, iletişim kanallarının çokluğu, devlet dışı aktörlerin etkinliği, kültürel ve ekonomik faktörler gücün yapısını ve etkinliğini belirlemektedir. Nye, gücün unsurlarına kurumlar, pazarlık yeteneği ve tercihlere bağlı şekillenen siyasi ve karar alma süreçleri de eklemiştir (Özdemir, 2008, s. 117).

“Neo-liberal kuram güç kavramına, geleneksel “doğrudan askeri güç” (hard power) anlayışından farklı olarak, cazibe oluşturmak, ortak değerlerden beslenen ortak menfaatler yaratmak, çoğulcu ve çok kutuplu güç yapılanmasını benimseyen politikalar uygulamak suretiyle yeni bir boyut kazandırmıştır” (Varlık ve Demir, 2013, s. 80). Nye, uluslararası arenada bir devletin kendi hedeflerine ulaşabilmesi için sadece askeri ve ekonomik güç kullanımına bağlı olmadığını, diğer devletleri cezbederek devletlerin

fikirlerini ve davranışlarını değiştirebileceğini ileri sürer. Bu kapsamda Joseph Nye tarafından ortaya atılan yumuşak güç kavramıyla karşılaşırız. Yumuşak güç, “bir ülkenin çıkarları doğrultusunda çevresine, yeni süreçler yaratarak şekil vermesi” (Beriker- Atiyas, 2001, s. 48)olarak tanımlanmıştır. Yumuşak güç (soft power) kavramı ile birlikte devletlerin askeri ve ekonomik güçlerini kullanılmadan kurumlar ve cazibe aracılığıyla güç kullanımını gerçekleştirebileceklerini ifade edilmektedir. Yine Soğuk Savaş sonrası, neoliberal dönemde güç, caydırma dışında bir boyutla tanımlanmaya başlamış, tanıma karşı tarafın istenilen davranış biçimlerini kendiliğinden benimsemesi şeklinde rıza unsuru eklenmiştir (Beriker- Atiyas, 2001, s. 48). Yumuşak güç, “Eğer istediğim şeyi isteyebilmeni sağlayabilirsem, o zaman yapmak istediğim şeyi yapmaya seni zorlamama gerek kalmaz” (Nye, 2003, ss. 10-11)ilkesine dayanır. Bu bağlamda yumuşak güç, bir devletin tercihlerini değiştirebilmesini sağlama becerisidir” (Nye, 2008, s. 29).

Liberal demokratik değerler üzerine kurulmuş devletlerarasında işbirliğinin mümkün olduğunu savunan neo-liberaller, devlet dışı örgütlerin, sivil toplum kuruluşlarının, şirketlerin ve uluslararası hukukun işbirliğine katkı sağlayacağını savunurlar.

Neoliberal yaklaşıma göre güç aslında karşılıklı bağımlılık kavramı ile ilişkilidir (Özdemir, 2008, s. 131). Belirli bir hiyerarşik sisteme bağlı olmadığı için hiçbir devlet tamamen bağımsız hareket edemeyecek olduğundan gücü elinde bulunduran mutlak güçlü bir devletten bahsedilemez. Karşılıklı bağımlılık ilkesinde iki devlet arasındaki ilişkide ülkelerden biri diğerine göre daha fazla önemlidir ama bu ülkeler arasında her bir ülkenin kendine göre “çıkar ölçütleri” ile tanımlanır. Yani karşılıklı bağımlılık ilkesinde iki devletin birbirleri karşısında kazan-kazan durumunda olması söz konusudur. “Bu anlamda, devletler birinin diğeri ile olan ilişkisi üzerinde mutlak

kontrole ve belirleyici bir pozisyona sahip olduğu asimetrik bir güç ilişkisinin yönlendirdiği “bağımlılık” (dependence) durumunun aksine; “karşılıklı bağımlılık” (interdependence) koşullarında, her iki taraf da farklı seviyelerde olmakla birlikte ilişkinin devamına yönelik istek ve çaba göstermek durumundadır” (Wagner, 1988, ss. 468-470). “İki uluslararası aktör arasındaki ilişkilerde karşılıklı bağımlılıktan söz edilebilmesi, iki taraf içinde bir maliyetin söz konusu olmasına ve bu maliyetin tarafların hareket serbestisine sınırlama getirmesine bağlıdır” (Gürkaynak ve Yalçiner, 2009, s. 75).

1.1.2 Realist Uluslararası İlişkiler Teorisi ve Güç

Realist uluslararası ilişkiler teorisi, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra “liberalizm”e tepki olarak ortaya çıkmış ve uluslararası ilişkilerin ve sistemin “güç” üzerine inşa edildiğini savunmuştur. Devleti tek aktör olarak ele alan, dünyanın ne olması gerektiği ile değil, ne olduğu ile ilgilenen realizme göre, “uluslararası ilişkiler bir güç mücadelesidir” (Morgenthau ve Thompson, 1993, s. 25). Klasik realizmin öncülerinden olan Machiavelli ise devlet güçlü olmaz ise av olacağına dikkat çeker. ‘Başarıya giden her yol mübahtır’ cümlesi ile ahlak değerlerinin siyasette yer almadığına vurgu yapan Machiavelli, devletlerin kendi iktidarlarını korumak için içeriden ve dışarıdan gelecek her tehdide karşı güçlü olmalarına vurgu yapar. Machiavelli’ye göre, bir devletin en önemli güç unsuru ordusudur paralı askerlerden oluşan bir devlet ordusunun güçlü olmayacağını savunur. Savaş Sanatı eserinde (Machiavelli (ve Hasan,) 2012, s. 76) milli ordunun önemine vurgu yaparak paralı askerleri olan bir devletin güçlü olmayacağını ileri sürer. “Bir prens, devletin askerî gücünü paralı ordulara dayandırıyorsa hiçbir zaman güven içinde olamaz; çünkü bu ordular da birlik ve beraberlik yoktur, haşin ve disiplinsiz olurlar. Askerlik sanatına önem veren ve büyük askerî güce sahip olan

devletler kazanacaktır” (Semercioğlu, 2016, ss. 496-502).Yine realist teorinin fikir babalarından kabul edilen Thucydides ise, güçlünün her şeyi yapabileceğin, güçsüzün ise bunları kabullenmek zorunda olduğunu ileri sürer (İbrahimov, 2018, s. 2). Thucydides Peloponnesos Savaşı’nda güçlü devletin canının istediğini yaptığını ve zayıf devletin bunu kabul etmek istediğinden bahseder. Güçlü devletin güç kullanarak istediğini alacağını ifade eden Thucydides zayıf devletin hukuk, adalet gibi kavramlara sığındığından bahseder. Adaletin şeklinin güç ile orantılı olduğunu savunan Thucydides, devletler arasında anarşinin var olduğuna, güvenlik ve bekanın önemine vurgu yaparak devletlerin güç politikaları ile var olabileceklerini ve bu politikalarla hareket etmek zorunda olduklarını ileri sürer.

Modern realizmin öncülerinden olan Morgenthau’ya göre güç, A devletinin B devlete normal şartlar altında yaptıramayacağı bir şeyi yaptırma yetkisi ve gücüdür. Realist teoride insanın doğasında var olan güçlü olma isteği uluslararası ve devletler arası sisteme de yansımıştır. Realizm, liberalizmin hukuk, adalet, barış gibi kavramlarından daha çok güce ve ulusal çikara vurgu yapar. Realistler her ne kadar kuralların ve ahlakın dünya siyasetinin bir parçası olduğunu kabul etseler de kurallara saygının güç ile kazanabileceğine inanırlar. Realist teoride, savaşlar kaçınılmazdır, güç amaçtır ve en temel çıkar bekadır. Uluslararası sistem anarşiktir, bir üst otorite yoktur ve var olan düzende devletlerin bekası güç elde etme ile olur. Çünkü var olan hiyerarşik sistemde devletler yetkinlikleri ile var olurlar ve uluslararası politika güç etrafında döner. Realizmde uluslararası sistem özerk bir alandır ve askeri-siyasi güç esas olandır. Bu yüzden uluslararası sistemi düzenleyen kurallar güce göre hareket ederler, devletin çıkarı her şeyin üstündedir ve sabit değildir.

Klasik Realist teori devlet davranışlarını insan doğasına bağlarken 1960'lı yıllarda eleştirilerle karşılaştı. Ekonomik güçleri ihmal etmesi ve görmezden gelmesinden dolayı klasik realizm kendi içinde neo-realist akımı başlattı. Aynı dönemde Klasik Realist teori Davranışsalcılardanda eleştiri almıştır. Klasik Realizm'i bilimsellikten yoksun olarak değerlendiren Davranışsalcılar, uluslararası ilişkilerde meydana gelen olayların sebeplerinin incelenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Davranışsalcılar, Klasik realist teorinin olayların sebeplerini açıklamak yerine anlamaya çalıştıklarını ifade etmiştir.

Neo-realizmin temsilcilerinden olan Kenneth Waltz Uluslararası Politika Teorisi (*Theory of International Politics*) insan doğasının yerine, sistemin yapısı ve bu yapının içinde gücün nasıl dağıldığı ile ilgilenir (Waltz, 2010). Uluslararası siyasi yapılar güç ve yeteneklerinin dağılımı açısından farklılaşırlar. Uluslararası düzen büyük güçlerin sayısına (kutuplara) göre değişiklik gösterir. Devletin temel amacı güvenlidir ve gücü güvenliklerini korumak için araç olarak kullanır. Waltz, devletlerin birincil politikasını güvenlik ve gücün maksimum olması, ikincil politikasını da karşılıklı bağımlılık olarak adlandırılmıştır. Waltz'a göre "askeri meseleleri "yüksek politika" (high politics), karşılıklı bağımlılık teorisyenlerinin öne çıkardığı refah ve zenginliği artırmaya yönelik politikalar "ikincil politika" (low politics) kapsamına girmekte ve nispeten daha düşük önem taşımaktadır"(Gürkaynak ve Yalçınar, 2009, s. 78). Hiyerarşik siyasal düzende devletler galip gelenin peşinden giderler çünkü kaybetmek güvenliklerini tehlikeye sokmaz. Güçlü tarafın yanında yer alarak kazançlarını artırmaya çalışırlar. Dengeleme siyaseti izleyenler ise yükselen güce ya da daha kuvvetliye karşı koyarak risklerini azaltmaya çalışırlar. Neo-realistlere göre; merkezi bir gücün olmamasından dolayı işbirliği garanti değildir ve çatışma çıkacaktır. Böylece anarşik ortamda var olmak için

devletler kendi gücüne (self-help) dayanmak zorundadır. Self-help olan bir ortamda devletlerin amacı hayatta kalmaktır. Bu yüzden güvenliği maksimize etmeye çalışacaklar ve güvenliğe ulaşmanın yolu göreceli gücü artırmaktan geçer. Devletler mutlak avantaj yerine göreceli gücü tercih ederler. Aktör yeteneklerinin de gücün içerisinde olduğuna vurgu yapan neorealistler sadece yeteneklerin gücü tanımlamadığına vurgu yaparlar. Waltz, birimlerin sahip olduğu yeteneklerin karşılaştırıldığında ancak güç tahmini yapılacağını ifade eder ve yine Waltz'a göre aktör yetenekleri sistem içerisinde eşit olarak dağılmamıştır ve bu eşitsizliğin uluslararası ilişkilerde gücü tanımladığını ileri sürer. Yani güç yeteneklerin dağılımı olarak ifade edilir. Diğer bir ifadeyle Waltz gücü, karşılıklı bağımlılığın etkin olduğu bir siyasi sistemde aktörlerden biri diğer aktörlerden bağımsız karar alabiliyor ve diğerlerinin kararlarından etkilenmiyor ise o devleti güçlü olarak tanımlamaktadır. Neo-realist güç anlayışında devletlerin alanlarını kısıtlamak yerine kendi hareket alanlarını genişletmesine vurgu yapılmaktadır.

Bu bilgiler çerçevesinde realizm uluslararası sistemin anarşik yapısından dolayı ülkelerin güç ve güvenliklerini artırmasını savunur. Güvenlik ikilemi adı verilen bu ilke anarşik yapı içerisinde güçlenen bir devlet diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanır ve güç mücadelesi başlar. Devletlerarası barışın sağlanmasını güç dengesine bağlayan realistlere neorealistler güç dengesinin yanı sıra iş birliklerine de vurgu yapar. Bu bilgiler çerçevesinde Uİ literatüründe gücün kendi içerisinde tanımlanması yanında uluslararası faktörlerin sürekli değişmesi, hükümet dışı aktörlerin devlet karşısında güç kazanması, coğrafi, jeostratejik ve jeo-politikanın önem kazanması ile birlikte gücün tanımına farklı unsurlar da eklenmiş, devletlerin gücü bağlamında bölgesel- küresel güç ya da niteliğine göre yumuşak güç, sert güç gibi yeni boyutlar da tartışmaya eklenmiştir.

Askeri ve ekonomik güç kullanmanın yanı sıra kurumlar ve cazibe aracılığı ile gücün kullanılabilmesini ifade eden yumuşak güç aynı zaman da bölgesel güç kavramını da etkilemektedir. Bölgesel güç ülkenin kendi coğrafyasında askeri ekonomik ve yumuşak güç vasıflarını kullanarak diğer devleti etkilemesidir.

1.2 BÖLGESEL GÜÇ

Bölgesel güç kavramı ilk defa Norveçli teorisyen Øyvind Østerud tarafından “Regional Great Powers” adlı kitabında kullanılmıştır(Østerud, 1992, s. 2). Østerud’a göre bölgesel güç olan bir ülkenin unsurlarını toprak olarak sınırlı bir bölgenin parçası, bölgesel güçlere karşı güçlü ve karar verici güce sahip olmalı olarak tanımlamıştır. Daniel Flesmes ise bölgesel gücü, bölgesinde huzur ve güvenliği sağlayan aktör olarak tanımlamıştır. (Flesmes, 2010, ss. 127-151) Flesmes bölgesel gücü, dört etkenin bir arada olması ile mümkün olabileceğini savunmuştur;

- *Ülkenin bulunduğu coğrafyada liderlik üstlenmesi ve istemesi,*
- *Güç kaynaklarına (ekonomik, askeri) sahip olması*
- *Diğer ülkeleri etkileyebilmesi*
- *Çevre ülkeleri tarafından liderliğinin kabul edilmesi.*

Bu dört kriterin bir arada olması Flesmes’e göre bölgesel güç iddiasında olan devletlerin en önemli etkenleridir.

En geniş tanımı ile bölgesel güç, bulunduğu coğrafyada ayırıcı vasıflara sahip olan, bulunduğu coğrafyayı askeri ve ekonomik olarak etkileyen ve yumuşak güç

kaynaklarına sahip olan devlet olarak tanımlanmaktadır. “Devletlerin güçlerini proje ettikleri bir mekan-coğrafya olması gerekmektedir ki bu gereklilik güç tartışmalarının bir alt kategorisi olan “bölgesel güç”ü tartışmayı gerekli kılmaktadır” (Kutlay ve Dinçer, 2012, s. 67).William Thompson’a göre bir ülkenin bölgesel güç olabilmesi için üç önemli kritere ihtiyacı vardır; (i) coğrafi yakınlık/bitişiklik, (ii) aktörler arasındaki etkileşimin yoğunluğu ve düzenliliğin alt-sisteminin bir yerindeki değişikliğin diğer noktaları etkilemesine neden olacak derinlikte olması ve (iii) bölgeye ait en az iki devletin ve uluslararası sistemdeki diğer aktörlerin bölgenin ayırıcı vasıflarına dair farkındalığının olmasıdır”(Thompson, 1973, s. 101).Bu kriterleri sağlayan devletlere “bölgesel güç” denilmektedir. Bölgesel güç iddiasında bulunan devlet, komşularını etkileyebilebilmesi, diğer devletlerden gelen baskılara dayanabilmesi ve pazarlık gücünü elinde bulundurması gerekmektedir.

Bölgesel çalışmaları ile bilinen Alman teorisyen Deltel Nolte bölgesel gücü, askeri, ekonomik ve liderlik üstlenmesi vasıflarının dışında nüfus gücünün önemine değinmiştir. Askeri ve nükleer silahlarla beraber ülkenin yüksek nüfus kapasitesine sahip olması gerektiğine değinen Nolte bölgesel gücün şartlarını,

- Bölgede lider olarak tanınan,
- Bölgede sadece kendi çıkarını değil, bölgesel çıkarı da gözetilen,
- Bölgesel güvenliğe önem veren,
- Arabuluculuk rolü üstlenen

olarak belirlemiştir (Nolte, 2010, s. 893). Bölgesel güç unsurlarına bakıldığında bölgesel güç iddiasında olan devletlerin kendi bölgelerindeki ülkeleri etkileyebilme ve meseleler üzerinde belirleyici güce sahip olması gerekmektedir. Ayrıca bölgesel güce sahip olan devletlerin, askeri ve ekonomik gücün yanı sıra bölgesel gücün alt unsuru

olan yumuşak güç faktörlerini de içermesi gerekmektedir. Stefan Schirm'e göre; bölgesel gç iddiasında olan devletin, rol belirleyici olmalı, diğer devletler tarafından kabul görmeli, maddi gç ve yumuşak güç kaynaklarına sahip olmalıdır (Schirm, 2010, ss. 197-221). Yumuşak güce sahip olan bir devlet tartışılacak konuların belirleyicisi rolünü de üstlenmektedir.

Bu alışmada Türkiye ve İran'ın Ortadoğu'da bölgesel gç olarak kabul edilen iki ülke olarak ele alınmıştır. Suriye iç savaşı, Katar Krizi ve Kuzey Irak bağımsızlık referandumu bölgesel gç kriterleri çerçevesinde incelenecektir.

1.3 KARMAşIK KARşILIKLI BAğIMLILIK

Uluslararası ilişkilerin gün geçtikçe daha fazla karmaşık hale gelmesi, artan terör olayları gibi faktörlerin etkili olması aktörlerin birbirlerine karşı daha savunmasız ve hassas olmaları "karmaşık karşılıklı bağımlılık" durumunu ortaya çıkarmıştır. Karmaşık karşılıklı bağımlılık, birçok ülke arasında çoklu iletişim kanallarının toplumları birbirine bağlandığı (devletin bu bağlantıları elinde tutmadığı), sorunlar arasında hiyerarşinin bulunmadığı ve hkmetlerin birbirlerine karşı askeri güç kullanmadığı bir duruma işaret eder(Keohane & Nye, 2015, s. 84)Karmaşık karşılıklı bağımlılık; uluslararası sistemde var olan kurumlarının arasındaki iletişimin çatısını oluşturur ve sadece işbirliğini baz almaz aynı zamanda belirli konularda da çatışma imkanı sunar. Devletin tek aktör olmadığı karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramında, sosyal refah ve güvenlik konuları eşit düzeyde var olurlar ve buna ek olarak uluslararası politikada çatışma da işbirliği kadar baskındır (Rana, 2015). Karmaşık karşılıklı bağımlılık durumunda tüm aktörler siyasi ve sosyal olarak birbirlerine değişen miktarda ve değişik oranda bağımlı

olurlar, buna bağlı olarak gc ve Şiddet kullanımı önemini yitirir (zdemir, 2008, s. 131). “Karmaşık karşılıklı bağımlılık kuramı  temel nitelik üzerine inşa edilmiştir. Bunlar; uluslararası iletişim kanallarının çokluğu, uluslararası ilişkilerde hiyerarşinin olmaması, uluslararası politikada askeri gücün öneminin giderek azalmasıdır” (Isıksal, 2004, ss. 139-140).

Karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olan devletler birbirlerine siyasi ve sosyal olarak bağlıdırlar ve bu durumda birbirlerine karşı gc kullanmak yerine pazarlık gclerini ve stratejilerini ortaya koyarlar. Bu durumlarda aktörler gücü elde etmek için sorunlar arasında bağlantı kurar, gündemi belirlemek için strateji üretir, ulus- devlet ötesi bağlantıları ve devlet dışı aktörleri kullanması gibi yöntemlere baŐvurur. Teori askeri gc ile davranıŐları belirleme olanağının azaldığı bir ortamda sosyal, kültürel, ekonomik ve askeri olaylardan herhangi birini birbirleriyle iliŐkilendirerek aleyhte olan durumu avantaja çevirmeye olanak sağlamaktadır. Keohane, devletlerin hedefi olan refah ve gücü ‘isteklerin tatmini’ Şeklinde tanımlayıp ekonomik hedefler doğrultusunda izlenen politikaları refah, ekonomiden uzak izlenen politikaları da gc olarak tanımlamıştır (zdemir, 2008, s. 133).Aktörlerin ‘duyarlılık ve savunmasızlık’ durumları ile karmaşık karşılıklı bağımlılığı açısından gücü tanımlamaya alıŐan Nye ve Keohane; aktörlerin sistem içinde gücünü belirleyen unsurları konumları ve hareket kabiliyetleri ile tanımlamaktadır. Duyarlılık ile aktörler var olan bir politik durum ile diğer aktörlerin politikalarına verilen tepki derecesidir. Politikanın değişmesi ile ortaya çıkan maliyet duyarlılığı tanımlamaktadır. Uluslararası iletişim kanalları, sivil toplum örgütleri çok uluslu Őirketler ve bankalar gibi devlet dışı aktörlerin artmasıyla birlikte bu örgütlerin karar alma mekanizmalarının gelişmesi ve etkili olması devletleri birbirlerine yaklaŐtırmaktadır. “Bu bağlamda, devletlerarasındaki etkileŐim, birbirleriyle resmi

düzeyde kurdukları ilişki dışında gerçekleşen bu tür bağlantılar sayesinde artış göstermekte ve devletlerin birbirlerine olan karşılıklı bağımlılık düzeyleri yükselmektedir” (Kal, 1978, s. 521). Karmaşık karşılıklı bağımlılığın ikinci niteliği olan uluslararası ilişkilerde hiyerarşinin olmaması durumu, askeri ve güvenlik konularının yanı sıra farklı olaylarda da iç ve dış siyaset ayrımı yapılamamakta ve hiyerarşik bir yapı oluşturulamamaktadır. Devletlerarası sistemde iletişim kanallarının ve devlet dışı aktörlerin artması ile tüm meseleler devletlerin önceliği haline gelmiştir. Karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisinin son niteliği olan uluslararası politikada askeri gücün önemini yitirmesi, ilkesine göre demokratik ve sanayide gelişmiş ülkelerde karşılıklı bağımlılığın önem kazanması ile birlikte bu özelliklere sahip ve gelişimini tamamlamış devletlerarasında askeri güç kullanımının azalacağı ifade edilir. Nitekim Keohane ve Nye, 1971 yılında yayımlanan Transnationalism (Nye & Keohane, 1971) başlıklı çalışmalarında bu gelişmeye değinmişler ve örnek olarak Fransa'nın De Gaulle tarafından formüle edilen “her yönde savunma” stratejisini ve Kanada'nın da ABD ile savaşa girmeye yönelik planlarını terk ettiğinin altını çizmişlerdir” (Gürkaynak ve Yalçın, 2009, s. 79). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ülkeleri ve ABD arasında insan hakları, demokrasi, serbest ticaret, serbest piyasa ekonomisi, işbirliği gibi birçok prensip yenilenmiştir. Terörizm, eğitim, kültür, kimyasal silahların kullanılması gibi birçok konuda birlikte hareket edeceklerine dair taahhütler verilmiştir. Her iki tarafta güçlenmek için ekonominin ve çok- yönlü ticaretin önemine vurgu yapmışlardır (Korkmaz, 2018, s. 167). Görüldüğü üzere Avrupa ve ABD arasındaki ilişkiler karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ilerleyen işbirliği ilişkisine dayanmaktadır.

2. BÖLÜM: BÖLGESEL GÜÇ TÜRKİYE VE İRAN

2.1 TARİHTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

Bu bölümde tezin genel amacına uygun olarak karşılıklı bağımlılık ilişkisi içindeki iki bölgesel gücü karşılaştırmak bağlamında öncelikle tarihsel süreçte ilişkilerine bakıp ardından iki ülkenin bölgesel güç olma özellik ve kapasiteleri incelenecektir.

2.1.1 Cumhuriyet'in Kuruluşundan 1979 İran Devrimine Kadar Türkiye ve İran

Yaklaşık dört yüz yıldır komşu olan Türkiye ve İran arasındaki sınırı kayda değer bir değişiklik olmadan günümüze kadar korumuş olsalar da bu süre boyunca sürekli rekabet eden iki komşu devlet olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin mirasçısı olan Türkiye ve Safevi Hanedanlığı'nın mirasçısı olan İran arasındaki rekabet ve hegemonik mücadele bu devletlerin yıkılmasının ardından son bulmamış, birbirleri arasındaki güç mücadelesi günümüze kadar gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra her iki ülke ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiş olsa da sınır problemleri, Kürt aşiretlerinin durumu, azınlıklar aralarındaki problemlerin temelini oluşturmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek'in 21 Haziran 1921'de Meclis'te yaptığı konuşmada İran'la ilişkilerde somut adımlar atılacağını söylemiş fakat ilk resmi ziyaret 1 yıl sonra gerçekleşmiştir (Oran, 2013, s. 204). 1923 yılında iki ülke arasında karşılık elçiler atanmış fakat ilişkilerde normalleşme sağlanmamıştır. Bunun sebepleri arasında Osmanlı Devleti ile Safevi

Devleti ve Kaçarlar arasındaki güvensizlik, mezhep çatışması, özellikle Kürt aşiretleri sorunu iki ülke arasında ilişkilerde iyileşmeye engel oluyordu.

Bu sebeple, İran ve Türkiye sınırında bulunan Kürt aşiretlerinin aidiyet noktasında sorunlarını çözmek ve ilişkilerini geliştirmek amacıyla iki ülke arasında 22 Nisan 1926 yılında “Güvenlik ve Dostluk Anlaşması” imzalanmıştır. Buna rağmen 1932 yılında yaşanan Kürt isyanları ve isyancıların İran’a sığınması iki ülke arasında gerilime neden olmuş ve Ağrı Dağı’nın tamamının Türk topraklarına katılması ile ilişkiler normale dönmüştür.

Karşılıklı elçiliklerin atanması, Kürt aşiretlerinin sorununa anlaşma çözümü, Rıza Şah’ın modernleşme konusunda Atatürk’ü örnek alması ve 1934 yılında ilk yurtdışı gezisini Türkiye’ye yapması iki ülke arasında işbirliğine giden bir adım olmuştur. Bu gelişmeler çerçevesinde İran, Irak ve Türkiye aralarındaki işbirliğini artırmak istemiş 1935 yılında bu üç ülke arasında Sadabat Paktı imzalanmıştır. Sadabat Paktı’na göre;

-Devletler, normal ilişkilerini de iyi bir şekilde devam ettirecektir.

-Dünya barışının sağlanmasına yönelik kurulan Milletler Cemiyeti’nin kararlarına uyacak ve birliğe biat edeceklerdir. Bu kararlara uyma sınırları Kellogg Paktı’na bağlı kalmayı da içeriyordu.

-Antlaşmanın muhatabı olan devletler, hiçbir şekilde antlaşmayı paravan olarak birbirlerinin iç ilişkilerine müdahil olmayacaklardır.

-İç işlerinde varılan mutabakat ve hoşgörü, aynı şekilde daha önce çizilen ve kabul edilen genel sınırların korunması konusunda da geçerliliğinin devam ettirecektir. Bu

antlaşmanın imzalanmasının başlıca nedenlerin biri tarafların sınır anlaşmazlıklarının bir nebze de olsa çözüme kavuşabilmesidir.

-Taraflar,birbirlerinin çıkarlarının zedelenmesi-korunması konularında ortak maddelere dayanarak birlik içinde hareket edeceklerdir.

-Pakt'a katılan devletler, hiçbir şekilde birbirlerine askeri veya siyasi bir saldırı içinde olmamanın yanı sıra böyle oluşumlara dâhil olmayı da asla kabul etmeyeceklerdir.

Bu anlaşma ile birlikte taraflar arasında sınır anlaşmazlıklarının çözüme kavuşabilmesi amaçlandığı söylenebilir. Ortak çıkarlar konusunda devletlerin birbirleri ile işbirliği ve danışma içerisinde olacağını ifade eden bu Pakt, Irak, İran ve Türkiye arasında birbirlerine karşı saldırmamazlık anlaşması olarak da yorumlanabilir.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte her iki ülke de bölgesel ve küresel anlamda kendi problemleri ile ilgilenmiş ve bu sorunlar iki ülke arasında gerilime neden olmuştur. Savaşın bitiminin ardından başlayan Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve İran jeo-politik ve jeo-stratejik önlemlerini dikkate alarak iki blok arasında eksenlerini belirlemişlerdir. Savaşın ilk yıllarında Sovyet tehdidine karşı İran ve Türkiye yakınlaşmış olsa da ciddi ölçüde işbirlikleri olmamıştır.

1950'li yıllarda Muhammed Musaddık başbakanlığında İran'da yükselen Fars milliyetçiliği Arap ve Türk karşıtı söylemlerinden dolayı Türkiye'yi endişelendirmiştir. Musaddık'ın 1951 yılında İran petrolünü millileştirmesi İngiltere ve ABD'yi endişelendirmiş, 1953 yılında gerçekleştirilen bir darbe ile Musaddık düşürülmüştür. Musaddık'ın düşmesinin ardından iki ülke arasında ilişkiler normalleşmeye başlamıştır.

1955 yılında Türkiye- Irak arasında güvenlik ve savunma konularında işbirliğini amaçlayan anlaşmaya Pakistan ve İran'ın da dâhil olması ile Bağdat Paktı kurulmuştur. Ortadoğu'da Sovyet tehlikesine karşı güvenlik alanında işbirliğinin amaçlandığı Pakt, 1958 darbesinin ardından Irak'ın ayrılmasının Merkezi Anlaşma Örgütü (CENTO)'ya dönüşmüş ve 1979 yılına kadar devam etmiştir.

1964 yılında bu üç ülke arasında işbirliği ve kalkınmayı geliştirmek için Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) örgütü kurulmuştur. Ancak RCD çok fazla gelişme gösterememiş ve üç ülke birbirleri arasında gümrük birliği, serbest ticaret ve ortak pazar oluşturamamıştır. 1979 yılına kadar faaliyetini sürdüren RCD İran'da gerçekleşen devrimden sonra işlevini yitirmiştir. Öte yandan 1969 yılında kurulan İslam Konferansı Örgütü, İslam Devrimi'ne kadar iki ülke arasında yakın ilişkiler kurmasını sağlayacak bir zemin olmuşken, devrim sonrasında örgüt içinde iki ülke arasındaki ideolojik farklılıklardan dolayı sorunlar yaşanmaya başlamıştır (Çamurcu, 2000, s. 98).

2.1.2 İran İslam Devriminden Soğuk Savaş Sonrası Döneme Kadar

Şah döneminde modern Fars devletinin kurulması amaçlanmış, bu bağlamda merkezi bürokratik devlet kurulmuş, kapitalist bir ekonomi benimsenmiş, Şiilik yerine Fars milliyetçiliği ve Batı yanlısı politikalar uygulanmış olsa da devrimden sonra, modern Fars milliyetçiliği yerine Batı karşıtlığı ve kimlik olarak Şiilik benimsenmiştir. Devrimin ilk yıllarında ülkede yeni rejimin benimsenmesine yönelik politikalar dış politikadan daha fazla önem arz etmekteydi fakat yine de dış politikada devrim ihracını hedefleyen İran tüm bölgeye İslami Devrimi yaymayı da amaçlamıştı. Türkiye, İran'da yaşanan İslam devriminden sonra İran'a karşı daha itidalli davranma yolunu seçmiştir.

Devrimin tamamen bitmesini bekleyen Türkiye, iktidarda olan Bülent Ecevit hükümeti ile 13 Şubat 1979'da İran İslam Cumhuriyetini resmen tanımıştır. Türkiye'nin batı ile ilişkilerinin iyi olması sebebiyle Tahran Türkiye'ye karşı çekimser yaklaşmış, ilişkiler devrimden önce de var olan sınır problemleri ve azınlıklar gibi sorunlar üzerine şekillenmiştir. Türkiye ise İran'ın Sovyetler Birliği etkisine girmesinden çekindiğinden ilişkilerini geliştirmeyi tercih etti. Ankara, İran-İrak savaşında aktif tarafsızlık stratejisini hayata geçirerek İran ile ekonomik olarak işbirlikleri yaptı. İran, kendi azınlık gruplarını (Kürtler, Azeriler vb) dengede tutmak ve halkının ekonomik taleplerini karşılamak için çaba gösteriyordu. İran ve Türkiye Kuzey Irak merkezli Kürt milliyetçiliğine karşı ortak tavır geliştirdiler. Devrimden sonra iki ülke arasındaki ilişkiler bu çerçevede zaman zaman işbirliği zaman zaman ise çatışma içerisinde ilerlemiştir.

1980 yılında PKK terörizminin Türkiye'de artması ile birlikte Irak ve Türkiye arasında 'Sınır Güvenliği ve İşbirliği Anlaşması' imzalanmıştır. Türkiye'ye sıcak takip kapsamında teröristleri arama imkânı veren bu anlaşma İran'ı hoşnut etmese de Türkiye ile ilişkilerinde bir gerilemeye neden olmamıştır. 1984 yılında PKK'nın İran ve Irak sınırlarını kullanması Türkiye ve İran arasında soruna neden olmuş ve Ankara İran'ı PKK'ya lojistik destek vermek ve teröristleri barındırmakla suçlamıştır (Sinkaya, 2008). Türkiye'nin sınır ve sınır ötesi operasyonlarında İran köylerinin zarar görmesi her iki ülke arasında ciddi çatışmalara neden olmuştur.

2.1.3. 1990'dan Günümüze

Soğuk Savaş döneminde ABD safında yer alan İran, devrim sonrası Amerika karşıtı olmuştur ve dış politikada “ne Doğu ne Batı” sloganıyla yeni bir dış politika anlayışı benimsemiştir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan devletler ve yükselişe geçen milliyetçilik İran'ın dış politikasında dönüşümlere neden olmuştur. İran'ın kendi içinde var olan kozmopolit yapısı artan milliyetçilikle birlikte İran'ı tedirgin etmiştir. 1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı'nda Irak'ın kuzeyde etkinliğini kaybetmesinin ardından Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt Devleti'nin kurulması düşüncesi Türkiye ve İran'ı birbirlerine yakınlaştırmıştır. Bu kapsamda 1992 yılında dönemin İçişleri Bakanı İsmet Sezgin Tahran'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve iki ülke arasında “Türkiye- İran Güvenlik ve İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır. Bu anlaşma ile birlikte iki ülke arasında terörizme karşı sınırların güvence altına alınması amaçlanmıştır; İran, PKK unsurlarının kendi topraklarına girmesine ve faaliyetlerine müsaade etmeyeceğini, Ankara da Halkın Mücahitleri Örgütü'nün Türkiye'de faaliyet yapmasını engelleneceğini taahhüt etmiştir. Ayrıca bu anlaşma her iki ülkenin bu örgütlere eş zamanlı operasyon yapmalarına imkân vermiştir (Sinkaya, 2008, s. 3)

1997 yılında Cumhurbaşkanlığına seçilen Muhammed Hatemi, “içeride reform, dışarıda barış” söylemiyle, Humeyni'den farklı olarak toplumlar ve ekonomiler arasında bağımlılık vurgusu yapmıştır (Alam, 2000). İran dış politikasında üç ilke üzerinde duran Hatemi, komşularla yumuşama, işbirliği ve diyalog kavramlarına vurgu yapmıştır (Roshandel, 2000, ss. 105-117). Bu kavramlardan sonra İran, devrim ihracı politikasından vazgeçmiş ve bölgesel işbirliğine dayalı pragmatist politikalara yönelmiştir. Aynı dönemde İran, Rusya Federasyonu ile de ilişkilerini hem iyileştirmiş hem de güçlendirmiştir.

Türkiye'nin 90'lı yılların başından itibaren İsrail'le iyi ilişkilerde olması İran'ı tedirgin etmiş, 1997 yılında Tahran'da toplanan İslam Konferansı Örgütü Zirvesi'nde İran'ın çabaları ile Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkisi kınanmış, bunun üzerine dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel zirveyi terk etmiştir. Öte yandan İran'ın Suriye ile ilişkisi ve bu ilişki üzerinden her iki ülkenin de PKK'ya verdikleri destek Türkiye'yi rahatsız etmiş, İran Suriye yaklaşması tehdit olarak algılanmıştır.

1990'lı yıllar Türkiye- İran ilişkilerinde bunalımlı ve güvensiz bir dönemdir, ancak 2000'li yıllarda yerini görece işbirliğine ve güven ilişkisine bırakmıştır. Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkinin Kürt sorunu ve PKK ekseninde şekillendiği söylenebilir.

2000'li yıllarda Türkiye'de yaşanan iktidar değişimi, komşularla sıfır sorun ve yeni Ortadoğu politikası Türkiye İran ilişkilerine olumlu yansımıştır. 11 Eylül saldırılar ardından ABD'nin 2001'de Afganistan ve 2003'te Irak'a yaptığı müdahaleler sonrasında İran'ın bölgedeki hareket alanının daralmış olması, ABD'nin İran'ı *şer eksen*i olarak adlandırması İran'ın Türkiye'ye yaklaşmasına neden olmuştur.

ABD'nin 2003'te Irak'a yaptığı müdahalede Kürtlerle işbirliği yapmış olması Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtler ve PKK için cesaret verici bir durum meydana getirmiştir. Bu dönemde PKK terör faaliyetleri Türkiye'de artırmış, PKK'nın İran uzantısı PJAK da İran'da eylemler gerçekleştirmeye başlamıştır. Yaşanılan terör saldırıları ve güvenlik endişesi ile Suriye, İran ve Türkiye arasında askeri, ekonomik ve sosyal işbirlikleri yapılmıştır. Bu bağlamda Saddam Hüseyin iktidarının devrilmesiyle ülkede güçlenen Kürtlerin iki ülkeyi birbirine yakınlaştıran etmenler arasında olduğu söylenebilir.

2010 yılında Türkiye ile İsrail arasında yaşanan Mavi Marmara Krizi sonrasında Türkiye-İsrail ilişkilerinin geldiği nokta da İran'da memnuniyetle karşılanmış, iki ülke

arasında yakınlaşmaya katkı sağlamıştır. Fakat aynı yıl gerçekleşen NATO Lizbon Zirvesi'nde Türkiye'nin füze savunma sistemlerini Kürecik'e yerleştirmesine izin vermesi sonucu iki ülke arasında uzun zaman sonra ilk büyük kriz patlak vermiştir. İran bu durumu kendine tehdit olarak algılamış ve Ankara'ya karşı tavır almış, ancak 2011'de Suriye'de patlayan iç savaşa kadar tepkilerini çok sert ve açık şekilde ortaya koymaktan kaçınmıştır.

Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı genel olarak İran'ın bölgedeki çıkarlarını tehlikeye düşürmüştü, fakat esas olarak bölgedeki en büyük müttefiki Suriye'de başlayan iç savaş İran için en olumsuz gelişme olmuştur. Tahran Suriye'de başlayan iç savaşı ilk günlerde basit bir halk ayaklanması olarak değerlendirmiş, bölge dışında kalan ülkelerin bu duruma müdahale etmemeleri gerektiğine vurgu yapmıştır. Suriye'deki iç savaşı kendi iç güvenlik meselesi olarak gören İran, Beşar Esad'a yapılan istifaya çağrılarını destek vermemiş, Esad'a olan desteğini artırmıştır. Buna karşın Türkiye Suriye'ye reform çağrısında bulunmuş, Esad muhaliflerine destek olmuştur. Söz konusu dönemde İran, Türkiye'nin Suriye'deki hiçbir hareketini desteklememesine rağmen liderler arasında işbirliği ve ittifak çağrıları yapılmıştır.

2013 yılında İran'da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Hasan Ruhani'nin seçilmesi ile İran'da yeni bir reform dönemi başlamıştır. İran, dış politikada yumuşama ve karşılıklı güven ilkeleri hareket etmeye başladığı görülmüştür. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İran'ı ziyaretleri iki ülke arasındaki ilişkiyi yumuşatmış ve 11 Şubat 2014 tarihinde El-Cezire'ye verdiği röportajda Erdoğan iki ülke arasında stratejik bir ortaklık olduğu vurgusu yapmıştır (*Erdogan: Turkey's role in the Middle East | Talk to Al Jazeera*, 2014).

Suriye iç savaşı sürecinde Tahran'ın bölgedeki faaliyetleri ve Türkiye'nin Esad'a karşı tutumu iki ülkeyi sık sık karşı karşıya getirmiştir. İran'ın bölgedeki mezhepçi yaklaşımı da iki ülke arasındaki ilişkiye zarar veren diğer etkenlerdendir. Erdoğan, İran'ın bölgeyi domine etmeye çalıştığını ve buna mücadele edilemeyeceğini ifade etmekten çekinmemiştir ("Erdoğan: Tahammül etmek mümkün değil | Al Jazeera Turk", 2015).

Bu süreçte Türkiye ve İran ilişkilerinin aynı anda hem çatışma ve rekabeti hem de işbirliğini içeriyor olması karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramı ile örtüşmektedir. Bu sebeple, iki ülkenin bölgesel güç olma rekabetinin karmaşık karşılıklı bağımlılık çerçevesinde analiz edilmesine uygun görünmektedir. Bu kapsamda tezin üçüncü ve son bölümü Türk-İran ilişkilerini karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkisini ortaya koyabilecek örnek olaylar üzerinden detaylı bir analiz üzerine oturtulacaktır. Bu amaçla öncelikle her iki ülkenin bölgesel güç kimliğine ne ölçüde uygun olduklarının değerlendirilmesinin yapılması da önemli görünmektedir.

2.2. BÖLGESEL GÜÇ OLARAK TÜRKİYE VE İRAN

2.2.1 Bölgesel Güç Olarak Türkiye

Son dönemlerde Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı sonrası gelişmelerde Türkiye'nin aktif dış politikası göz önüne alındığında bölgede oyun kurucu ve bölgesel güç olarak nitelendirilmeye başlamıştır (Sönmezoğlu, 2016, s. 244). Bu çalışmada son dönemde bölgede yaşanan Suriye iç savaşı, Katar Krizi ve Kuzey Irak bağımsızlık referandumu Türkiye'nin bölgedeki siyasetini "Bölgesel Güç" kavramı ile incelemektedir.

Türkiye, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu bölgelerinin kesişiminde jeostratejik ve jeopolitik olarak önemli bir ülkedir. 2002 yılında Ak Parti'nin iktidara gelmesi ile parti çok yönlü dış politika ile hem Avrupa'ya hem de Ortadoğu'ya yönelik politikalarını geliştirmeyi hedefleri arasında koymuştur. Ak Parti'nin 2023 Siyasi Vizyon çalışmasında Türkiye'nin bölgesel güç olduğu iddiası açıkça ortaya konmuş, *“AK Parti iktidarı, Türkiye'nin 2023 hedeflerine ulaşabilmesi için adalet, güven ve istikrar üreten güçlü iktidarlara ihtiyacı vardır. Türkiye'nin bugün karşı karşıya olduğu sorunları çözebilmesi ve risklerle baş edebilmesi, bölgesinde güç sahibi olması ve bölgesel ve küresel iddialarını gerçekleştirebilmesi için etkin ve güçlü iktidar yapılarını gerektirmektedir.”* ifadelerine yer verilmiştir.

Türkiye'nin söz konusu iddia kapsamında bölgesel güç olma kapasitesini değerlendirmek için öncelikle bölgesel güç olmanın gerektirdiği çeşitli ulusal güç unsurları üzerinden analiz edilmesi önemlidir.

2.2.1.1. Ulusal Güç Unsuru Olarak Nüfus

Ülkelerin nüfus kapasiteleri ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan önemli etkilere sahiptir. Nüfus fazlalığının diğer ülkeler nazarında politik güç olmasının yanı sıra caydırıcılık özelliği de mevcuttur. Türkiye'de genç ve eğitimli nüfusun fazla olması çevre ülkeler arasında avantaj olarak değerlendirilmektedir. TÜİK verilerine bakıldığında 2018 yılında 82,3 milyon olan nüfusun 2023 yılında 86,9 milyona, 2040 yılında 100,3 milyona, 2069 yılında ise 107,6 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir (*“TÜİK, Nüfus Projeksiyonları”, 2018*). Bu verilere bakıldığında ve 2017 TÜİK verileri incelendiğinde Türkiye nüfusunun %50'sinin otuz yaşın altında olduğu görülmektedir. Böylece Avrupa

Birliği (AB) ülkeleri arasında en genç nüfusa sahip olan ülke konumundadır. Bu nedenle Dolte'nin bölgesel güç unsurlarından olan bir ülkenin nüfus gücü şartını sağlayan Türkiye, bu bakımdan kendi bölgesinde bölgesel güç olarak adlandırılmaktadır (Tuna ve Yalçıntaş, 2011). Ayrıca Türkiye Ekonomik Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) "Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2012" araştırması incelendiğinde Türkiye'nin bölgede siyasi olarak en güçlü ülke ve model ülke olarak görüldüğü belirtilmiştir (Akgün ve Senyücel Gündoğar, 2012).

Bu veriler çerçevesinde değerlendirildiğinde Türkiye bölgesel güç kriterlerinden olan nüfus bakımından kriteri karşılamakta ve yine bu ölçüt bağlamında bölgedeki devletler tarafından da bölgesel güç olarak algılanmaktadır.

2.2.1.2. Ulusal Güç Unsuru Olarak Türkiye'nin Jeopolitik Önemi

Jeopolitik konum, bir ülkenin içinde bulunduğu coğrafya ile birlikte tarih, ekonomi, nüfus gibi etmenlerle dünya siyasetindeki yerini ve önemini belirler. Türkiye, Afrika, Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan, jeopolitik olarak önemli bir ülkedir. Türkiye'nin coğrafi konumu siyasi, askeri ve ekonomik olarak yüzyıllar boyu önemli rol oynamıştır. Üç tarafının denizlerle çevrili olması deniz turizmi ve ekonomi açıdan önem teşkil etmektedir. Çanakkale ve İstanbul Boğazları önemli geçiş noktalarıdır. Ayrıca Ortadoğu petroleri ile Hazar Denizi'nin kıyısındaki petrolerin Türkiye üzerinden taşınması jeopolitik olarak Türkiye'nin önemini artıran diğer bir etkindir.

Tüm bunlara bakıldığında Türkiye, jeopolitik olarak hem bölgesel hem de küresel bir öneme sahiptir, ve özellikle bölgesinde siyasi, ekonomik ve kültürel olarak aktif rol üstlenmektedir. Bu sebeple

2.2.1.3 Ekonomi

Türkiye'nin son dönemlerde özellikle Ortadoğu bölgesinde artan etkisi güç unsurlarından ekonomiyi de ön plana çıkarmıştır. TESEV'in 2010 raporuna göre Türkiye, bölgenin ikinci büyük nüfusuna sahip olması yanında bölgenin en büyük ekonomisine sahip Ortadoğu ülkesi konumundadır (Ortadoğu'da Türkiye algısı 2010, 2011). TÜİK verilerine göre Türkiye G20 ülkeleri arasında en hızlı büyüyen ülkedir. Son dönemlerde bölgesinde yaşanan sorunlara rağmen büyüme oranı olarak ilk sırada yer almıştır ("TÜİK,Uluslararası Seçilmiş Göstergeler", 2017). Ayrıca ekonomik verilere bakıldığında Türkiye'nin ticaret hacmi geçmiş yıllara göre artmış Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yayınlanan Gayrisafi Yurtiçi Hasılları (GSYİH) baz alınarak oluşturulan dünyanın en büyük ekonomileri sıralamasında Türkiye 771,274 milyon dolar ile 19. sırada yerini almıştır ("World Economic Outlook Database April 2019", 2019) 2018 yılının Ortadoğu bölgesinde kişi başı düşen milli gelire bakıldığında Türkiye Suudi Arabistan'dan sonra 11.114 bin dolar ile ikinci sırada yer almaktadır ("Indicators | Data", 2018). Bölgede yaşanan gelişmelere bakıldığında, ekonominin kırılgan olması gibi faktörlere rağmen Türkiye bölgesinde güçlü ve büyümekte olan bir ekonomiye sahip olarak Dolte'nin bölgesel güç unsurlarından ekonomik gücü ile bölgesel güç olduğu görülmektedir.

2.2.1.4 Askeri Güç

Askeri güç bir ülkenin milli hedeflerini ve uluslararası arenada çıkarlarını korumasında kullandığı fiziki güçtür. Bir devletin uluslararası alandaki gücü temelde askeri gücü ve caydırıcılık gücüne dayanmaktadır. Türkiye hem jeopolitik konumu itibariyle hem de

bölgesel gelişmelerden dolayı tarih boyunca askeri gücüne yoğunlaşması gereken bir ülkedir. Global Power'ın 2019 askeri güç verilerine bakıldığında Türkiye 137 ülke arasında askeri güç olarak 9. Sırada yer almaktadır (“Askeri güç sıralaması”, 2019). Aktif asker sayısı, savunma bütçesi, denizaltıların sayısı, asker sayısı, tank, savaş uçağı gibi etmenleri dikkate alan Global Power endeksi nükleer silahları kategori dışında bırakmıştır. Ayrıca Global Firepower'ın yayınladığı listeye göre NATO'nun en güçlü 10 ordusu arasında Türkiye 4. Sırada yer almaktadır. (“Global Firepower, NATO”, 2019). Askeri güç olarak adlandırılan “sert güç” devletler arası ilişkilerde caydırıcılık özelliğine sahiptir. Türkiye'nin nüfusu, jeopolitik konumu, ekonomik gücü ve askeri gücü bölge devletleri arasında görece en önemli bölgesel güç unsurunu oluşturmaktadır.

2.2.2 Bölgesel Güç Olarak İran

İran, bölgesel konumu, enerji kaynakları, askeri ve ekonomik gücü ve nüfus kapasitesi ile Ortadoğu bölgesinde güçlü ülkelerden biridir. Ortadoğu bölgesinde bölgesel güç iddiasında olan İran, bölgede askeri ve kültürel olarak faaliyetler sürdürmektedir. Rejim ihracatı politikası kapsamında Müslüman ülkeler arasında siyasi, kültürel ve ekonomik birlik vurgusu ile Ortadoğu bölgesinde etkinliğini artırmak istemektedir.

Rusya ve Çin'e olan yakınlığı, Suriye ve Irak üzerindeki etkinliği bölgede güçlü ülke olmasının temel etmenlerindedir. Köklü bir tarihe ve kültürel mirasa sahip olan İran bölgesel güç olarak kabul edilmektedir. Bu bakımdan Türkiye için de olduğu gibi İran'ın bölgesel güç olma kapasitesi bölgesel güç kriterleri odağında analiz edilmelidir..

2.2 2.1 İran'ın Nüfusu

İran devleti, Türkiye Cumhuriyeti gibi genç ve eğitimli bir nüfusa sahiptir. Ülkenin nüfusu 82.1 milyondur ve sayının üçte ikisi 28 yaşın altındadır. İran nüfusunun %45'i Fars, %33' Azeridir, geri kalan kısmını ise Kürtler, Araplar ve Türkmenler oluşturmaktadır. Nüfusun %90'ı Şii mezhebine bağlıdır(İran Population, 2020).

Ortadoğu bölgesinde Türkiye gibi güçlü ve büyük bir nüfusa sahip olan İran, Dolte'nin bölgesel güç unsurlarından nüfus miktarı kriterini yerine getirmektedir. Genç nüfusa sahip olması bölgede İran'ın itici gücü olmakla birlikte ayrıca askeri güç kaynağı olarak da değerlidir.

2.2.2.2 İran'ın Jeopolitik Önemi

İran Hazar Denizi, Umman Denizi ve Basra Körfezi'ne komşu olması ile coğrafi konum olarak stratejik bir öneme sahiptir. Ayrıca Hürmüz Boğazına olan hakimiyeti bölgede güçlü bir konumda olmasına olanak sağlamaktadır. Geniş sahaya sahip olan İran, Avrupa ve Uzakdoğu arasında köprü vazifesi yürütmekle birlikte, Kafkaslar ve Orta Doğu bölgelerinin tam ortasındadır. Tüm bu faktörler İran'ın coğrafi olarak önemini artıran unsurlardır.

Büyük enerji havzalarının üzerinde olması, petrol kaynakları ve doğalgaz rezervlerinin olması İran'ı sadece jeopolitik olarak önemli kılmaktadır.

Sonuç olarak, İran'ın enerji kaynakları üzerinde bulunması, geniş bir alana sahip olması, geçiş yolları üzerinde bulunması bölgesel olarak avantaj sağlamakta ve Dolte'nin bölgesel güç unsurlarından jeopolitik kriterini sağlamaktadır.

2.2.2.3. İran Ekonomisi

İran büyük ölçekli ve maliyeti yüksek kamu iktisadi teşebbüsleri olan bir ülke ekonomisine sahiptir. İşsizliğin son dönemlerde yükselişe geçtiği ülkede tarım ve ziraat sınırlı sayıda yapılmaktadır.

Petrol rezervlerinde 100 milyar varil ile dünyanın dördüncü ülkesi olan İran, doğalgaz rezervlerinde dünyanın ikinci büyük ülkesi konumundadır. Petrolün %80'ini ihraç eden İran Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yayınlanan Gayrisafi Yurtiçi Hasılları (GSYİH) baz alınarak oluşturulan dünyanın en büyük ekonomileri sıralamasında 446,105 milyon dolar ile 28. sırada yer almaktadır (*Islamic Republic of Iran and the IMF*, 2019). Ayrıca İran'ın otomobil ve gıda endüstrisi orta ve büyük ölçekli bir yapıya sahiptir. Doğal kaynaklar açısından zengin olmasına rağmen İran'ın, ABD'nin koyduğu ambargolar sebebiyle gelişmiş ülkeler sınıfında yer almadığı yorumu yapılabilir.

Tüm bu veriler çerçevesinde İran'ın Ortadoğu bölgesinde Türkiye'den sonra ekonomik olarak güçlü bir ülke olduğu ve bölgesel güç unsurlarını taşıdığı söylenebilir.

2.2.2.4 İran'ın Askeri Gücü

İran'ın askeri gücünü düzenli ordusunun yanı sıra Devrim Muhafızları, Besic ve Kudüs Tugayları oluşturur. Besic 1979 İslam Devrimi'nden sonra kurulmuş, İslam Devrimi'ni iç ve dış tehditlere karşı koruyan gönüllü bir ordudur. Global Power'ın açıkladığı veriye göre İran 137 ülke içerisinde askeri güç olarak 16. güçlü ülke konumundadır ("Askeri güç sıralaması", 2019).

Sonuç olarak bakıldığında İran'ın ordusu kendine yetebilen ve savunma sanayide son zamanlarda önemli çıkışlar yapan bir ülkedir. Türkiye gibi İran'da insansız hava araçlarını üreten ve savunma sanayine güçlü bütçe ayıran bir ülkedir ("Iran Military News", 2019). İran'ın en önemli hava üsleri Tebriz, Hamadan, Dezful, Mehrabad, Buşehr ve Şiraz'da bulunmaktadır. İran envanterinde 308 savaş uçağı toplamda 505 uçak ve helikopteri elinde bulundurur.

İran askeri gücü, jeopolitik konumu, ekonomisi ve nüfusu açısından değerlendirildiğinde bölgesel güç unsurlarını taşımakta olduğu görülebilir, bu ayrıca İran'ın bölgede güçlü olduğu algısını da oluşturmaktadır.

2.3. YUMUŞAK GÜÇ OLARAK TÜRKİYE VE İRAN

Bir devletin uluslararası alandaki gücü maddi unsurların yanı sıra artık manevi unsurlarla da değerlendirilmektedir. Diğer bir deyişle bir ülkenin gücü askeri gücü, ekonomik gücü, jeopolitik konumu ve nüfusu gibi maddi unsurlarla birlikte ikna ve caydırıcılık gücünü de içermektedir.

Bu bölümde İran ve Türkiye'nin bölgesel gücün bir alt unsuru olan yumuşak güç unsurları incelenecektir.

Yumuşak güce sahip olan bir devlet tartışılacak konuların belirleyicisi rolünü de üstlenmektedir. Guen Lee, dört ayrı yumuşak güç stratejisinden bahseder (Çavuş, 2014, s. 25). İlk olarak, güvenlik ortamının sağlanması için ülkelerin kendi imajlarını değiştirmesi ve bunu manipule edebilmesinden söz eden Lee, örnek olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra her ikiside savaş sonrası imajlarını düzeltmek için barışçıl

politikalara önem vermiş olan Japonya ve Almanya'yı gösterir. Bu kapsamda Japonya ve Almanya uluslararası toplumda var olan saldırgan devlet algısını değiştirmeyi hedeflemişlerdir. İkinci strateji, başkalarının imajını zedeleyerek diğer ülkelerden destek sağlamaya çalışmaktır. Örneğin, ABD'nin Sovyetleri 'düşman imparatorluğu' İran, Irak ve Kuzey Kore'yi de 'şeytan üçgeni' olarak tanımlaması buna örnek gösterilebilir. Üçüncü strateji, yumuşak gücü kullanacak olan ülkenin hedeflediği ülkeye karşı kendi normlarını ve davranışlarını yaymasıdır. Örnek olarak ABD'nin İngilizce dilini evrenselleştirmesi ve neoliberal politikaların yayılması verilebilir. Son strateji ise ünlülerin ve kahramanların kullanılmasına dayalıdır ve dünyaca ünlü kişilerin kendi hükümetleriyle işbirliği içinde modeller oluşturmaları, yardım ve destekleyici yorum yapmalarıyla örneklendirilebilir (Çavuş, 2014, ss. 23-37). Örneğin sinema insanların öğrenmesinde ve fikir sahibi olmasında önemli bir araçtır. Savaş ve barış konuları işlenerek insanların konular hakkında bilgi ve fikir sahibi olmasını sağlar. Oliver Stone'un ödüllü filmi JFK Kennedy suikasti detaylı bir şekilde anlatarak insanların öğrenmesini sağlamıştır (Eryılmaz, 2018, s. 73). Sinema ya da sosyal medya kültür aktarımının yanı sıra artık devletlerin kullandıkları yumuşak güç unsuru haline gelmiştir.

Tarihi ve kültürel yapıları, jeopolitik ve stratejik konumları, farklı yönetim modelleri ile Türkiye ve İran Ortadoğu coğrafyasında bölgesel güç özelliklerine sahip olan iki ülkedir. Birbirleriyle rekabete, işbirliğine ve ortak çıkara dayanan karşılıklı etkileşimleri mevcuttur. Aynı coğrafyayı paylaşmalarına rağmen farklı kimlik ve yönetim biçimine sahip olan bu iki ülkenin etkileşimi kaçınılmazdır. Her iki ülkenin yönetim modeli Cumhuriyet olmasına rağmen keskin ayrımlar söz konusudur. İki ülke de Müslüman çoğunluklu nüfusa sahip olmalarına rağmen Türkiye laik bir devlet iken İran Şii

hükümler ile yönetilmektedir. Stratejik ve jeopolitik olarak da askeri güç, boğazlar ve tarihsel birikim açısından birbirleriyle ortak özelliklere sahiptir.

Türkiye son 10 yıldır uyguladığı Ortadoğu'yu merkez politika haline getiren, bölgesel temelli jeo-kültürel ve jeo-politik konular içeren dış politika stratejisi ile Ortadoğu'da yumuşak güç unsurlarını kullanmaya başlamıştır. Bölgede pragmatik bir dış politika stratejisi benimseyen Türkiye'nin Müslüman nüfusu ağırlıklı bir ülke olmasının yanı sıra göstermiş olduğu kapsayıcı ve kavrayıcı tutumu sayesinde Ortadoğu ülkeleri arasındaki cazibesi artmıştır. Dış politikada barışçıl politikalar ve söylemler kullanmak ve etkin bir politika izleyerek gündem belirlemek bölgesel güç şartlarının yanı sıra yumuşak gücün unsurlarını da oluşturmaktadır. Türkiye'nin bölgede barışçıl politikalar ve söylemleri ile Ortadoğu ülkelerinin sorunları ile ilgilenmesi, düzen/oyun kurucu rol üstlenmesi gibi stratejik politikaları ile yumuşak güç enstrümanlarını kullandığı ifade edilebilir. Türkiye kendi çevresinde yaşanan sorunların çözümü için ekonomik ve insanı yardım dışında, çok boyutlu pro-aktif bir dış politika ile tarihsel birikim, coğrafi gücü gibi faktörleri kullanarak bölgede yaşanan olayları yönlendirmesi (Telatar, 2015, s. 494), adil, insan odaklı argümanları öne çıkararak düzen kurucu rol üstlenmesi sebebiyle Lee'nin yumuşak gücü tanımlayan ilk stratejisi olan imaj yaratma ve manipüle etme kuralına uymaktadır.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye ekonomik kalkınmada iyileşme yaşamış, ithalat ihracat oranları artmış, ülkenin ticaret hacmi genişlemiş, teknoloji ve iletişim araçlarında ilerleme kaydedilmiş ve buna bağlı olarak da medyanın gücü de artmıştır. Yumuşak gücün unsurları arasında yer alan medya Türkiye'nin bölgede tanıtılması açısından önemli bir faktördür. Nisan 2010 yılında yayın hayatına başlayan TRT Arapça Ortadoğu bölgesi için önemli adımlardan bir tanesidir. Buna ek olarak Türk dizilerinin de Arap

lkeleri ile kültürel ilişkilerin gelişimine katkı yaptığı bilinmektedir. Suudi Arabistan'da büyükelçilik yapmış olan Naci Koru, "on milyar dolarlar harcanarak yaptırılmayacak bir tanıtım kampanyası iki ya da üç dizi ile yapılmaktadır"(Kutlay ve Dinçer, 2012, ss. 89-90) ifadelerini kullanmıştır. Ortadoğu coğrafyasında pek çok sosyal, kültürel, ekonomik ve insani yardım faaliyeti yapan sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. 19 Haziran 2018'de yayınlanan'Development Initiatives'in Küresel İnsani Yardım raporuna göre Türkiye insani yardımda dünyanın en cömert ülkesi ünvanını korumuş ve 8.07 milyar ABD doları insani yardım ile birinci sırada yer almıştır (T.C. Dışışleri Bakanlığı, İnsani Yardımlar, 2018). 1992 yılında Dışışleri Bakanlığı'na bağlı 480 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kurulan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) 2015 itibari ile çalışma alanını genişletilerek eğitim ve kültürel işbirliği çalışmalarına ağırlık vermeye başlamıştır. TİKA Program Koordinasyon Ofisi ile 150 ülkede yardım ve kültürel faaliyet göstermektedir. Kamu kuruluşları, özel sektör, eğitim ve birçok alanda işbirliği sağlayan TİKA tüm aktörleri ortak bir paydada buluşturmayı amaçlamıştır. İnan, Irak, Filistin gibi birçok ülkede sağlık alanında projeler yürütmüş ve 1419 doktora uzmanlık eğitimi vermiştir. Bunun dışında TİKA Suriye'de Kalkınma Projelerine de destek vererek maddi ve manevi yardımlar yapmıştır. Yine Türk Kızılayı son 10 yılda sayısını ve faaliyet alanını genişleterek 138 farklı ülkede meydana gelen afetlere sağlık, barınma, beslenme gibi temel ihtiyaç yardımı yapmıştır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya 7 milyon 346 bin Euro'luk temel ihtiyaç yardımı yapan İnsani Yardım Vakfı (İHH) kültürel faaliyetlerde de bulunmaktadır. Bu kuruluşlar Türkiye'nin hem yumuşak gücünü hem de bölgesel gücü artıran unsurlar arasındadır. Türkiye'de iki yüze yakın TV kanalı ve bin radyo kanalı yayın yapmaktadır. Türk Hava Yolları (THY)  yüz noktaya uçuş sağlamaktadır. 2003 yılında 10.4 milyon yolcu taşıyan THY, 2017 yılında 68,6 milyona ulaşmıştır. ("Türk Hava Yolları ® Yolcu

Sayısı, Uçuş Noktaları”, 2019). Bu verilere göre Türkiye’de turizm, ticaret, eğitim ve kültür taşımacılığında ilerleme, dolayısıyla da yumuşak güç potansiyelinde artış yaşanmıştır.

Tüm bunlara ek olarak din faktörü de uluslararası ilişkiler ve tarih için önemli bir etkidir. 1648 Westphalia Barışı ile dinin dış politikada etkisinin olmayacağı garanti altına alınmış olsa da görülüyor ki dinin siyaset ve politika üzerinde etkisi sürmektedir. İleride söz edileceği üzere İran 1979 devrimine İslam devrimi adını vermesinden dolayı mezhepsel unsurları bünyesinde barındırmakta ve Şii mezhebini hem politika hem de güç aracı olarak kullanmaktadır.

Türkiye’de 17 yıldır iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi kendisini muhafazakâr-demokrat parti olarak tanımlamakta ve dış politikada da bölge halklarını dil, din, mezhep, ırk ayrımı yapmadan “Çokluk içinde birlik” ilkesi ile kucakladıklarını ifade etmektedir(*Adalet ve Kalkınma Partisi 2023 vizyonu*, 2019). Ortadoğu coğrafyasında dini inançlar ya da mezhepsel birliktelik yönünde kurulması istenilen ittifakları Türk dış politikasını yönlendiren güçlerden biri olarak göstermek yanıltıcı olabilir. Türkiye’nin bu bağlamda mezhepsel ya da dinsel unsurları İran kadar güç unsuru olarak kullandığından bahsedilemez.

Ortadoğu’da Arap Baharı ile birlikte başlayan demokratikleşme hareketleri Türkiye’nin bölgede cazibe merkezi haline gelmesine neden olmuştur. Türkiye’nin Müslüman bir ülke olmasına rağmen demokrasi ile yönetilmesi, seküler olması, liberal bir ekonomik politikaya sahip olması yumuşak güç unsurlarını da gündemde tutmasına yardımcı olmuştur.

Türkiye'nin yumuşak güç stratejilerinde, en çok başvurduğu yöntemlerden bir tanesi, son 10 yıldır aktif olarak sürdürdüğü, arabuluculuk ve çok yanlı dış politikasıdır (Çavuş, 2014, s. 32). Türkiye, 'Medeniyet Derinliği' bağlamında, tarihi ve kültürel yakınlık bulduğu alanlar olan Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu ve genel olarak Orta Asya'da çatışmalar ve anlaşmazlıklarla yakından ilgilenmekte ve arabulucu politika stratejisi yürütmektedir (Duran, 2009, ss. 385-403). Suriye ile İsrail, Afganistan ile Pakistan ve ABD-Batı ile İran arasındaki sorunlarla ilgilenip, aktif ve yapıcı bir dış politika izlemesi, Türkiye'nin potansiyel yumuşak güç olma arzusunu göstermektedir (Çavuş, 2014, ss. 27-32).

İran'ın tarihsel sürecine bakıldığında geniş bir coğrafyayı etkilemiş olması, Şii mezhebinin unsurlarını bünyesinde barındırması yumuşak güç potansiyeli açısından kendisine hem avantaj hem de dezavantaj sağlamaktadır. 1979 İslam Devrimi İran'ı ideolojik kimliğe yöneltmiştir. İslam dışında başka bir kimliğe önem vermeyen İran devleti, değişen konjonktüre göre yumuşak güç unsurlarını zaman ve bölgelere göre değiştirme çabasına girmiştir. İslami ideoloji ihtiyaç duyulduğunda ortaya çıkarılırken Fars ve Şii kimlikleri de kullanılmaya başlanmıştır (İftihari, 1998, ss. 10-11). Devrim sonrasında devrim ihracı ile birlikte İran'da yumuşak güç kullanım unsurları da anlam kazanmaya başlamıştır. Devrimin ilk yıllarında benimsenen devrim ihracı politikası kapsamında "*Her yer Kerbela, her gün Aşura*" sloganı ile Şii topluluklarının etkilenmesi amaçlanmıştır. Daha sonra etki altına alınan Şiiilerin İran benzeri yapılar inşa etmesi için kültür ihracatı başlatılmıştır. Ancak kısa bir süre sonra İran tipi bir siyasi yapılanmanın kurulmasının olanaklı olmadığı durumlarda İran'ın etkinliğinin kısıtlandığı görülmüştür. Bu kapsamda doğrudan rejim ihracına dayanan stratejiler terk edilerek güç unsurları da çeşitlendirilmiştir. Bu kapsamda Fars kültürü ve dilinin de

eklemlenmesiyle ideoloji artık daha kültürel bir boyut kazanmıştır. İran'ın yumuşak güç unsurları Fars dili ve kültürü, İslam ve Şiilik olarak adlandırılabilir. Fakat Yeğ'in ifadesiyle, *“İran'ın bu çok katmanlı yumuşak gücü aynı zamanda onun yumuşak karnıdır. Yani Şiilikten faydalandığında İslam dünyasının geri kalanın, Fars kültüründen faydalandığında ise Şii dünyasının geri kalanının karşısına alma tehlikesi ile karşı karşıyadır”*(Yeğ'in, 2017). İran'ın Şiilik politikası Ortadoğu'da bulunan Sunni topluluklar ve devletlerle sorun yaşanmasının nedenlerinden biridir. Aynı zamanda İranilik ırk vurgusu da Arap coğrafyasında Arap Şiiler ile yaşadığı diğer bir sorundur. Irak halkının İran yaşam ve yönetim biçimini kendilerine uygun görmemesi ve İran'a güvenmemeleri İran'ın bölgedeki gücünü zayıflatmaktadır (Yeğ'in, 2017).

75 milyonun üzerindeki nüfusu ve yüzde 98 Müslüman nüfusa sahip olan İran, İslam ülkeleri arasında kalabalık ve etkili bir ülkedir. Fars dili İran dışında, Hindistan, Pakistan, Türkiye, Bosna Hersek, Arnavutluk, Sırbistan, Hırvatistan, Karadağ ve Makedonya gibi bir çok ülkenin dilini etkilemiştir ve buna ek olarak Farsça, İran ve Tacikistan'ın tek resmi dili, Afganistan'ın ise resmi dillerinden birisidir. Kültürel ve siyasi temsilciliklere bakıldığında İran'ın Ortadoğu'da bulunan 15 ülkenin 13'ünde elçiliği bulunmaktadır. Asya- Pasifik ülkelerinin 17'nde elçiliği, 31 Avrupa ve 22 Afrika ülkesinde elçilikleri mevcuttur (“Samaneye konsuli- safheye asli”, 2019). Tüm bunlara ek olarak ise Ortadoğu'da 11, Avrupa'da 12 ve Afrika'da 11 kültürel temsilcilikleri vardır (“Sazmane farhang va ertebrate eslami-safheye asli”, 2019). İran medyasına baktığımızda ise, İran Radyo ve Televizyon Kurumu'nun Avrupa, Amerika ve Asya'ya yayın yapan on ayrı TV kanalı, Arap bölgesini hedefleyen ve 24 saat yayın yapan bir TV kanalı mevcuttur.

İran'ın kendi içinde kozmopolit durumu değerlendirildiğinde ve kültürel çeşitlilik baz alındığında ülkenin yumuşak güç kullanımı ile ilgili bazı sorunlarından söz edilebilir, kültürel çeşitliliğe güvenlikçi bir yaklaşım sergilemesi, İslamcılık-İrancılık ve Şiilik ve vahdet (bir olmak) arasında seçim yapılamaması, slogan ve pratikte sorun yaşanması, yurt dışı yayınlarının İran'da yasak olmasına rağmen kendi halkı tarafından yurt dışı kanallarının fazla izlenmesi ve İran kanallarına ilgi göstermemesi gibi sorunlar örnek verilebilir.

Geleneksel güç unsurları ile birlikte kültür, din, mezhep, ideoloji, cazip yaşam ve yönetim biçimi gibi yumuşak güç unsurlarını elinde bulunduran bir devlet bu potansiyeli hareket geçirme kabiliyetine sahip ise bölgesel güçten bahsedilmektedir. Türkiye ve İran jeopolitik ve jeostratejik konumları açısından birbirleriyle ortak özelliklere sahiptir. İki ülkenin birbirine yakın ekonomik ve askeri verilerinin yanı sıra yumuşak güç enstrümanlarını kullanımları da bölgedeki konumlarını da belirlemektedir. Fakat söz konusu sahip oldukları potansiyeli harekete geçirmek olduğunda her iki ülkenin de kısıtlılıkları olduğu açıktır. İran sözü edildiği şekilde mezhepçiliği bağlamında daha ayrımcı politikalar yürütmesinden dolayı, Türkiye ise milliyetçi bağlamda Araplığın öne çıktığı durumlarda sahip olduğu potansiyeli hayata geçirmekte zorlanmaktadır. Ancak bu çerçevede de yine her iki ülkenin bölgesel güç kapasiteleri bakımından birbirlerine göre dengeli olduklarını söylemek olanaklıdır. Dahası her iki ülkenin bölgesel güç olarak rekabet ve işbirliği içinde olduğu bölge olan Ortadoğu'nun aynı zamanda küresel güçlerin de bir rekabet alanı olması, iki ülkenin de sahip oldukları kapasiteyi etkili şekilde kullanmaları önündeki bir başka ve önemli engeldir.

Bu durum iki bölgesel gücün ilişkilerinin karmaşık karşılıklı bağımlılık çerçevesinde analiz edileceği şekilde güçlü rekabet ettikleri halde her iki ülkenin işbirliğini de oyunda

tutmalarının ya da tutmak zorunda olmalarının nedenlerinden birisidir. Bir başka deyişle bölgede tek başlarına oyun kurucu olmamaları rekabet/çatışma ve işbirliğini bir arada tutan bir ilişki biçimine de yol açmaktadır.

3. BÖLÜM: SURİYE İÇ SAVAŞI, KATAR DİPLOMATİK KRİZİ VE KUZEY İRAK BÖLGESEL YÖNETİMİ BAĞIMSIZLIK REFERANDUMU SORUNLARININ TÜRKİYE VE İRAN İLİŞKİSİNE ETKİSİ

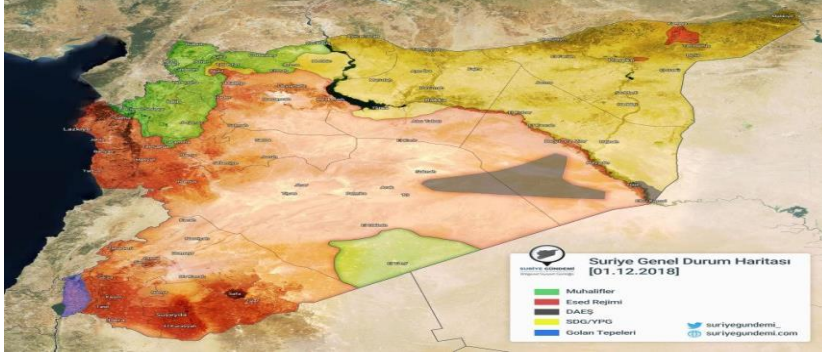
3.1. SURİYE İÇ SAVAŞI'NIN TÜRKİYE VE İRAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Tunus'ta bir gencin 2010 yılında kendini yakmasının ardından Tunus halkının başlattığı, Mısır ve Libya başta olmak üzere birçok ülkede başlayan halk hareketleri Arap Baharı adıyla 2011 yılında Suriye'ye sıçradı. 15 Mart 2011 yılında Dera'da başlayan ayaklanmalar kısa süre içerisinde Şam, Lazkiye, Humus, Banyas, Kamışlı ve Halep'e doğru genişledi. Halk ayaklanmasını şiddet ve baskılarla bastırmaya çalışan Beşar Esad yönetiminin Rusya'yı kendisine destek sağlamak için Suriye'ye davet etmesiyle birlikte savaşın boyutu değişmiştir. Ülkenin dış aktörler tarafından silahlandırılması ülkenin daha fazla kaosa itilmesine neden olmuş, Rusya'nın savaşa dahil olmasıyla çok boyutlu/vekaletli bir iç savaşa dönüşmüştür.

Esad rejimi² Şam, Hama, Humus, Halep, Tedmur bölgelerini elinde tutarken, muhalifler İdlib ve Afrin bölgesine hâkim olmuştur. İç savaşın aktörlerinden PKK uzantılı Demokratik Birlik Partisi (PYD) 2003 yılında kurulmuştur ve askeri kanadı Halk Savunma Birlikleri (YPG)'dir. PYD, Rakka, Deyr ez Zor, Haseke ve Kamışlıyı ele geçirmiştir.

² Türkiye, Suriye Hükümeti'ni meşru hükümet saymadığı için tezde de resmi söylemde kullanılan Esad rejimi ifadesi tercih edilmiştir.

İç savaşa dâhil olan grupların hangi bölgelere hakim olduğunu gösteren harita (Sekil 1)de görülebilir.

Şekil 1: 2018 yılında Suriye Genel Durum Haritası: Suriye Gündemi

Suriye iç savaş yaşanırken ülkede bazı gruplar ortaya çıkmıştır. PYD ve Devlet'ül Irak ve's Şam (DAEŞ)³ Suriye'de ayrı bir devlet kurmayı amaçlarken Muhafifler olarak adlandırılan Suriye Ulusal Konseyi (SUK) ve Suriye Milli Ordusu (SMO) mevcut Suriye rejimini devirmeyi amaçlamışlar, bu süreçte PYD ve DAEŞ ile de savaşmışlardır. PYD Suriye'nin kuzeyinde bir özerk bölge kurmayı amaçlarken, DAEŞ Irak ve Şam merkezli bir İslam Devleti kurmak adına Suriye'deki savaşa dâhil olmuştur. Türkiye, Katar, Suudi Arabistan, Libya Suriye'de Muhafifleri desteklerken, İran ve Rusya rejimi desteklemektedir.

Türkiye, Suriye ile 911 kilometrelik sınıra sahiptir ve bundan kaynaklanan sınır güvenliği endişesi, Türkiye'yi Suriye'deki muhaliflere (SMO) destek vermeye yöneltmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin Suriye iç savaşına dâhil olmasındaki en önemli etken Suriye'nin kuzeyinde güç kazanan terör örgütü PYD'ye karşı sınır güvenliğini koruyabilmektir. Bu nedenle Türkiye Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekatları ile Suriye'deki iç savaşa dahil olmuştur.

³ Resmi söylemde kullanılan DAEŞ'i tercih ediyorum.

İran hem dini faktörler hem bölgede İsrail Devleti'nin güçlenmesini istememesi nedeniyle Suriye rejimini desteklemiştir. 1979 İslam devriminden sonra İran'ın dış politikasının ana unsurunu mezhepçilik anlayışı oluşturmuştur. “Devrim ihracı” politikası ile Şiiliği yaymayı amaçlayan İran, Suriye ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Suriye ve İran'ın Şii mezhebini kabul eden iktidar tarafından yönetilmesi ve İran'ın Şii hilali projesi (Irak, Lübnan, Suriye ve Körfez Şiiilerini kapsayan) her iki ülkeyi ortak paydada buluşturmuştur. İran kendi ulusal bekası açısından Esad rejimine askeri, siyasi ve ekonomik destek veriyor olsa da yine de iç savaş sonrası dönem için bölgede yerel askeri milisler oluşturduğu bilinmektedir.

Rusya, 2015 yılında Beşar Esad'ın daveti ile savaşa dâhil olmuş ve sıcak denizlere inme politikası ile bölgedeki menfaatleri sebebiyle Esad'ın iktidarda kalmasını istemektedir. İsrail Suriye'de var olan İran Devrim Muhafızları'ndan dolayı teyakkuzda ve İran'ın Suriye'de herhangi bir deniz ve hava üssü kurmasını engellemeye çalışmaktadır. ABD ise Rusya'nın varlığından rahatsızlık duymuş ve muhaliflere destek sağlamıştır.

Mart 2011'de başlayan Suriye iç savaşında Esad rejimine destek veren ülkelerin başında İran gelmektedir. İran'ın neden Mısır ve Tunus'ta desteklediği halk ayaklanmasını, Suriye'de desteklemediği ve Beşar Esad'a neden destek olduğunu anlamak için iki ülkenin tarihsel geçmişlerini incelemek gerekmektedir.

İran'ın jeopolitik konumu ve 1979 yılında yaşanan İslam Devrimi'nden sonra ‘devrim ihracı politikası’ ile İran Hükümeti iki tutumu devlet politikası olarak belirledi. İlk olarak İran'ın kendisini bölgede etnik, dini, kültürel olarak yalnız hissetmesinden dolayı bölgede ve kendi sınırları ötesinde güvenlik stratejileri geliştirmiştir. İran'ın ikinci tutumu ise Ortadoğu'da lider olmak istemesidir. Ülkenin göreceli gelişen ekonomisi,

Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlaması ve Basra Körfezi'ne sahip olmasından dolayı kendisini bölgesel güç konumunda adlandırmaktadır. Bölgede lider olma arzusu ve bölgesel güç olma düşüncesi ile aktif bir rol üstlenen İran, bölgede kendi rejimini destekleyen gruplar oluşturmuş ve hâlihazırda var olan destekçi grupları da koruma altına almıştır. Suriye'de Baas Partisi seküler-milliyetçi bir rejim benimsemişken, İran'ın İslam Devleti olması ülkeleri ayrıştırıyor gibi algılansa da iki ülkenin Hafız Esad'dan itibaren ilerleyen tarihsel geçmişleri güçlü stratejik-ortak olmalarına neden olmuştur.

Devrimden önce ve sonra iki ülkenin birbirleri arasında kayda değecek çatışmalar yaşanmaması da iki ülkeyi yakınlaştırarak ilişkilerinin artmasına neden olmuştur. 1979'da yaşanan İslam Devrimi'nden önce de İran, Lübnan-İsrail Savaşı'nda Lübnan'da yaşayan Şiilere destek olmak için savaşa katılmış ve Hafız Esad'dan destek almıştır. Bu destek İran'ın Suriye politikasındaki belirleyici faktörlerden biridir. Daha sonrasında yaşanan devrimle birlikte iki ülkenin ilişkileri daha da güçlenmiştir. Suriye İran İslam Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan ülkeler arasındadır. İslam Devrimi gerçekleşikten sonra İran'ın dış politika stratejisi olarak belirlediği devrim ihracatı politikasını Suriye'de uygulamamış, iki ülkenin ortak özelliği olan İsrail ve ABD karşıtlığı iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmış ve müttefik olmalarına neden olmuştur. Ayrıca yine, 1980-1988 yılları arasında yaşanan İran-İrak Savaşı'nda Suriye İran'a destek vermiştir. Tüm bu etmenler Suriye'nin artık İran'ın hem iç hem de dış güvenlik politikalarının içinde yer almasına neden olmuş ve Suriye'de Hafız Esad rejimini devirmeye yönelik her teşebbüs İran'da kendi güvenliklerine tehdit olarak algılamıştır (Sinkaya, 2008, s. 3). Bu sebeple İran, Suriye iç savaşının ortaya çıktığı ilk günden beri tutarlı bir politika izlemiş ve ne istediğini tam olarak ortaya koymuştur. Arap Baharında Tunus ve Mısır'daki halk

ayaklanmalarını desteklerken Suriye'deki rejimin devrilmesinin kendi güvenliğini tehlikeye düşürecek olması düşüncesiyle Suriye'de desteklememiştir. Esad rejiminin ya da Suriye Hükümeti'nin düşmesi İran'ın sadece müttefik kaybı değil, aynı zamanda desteklediği diğer ülkelerdeki direniş örgütleri ile de bağının kopması anlamını taşımaktadır. Suriye'deki muhalefet aynı zamanda İran'ın bölgesel çıkarlarına da ters düşmektedir. Her fırsatta Beşar Esad'ı devletin meşru lideri olarak adlandıran İran için Suriye'de istikrarın devam etmesi ve İran-Suriye ittifakının sürdürülmesi İran'ın dış politika önceliği olmuştur.

Suriye'deki ayaklanmalar başlangıçta daha küçük ve önemsiz şehirlerde başlamış olduğundan İran bu ayaklanmaları ilk günlerde önemsememişti. 12 Nisan 2011 yılında basın açıklaması yapan Dışişleri Bakanı Sözcüsü Ramin Mihmanperest, ayaklanmaların dış destekli ve sınırda olduğunu özellikle Amerika, Batı ve Siyonizm tarafından desteklendiğini ve medyanın olayları çok abarttığını söylemiştir (Jaseb ve Pomeroy, 2011). Ardından İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, Suriye'deki ayaklanmaların dış müdahale gerektirmediğini belirterek, *“Hükümet ve Suriye halkı, kendi sorunlarını kendi başlarına çözebilir ve dış müdahaleye gerek yok”* ifadelerini kullanmıştır (Syrian “problem” needs no foreign intervention: Ahmadinejad, 2011). Ayrıca İran İslam Cumhuriyeti dini lideri Ayetullah Ali Hamaney de İran'ın destekleyeceği halk hareketinin unsurlarını, dış destekli olmamasına, Siyonizm ve ABD karşıtlığına ve İslami olması şartlarına bağlamıştır. Hamaney 2 Ocak 2012 yılında yaptığı basın açıklamasında Suriye'deki ayaklanmanın dış destekli olduğunu, ABD, İsrail ve Arap ülkeleri tarafından desteklendiğini ve İsrail'in çıkarlarına destek olduğu için Suriye'de Beşar Esad'a destek verdiklerini ve vereceklerini açıklamıştır (Hodad, 2012). Hamaney'in danışmanı Ali Ekber Velayiti'nin 2015 yılında Şam'a yaptığı

ziyarete, rejime verilen desteğin '*tam teşekkülü süreceğini ve Tahran'ın önceliğinin Suriye'deki rejimin devamlılığı*' olduğunu ifade etmiştir (Demir, 2015). Yine Hamaney, Beşar Esad'ın İran İslami Şura Meclis Başkanı Uluslararası İşler özel yardımcısı ile yaptığı görüşmede İran'ın en büyük destekçileri olduğunu ifade etmiştir (Esad: İran Suriye'nin En Büyük Destekçisidir, 2017).

İran'ın bölgedeki rakipleri ve düşmanlarının Esad rejiminin devrilmesi yönünde hareket etmesi de İran'ı kendi güvenlikleri açısından endişeye sevk etmiş, bundan dolayı da Suriye iç savaşına verdiği desteği kendi güvenlik meselesi olarak algılamıştır. Suriye'de federatif bir yapı kurulmasına da karşı çıkan İran, kendi ülkesinde bulunan Kürt nüfusu böylelikle kontrol altına almak istemekte ve bu bağlamda onlara üstü kapalı mesaj göndermektedir.

İran Suriye'de farklı stratejiler ve güvenlik politikaları izlemiştir. Bu kapsamda Suriye'de herhangi bir rejim değişikliğine izin verilmemesi, diyalog gruplarının oluşturulmasını istemesi, rejim değişse bile geçiş sürecinin parçası olmak istemesi gibi politikalar benimsemiştir. Nitekim, Suriye'de gösterilerin patlak verdiği ilk günlerde İran Hükümeti, muhalefetin etkisiz hale getirilmesi için Suriye'ye danışmanlık hizmeti ile birlikte güvenlik güçlerine teknik donanım da sağlamıştır (Geneive, 2011). Bazı devletler tarafından dile getirilen Esad'ın görevden ayrılması gerektiği söylemleri bile İran'da tepkiye ve telaşa neden olmuş, söz konusu ülkeleri Suriye'nin iç işlerine karışmakla suçlamıştır. Bölge ülkelerinin Suriye sorununu kendi aralarında çözebileceğini savunan İran, Suriye iç savaşının uluslararasılaşmasına karşı çıkmıştır. Politik, etnik ve siyasi unsurlarla desteklenen Suriye iç savaşı, Suriye ordusunun muhalifler karşısında zayıf kalmasının ardından İran tarafından farklı ülkelere Şii milis güçlerinin Suriye'ye gönderilmesi ile güç kazanmıştır (Sinkaya, 2017). İran Suriye

iç savaşının çıktığı günden bugüne diplomatik-siyasi, toplumsal, ekonomik ve askeri yardımlarda bulunmuştur. “Faydalı Suriye” politikası kapsamında toplumun yeniden şekillenmesini amaçlayan İran Ghaddar’ın belirttiği üzere “... Daha önce Sünnilerin yaşadığı Suriye’deki bölgelere, Pakistan, Afganistan ve Irak’tan, Şii aileleri getirip yerleştirerek bölgede Şii varlığını artırmayı amaçlamıştır (Ahmado, 2018). İran’ın Suriye iç savaşına ekonomik olarak ne kadar harcama ve yardım yaptığı tam olarak bilinmese de ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Herbert Raymond McMaster, Suriye rejimine bugüne kadar 16 milyar dolardan fazla harcama yaptığını belirterek, Tahran’ın sivil havayolları da dahil olmak üzere kaçak uçuşlar ile Suriye’ye yabancı Şii militanları ve silah taşıdığını ifade etmiştir (“McMaster”, 2018). Alman Süddeutsche Zeitung gazetesinde yer alan haberde Birleşmiş Milletler (BM) İran Yaptırımları İzleme Komitesi’nin hazırladığı raporda İran’ın Suriye’ye silah transferi ile ilgili altı ayrı rapor düzenlediği belirtilmiştir. Raporda yine 2011 yılının Mart ayında Halep’e giden uçağın Diyarbakır’da aranması ve yine Nisan 2011 yılında Suriye’de Hizbullah’a ulaştırmak için İran’dan yola çıkan bir kamyonun Kilis’te arandığı yer almaktadır (“İran silahına Türkiye engeli”, 2011). Bu bilgiler çerçevesinde İran’ın Suriye’ye silah yardımı yaptığı da görülmektedir.

İran, Suriye iç savaşının ülkenin kendi sorunu olduğunu ve Suriye’nin bu sorununu kendisinin çözebilecek yetenekte olduğunu belirtirken aynı zamanda iç savaş bölgesel bir sorun olarak nitelendirmektedir. Bölge ülkelerinin bu sorunu Suriye rejimine destek vererek çözmesi yönünde görüş bildirmesiyle birlikte Batılı güçlerin savaşı daha karmaşık hale getireceğini ve getirdiğini belirtmiştir. Bununla birlikte yine Ahmedinejad Cumhurbaşkanı olduğu dönemde, Başbakan Erdoğan’ı arayarak, Suriye konusunda bölgede iki ülkenin sıkı işbirliğinde olmaları gerektiğini söylemiştir

(“Ahmedinejad”, 2011). Fakat İran’ın bölgesel işbirliği konusunda çevre ülkelerine yaptığı bu çağrının içeriği Suriye’deki rejimin devamının sağlanmasına yöneliktir, çünkü İran, Esad rejiminin iktidarı bırakması yönünde yapılan her çağrının karşısında durmuştur. Türkiye Esad’ın iktidarı bırakması yönünde politika izlediğinden İran ile fikir ve politika ayrımına düşmüştür. İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Ramin Mehmanparast bu durumu, *“Türkiye Şam’daki muhalefete katıldı ve ülkede köklü değişiklikler çağrısında bulundu. Türk makamlarının Suriye politikasında yanlış olduğunu düşünüyoruz”* şeklinde ifade etmiştir (“Suhengu-yi vizaret-i harice-yi iran: Turkiye der murid-i suriye duçar-i iştibah-i muhasibati est.”, 2012). Ayrıca Türk makamlarının Suriye’nin iç sorunlarını çözmek için Suriye’de yaşanan olayı daha ayrıntılı şekilde anlamalarını tavsiye edip, iki ülkenin son yıllarda bölgesel işbirliğini artırmak için büyük çaba harcadığına dikkat çeken Mehmanparast, Türkiye’nin muhalefeti desteklemesi ile iki ülkenin görüşlerinin belirgin bir şekilde ayrıldığına dikkat çekmiştir (“Suhengu-yi vizaret-i harice-yi iran: Turkiye der murid-i suriye duçar-i iştibah-i muhasibati est.”, 2012).

Suriye’nin Türkiye ile tarihsel geçmişi incelendiğinde Hatay’ın Suriye haritası içerisinde yer alması, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile Fırat ve Dicle Nehirlerini de içerisine alan bu projeye su krizinin yaşanması, PKK lideri Abdullah Öcalan’ın Suriye’ye kabul edilmesi gibi birçok önemli krizler yaşandığı görülmektedir. Suriye ile Türkiye arasında yaşanan bu önemli krizler 90’lı yılların sonuna kadar iki ülkenin birbirlerini tehdit olarak algılamasına neden olmuştur. PKK lideri Öcalan’ın Suriye’ye sığınması ve Suriye’nin terör eylemlerine destek olması iki ülkenin ilişkilerine büyük zarar vermiştir. Türk hükümeti, Öcalan’ın Türkiye’ye iade edilmemesi durumunda Suriye’ye askeri müdahale yapacağı çağrısı yapmıştır. Baskılar sonucu Suriye’nin

Öcalan'ı sınır dışı etmesi ile ilişkiler normalleşmiş ve 1998 yılında Adana Antlaşması imzalanmıştır. Adana Protokolü'ne göre, Suriye PKK'nın terör örgütü olduğunu kabul etmiş, Öcalan'ın bir daha Suriye topraklarına girmeyeceği, PKK'nın hiçbir şekilde faaliyetlerine izin ve yardım verilmeyeceği ve Türkiye ile bu konuda işbirliği yapacağı garanti altına alınmıştır. Ayrıca dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 2000 yılında Hafız Esad'ın cenaze törenine katılması ile de ilişkiler normale dönmüştür.

Normalleşmenin başladığı dönemde Türkiye'de Ak Parti iktidar olmuş, aynı dönemde 1 Mart tezkeresi dolayısıyla ABD ile yaşanan sorunlar, Suriye ve İran gibi ülkeleri Türkiye'ye yakınlaştırmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun "komşularla sıfır sorun" politikasına bağlı olarak diplomasi, yumuşak güç ve karşılıklı bağımlılığın artırılması gibi unsurlar da yakınlaşmada etkili olmuştur. 1946'da Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından ilk defa Beşar Esed'in 2004 yılında Ankara'ya yaptığı ziyaret karşılıklı ilişkileri zirveye taşımış, ticaret, kültür ve birçok alanda projeler gerçekleştirilmiştir. Suriye ile ortak kabine toplantıları düzenlemenin yanı sıra vizeler karşılıklı olarak kaldırılmış, hatta Türkiye, 2008 yılında İsrail ile Suriye ilişkileri arasında arabuluculuk rolü dahi üstlenmişti. Bu şekilde Türkiye 2011'de Dera'da başlayan ayaklanmalara kadar Suriye'nin müttefiki durumunda idi ve bu süreçteki görüşmelerde sık sık Suriye'ye Kürtlere kimlik verilmesi, halkın demokratik taleplerinin karşılanması gibi reformları gündeme getirmekteydi. Dönemin Başbakanı Erdoğan, Suriye'de halkın taleplerinin karşılanması, olağanüstü halin kaldırılması, siyasi partiler kanunu ile ilgili değişikliklerin yapılması, serbest seçimlere yönelik değişikliklerle ilgili Esad'a çağrılarda bulunmuş can kayıplarının yaşanmasıyla birlikte Türkiye, Suriye politikasını ve yaklaşımını değiştirmiştir.

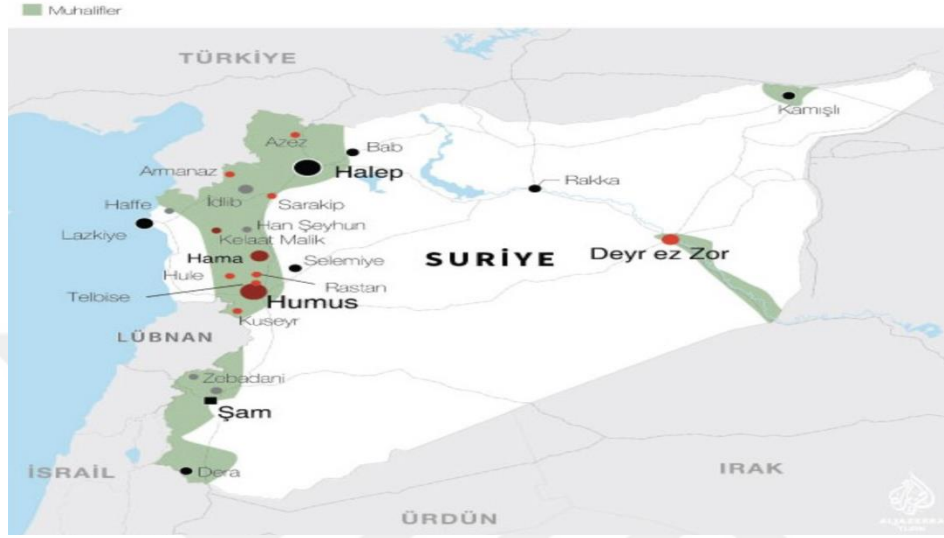
Nisan 2011’de de Davutoğlu Suriye’ye ziyarette bulunmuş, olağanüstü halin kaldırılması, Kürtlere kimlik verilmesi, can kayıplarının yaşanmaması için ordunun şehirlere girmemesi gibi tavsiyelerde bulunmuştur. Birçok defa Türkiye’den üst düzey bürokratların gönderildiği Suriye’de Şam yönetiminden olumlu cevap alınamamış, bunun üzerine Davutoğlu 15 Ağustos’ta "Artık Suriye ile konuşulacak bir şey kalmamıştır" açıklamasını yapmıştır. Kasım ayında ise Şam yönetimine karşı, mali varlıklarının durdurulması, Suriye devlet bankaları ile ilişkilerin kesilmesini, ticari ve ekonomik ilişkilerin dondurulmasını ve Suriye ordusuna silah ve askeri malzeme tedarikinin durdurulmasını da kapsayan yaptırımlar uygulanacağı açıklanmıştır ("Türkiye-Suriye ilişkileri", 2014). Türkiye’nin Şam Büyükelçiliği ise Mart 2012’de kapatılmıştır.

2012 yılında Malatya’dan keşif için havalanan Türk Silahlı Kuvvetlerine ait F-4 savaş uçağının Suriye’de düşürülmesi ile Türkiye Suriye sınırında tehdit olarak algıladığı her türlü girişime karşılık vermeye başladı. 2011 yaz aylarından itibaren Suriyeli muhaliflere destek veren Türkiye, savaşın durdurulmasına yönelik düzenlenen uluslararası toplantı ve zirvelere katılım göstermiştir. 30 Haziran 2012’de Cenevre’de BM Özel Temsilcisi Kofi Annan’ın koordinatörlüğünde gerçekleşen Cenevre 1 zirvesine, BMGK daimi üyeleri, AB üyeleri, Arap Birliği temsilcileri, Irak, Katar ve Kuveyt ile birlikte Türkiye de katılmıştır.

Ayrıca bu zirveye Suriye rejimi temsilcileri ile Suriye muhalefetinden kimse katılmamıştır. "Cenevre Eylem Grubu" olarak adlandırılan bu ülkeler zirvenin sonucunda hem rejimi hem de muhalifleri içerecek geçici hükümetin oluşturulması gibi birçok karar almıştır. Fakat zirveye katılan ülkeler arasında bulunan ABD ve Rusya fikir

birliğine varamamış, Suriye’den hiç temsilcinin bulunmaması ve rejimin en büyük destekçisi İran’ın masada olmaması sebeplerinden ateşkes sağlanamamıştır.

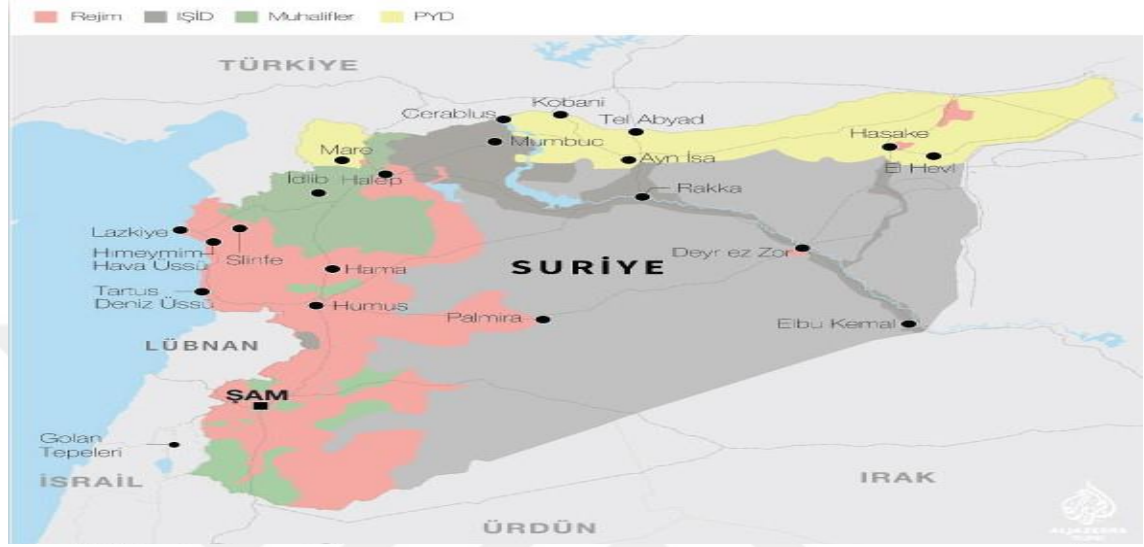
Şekil 2: Cenevre-1 Suriye’de muhaliflerin durumu- Aljazeera:2012

Kaynak: Cenevre-1 Suriye’de muhaliflerin durumu-Aljazeera:2012

Cenevre-1 zirvesinin başarısız olması sebebiyle bir buçuk sene sonra 22 Ocak 2014 yılında İsviçre’nin Montreux şehrinde Cenevre-2 görüşmelerine başlandı. Kofi Annan’ın istifası üzerine Lahtar İbrahimi’nin BM Suriye Özel Temsilcisi olarak göreve başladığı zirveye, Suriye rejiminden temsilciler, Suriyeli Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu (SMDK) ve Türkiye de dâhil 40’a yakın ülke katıldı. BM Genel Sekreteri Ban Ki-Mun İran’ı da görüşmelere davet etmek istemiş, ancak Suriyeli muhalifler İran’ın görüşmelere katılması halinde kendilerinin katılmayacaklarını açıklamaları üzerine İran görüşmeye davet edilmemiştir. Suriye halkının ve uluslararası toplumun beklentilerini karşılamakta yetersiz kalan ve Suriye’de Esad’lı mı Esad’sız mı devam edileceğine karar verilemediği için Cenevre-2 görüşmeleri de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Ankara, bu zirvelerin ardından kendi sınırında artan PYD ve DEAŞ eylemlerini “öncelikli ulusal güvenlik tehdidi” ilan ederek 2015 yılında ABD’nin öncülük ettiği askeri harekate katıldı.

Şekil 3: Cenevre-2 Toplantısı- Suriye Genel Durum Haritası: Aljazeera

Birkaç defa ertelendikten sonra Şubat 2016’da başlayan Cenevre- 3 görüşmelerine nihayet İran da davet edilmiş, fakat Cenevre-3’te başarılı bir sonuç alınamamıştır.

Ankara, 24 Ağustos 2016’da BM Sözleşmesi’nin 51. maddesinin “meşru müdafaa” ilkesi çerçevesinde (Birleşmiş Milletler Anlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü,) Türkiye’nin sınır güvenliğinin sağlanması, DAES’ın bölgeden temizlenmesi, YPG’nin kuzey koridorunu kontrol altına almasının önlenmesi amacı ile Fırat Kalkanı Harekatını başlattığını deklare etmiştir (Seren, 2017). Harekâtın hedefi 30 Kasım 2016 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında tanımlanmıştır. MGK kararına göre Fırat Kalkanı Harekâtı’nın temel hedefi, hudut güvenliğinin sağlanması, Türkiye’ye yönelik saldırıların önlenmesi, DAES ve diğer terör örgütlerinin bölgeden tamamen temizlenmesi, Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunması, bölgede yaşayan

vatandaşların güvenliği ve PKK/PYD-YPG unsurlarının terör koridoru oluşturmalarına izin verilmemesi (“MGK Genel Sekreterliği”, 2016) şeklinde ifade edilmiştir.

Türkiye'nin Suriye'ye yönelik askeri müdahalesi artan DAES ve PKK eylemlerinin sonucunda zorunlu olarak gerçekleşmiştir. DAES 12 Ocak 2016'da Sultanahmet Meydanı saldırısı 20 Ağustos 2016'da Gaziantep saldırısı, 28 Haziran 2016'da Atatürk Havalimanı saldırısı ve daha birçok saldırısı ile birlikte PKK ve Türkiye'yi gittikçe derinleşen ve farklılaşan bir çatışmanın içerisine sürükleyerek Suriye'de kendine daha fazla alan açarak kendisini kalıcı hale getirmeyi amaçlamıştır. DAES sözü edilen ve Türkiye'de gerçekleştirdiği eylemlerin ardından ise Türkiye'ye Suriye üzerinden füzelerle saldırılar düzenlemeye başlamıştır. Türkiye'nin Suriye'de muhalifleri desteklemesi ile muhaliflerin Rai, Dudyar, Azez'de üstünlük sağlaması Türkiye'nin DAES'in saldırılarında hedef haline getirilmesindeki başlıca sebeplerdendir. Aynı zamanda PKK da Suriye iç savaşı ile birlikte Türkiye içerisinde eylemlerin sayısını artırmış ve YPG/PYD unsurları ile Suriye'nin kuzeyinde özerklik kurmayı hedeflemiştir. Bu sebeple Türkiye, PYD'nin bölgede aldığı yerleri birleştirerek Fırat Nehri'nin batısına geçmesini engellemek amacıyla harekât gerçekleştirilmiştir. Bilhassa, PKK'nın Suriye kolu YPG'nin Münbiç'i DAES'ten alarak Fırat Nehri'nin batı kanadına geçmesi engellenmek istenmiştir (Seren, 2017).

Fırat Kalkanı Operasyonu başladığı sırada Tahran yönetimi açıklama yapmazken, ülkenin resmi ve yarı resmi haber ajanslarında harekâta yönelik eleştirel ve manipülatif haberler yer almıştır. İran'ın resmi haber ajanslarından İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı'nda (IRNA) Hamid Ovzah, “Türk makamları, operasyonun Rusya ve İran'ın bilgisi dahilinde gerçekleştiğini açıkladı fakat DAES bahanesi ile Suriye topraklarına müdahalede bulunmak uluslararası hukuka uygun değildir” (Ovzah, 2016) ifadesini

kullanmıştır. Buna ek olarak Fars ve Tesnim haber ajanslarında, Cerablus'ta bulunan DEAŞ militanlarının Türkiye'ye kaçtığı bilgisi paylaşılmıştır (FHA, 2017). Mehr Haber Ajansına röportaj veren İranlı emekli bir diplomat ise Türkiye'nin jeopolitik üstünlük elde etmek için Suriye'ye girdiğini ve ABD'den destek aldığını ifade ederek, Türkiye'nin de demokrasi söylemini suiistimal ettiğini ve Ankara'nın asıl amacının bölgede jeopolitik üstünlük elde etmek olduğunu ifade etmiştir (Ahışhalı, 2016). Fırat Kalkanı Operasyonu başladıktan yaklaşık altı gün sonra İran Dışişleri Bakanı sözcüsü Bahram Ghasemi resmi bir açıklama yapmış, Ghasemi, Türkiye'nin yaptığı operasyona yönelik endişelerini dile getirirken, tüm ülkelerin Suriye'nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duymaları gerektiğini ifade etmiştir. Ghasemi, Türkiye'nin Suriye'deki askeri varlığının devamının, durumu daha da karıştırdığını ifade ederek, hükümetle koordinasyon olmadan yapılan askeri operasyonları uluslararası hukukun temel ilkelerine göre yapılmış olsa bile Türkiye'yi haklı göstermeyeceğini vurgulayarak operasyona karşı oldukları resmi makamlar tarafından altı gün sonra ifade edilmiştir ("Raz-i Negerani Iran Nesbet be Ameliyat Nizami Turkiye der Suriye", 2016). Aljazeera haber sitesine konuşan üst düzey bir dışişleri yetkilisi, İran'ın Fırat Kalkanı Harekâtından rahatsız olduğunu, çünkü Türkiye'nin bölgede oluşacak herhangi bir istikrarsızlık ortamından fayda sağlamak istediğini ifade etmiş (Göksedef, 2017) ayrıca PYD ile temas ettiklerinin sır olmadığını da ekleyen yetkili, "Temel mesele şu, 'Burası bizim at oynattığımız bir bölge', Türkiye'nin güçlü askeri bir varlıkla oraya girmesi bizim gündemimizi engelleyici bir gelişme" şeklindeki ifadeleri ile İran'ın Fırat Kalkanından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. İran'ın DAES'in varlığını kabul ettiği ve Türkiye'nin değil Suriye'nin onlarla mücadele etmesi gerektiğinin altını çizen Dışişleri Yetkilisi, "Basında PYD ve PKK mücadele konusunda destek vermeleri bizim

için önemli şeylerdir fakat PYD ile temas ettikleri bir sır değil” ifadelerini kullanmıştır(Göksedef, 2017). Bu açıklamalara ve İran’ın Fırat Kalkanı için yönelttiği eleştirilere bakıldığında Tahran yönetiminin Türkiye’nin sınır güvenliği endişesini inandırıcı bulmadığını göstermiş bu kapsamda Türkiye’nin güvenlik gerekçesi ile değil jeopolitik üstünlük ve çıkarları için Suriye’de olduğuna dair manipülatif haberler yapılmış, İran’ın yarı resmi haber ajanslarından da açık bir şekilde operasyondan rahatsız oldukları ifade edilmiştir.

Cerablus’un onbeş saat içinde DAEŞ’ten temizlenmesinin ardından Türk Silahlı Kuvvetleri’nden yapılan açıklamada “24 Ağustos tarihinden bugüne kadar koalisyon çerçevesinde yürütülmekte olan Fırat Kalkanı Harekâtında, SMO birlikleri hareketin cereyan ettiği bölgede toplam 32 köy/yerleşim yerini terörist unsurlardan temizleyerek, bu bölgeleri sivil halkın dönüşüne müsait bir duruma getirmiştir. Alınan bölgelere dönüşler başlamıştır.” ifadelerine yer verildi (“TSK’dan Fırat Kalkanı Harekâtı açıklaması”, 2016). Yine Cumhurbaşkanı Erdoğan, Esad rejiminin kendi halkını katlettiğinin, Fırat Kalkanı Harekâtının meşru müdafaa ilkesine uygun olarak yapıldığının altını çizerek, en başından itibaren Suriye’nin kuzeyinde bir terör koridoru oluşmasına müsaade etmeyeceklerini ifade etmiştir. İran basınında Fırat Kalkanı operasyonunun ana hedefinin DAEŞ olmadığı ve Türkiye’nin kendi sınırında bir “Kürt Koridoruna” izin vermemek yönündeki jeopolitik hedeflerini örtbas etmek için demokrasi yanlısı söylemler kullandığı yorumları yer almıştır (Maleki, 2016). İRNA, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Fırat Kalkanı Harekâtını “Türkiye kendi sınırları içerisinde terör koridorunun kurulmasına izin vermez” sözleriyle duyurmuştur (“Erdogan: Torkiyye icaze teşkil-i koridor-i terur (teror) ra dar marzhai khud nehahed dad”, 2016). İran basınında ve hükümet tarafından yapılan açıklamalarda kayda değer bir tepki

verilmez iken yine İran Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan resmi açıklamada, “Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde Fırat Kalkanı olarak başlattığı operasyonun kalıcı olma riskinden dolayı kaygı verici buluyoruz” ifadeleri kullanılmıştır. İran yarı resmi haber ajansı Farsnews ise, “Suriye topraklarına tecavüz eden Türkiye ordusu ile Kobanili halk arasında çıkan çatışmada bir kişinin öldüğü, 40 kişinin de yaralandığı” gibi ifadeler kullanılmıştır (“Farsnews, TSK”, 2016). İngilizce yayın yapan İran resmi kanalı Press Tv ise, Türkiye sınırına örülecek olan duvarı protesto edenleri Türk askerlerinin öldürdüğü bilgisini paylaşmıştır (“Press TV”, 2016). Benzer örnekleri artırmak mümkündür, ancak sözü edilen örneklerden yola çıkıldığında, İran'ın Türkiye'nin Suriye'deki varlığından rahatsız olduğu, operasyonlarından endişe ettiği, hem de bölgede uzun zaman kalmaması taraftarı olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

İran, DAES'in SMO ve TSK kuvvetleri tarafından geri püskürtülmesi ile SMO'nun güç kazanması ve Türkiye'nin bu sayede etki alanını artırmasını istemiyordu. İran ve Türkiye'nin Suriye iç savaşındaki ilişkileri tam olarak karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi ile açıklanabilir. Tam da bu noktadan bakıldığında İran'ın Türkiye tarafından gerçekleştirilmiş olan Fırat Kalkanı operasyonunu açıktan eleştirmiş ve operasyonun durdurulması yönünde endişelerini dile getirmiş olmasına rağmen, örtülü olarak desteklediği de bilinmektedir. Çünkü Suriye'nin kendi içerisinde otonom yapılara bölünmesi ve kuzeyinde bir Kürt Koridorunun oluşması Türkiye'nin olduğu kadar İran'ın da çıkarına bir durum değildir. ABD ile yakın olacak bir Kürt Devleti İran'ın da çıkarlarına ters olduğu için Türkiye'yi operasyonlarından dolayı suçlamış olsa da zımni bir destek verdiği de görülmektedir. Gerek İran Cumhurbaşkanı'nın bizzat yaptığı açıklamalar gerekse Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamalarda terörle mücadele vurgusu yapılmıştır. Öte yandan, İran mevcut Suriye rejiminin kaybetmesi ile bölgesel

çıkartları, direniş örgütleri ile kurduğu bağlar, bölgedeki en büyük müttetikini kaybetme riski ile karşı karşıya olmasından dolayı Esad'ı desteklemekte ve çevre ülkelerle de bölge güvenliği endişesi ile Esad'a destek verme çağrıları yapmaktadır. Türkiye'nin Esad rejimine olan tepkisi İran ile Türkiye'yi karşı karşıya getirmiş ve Türkiye'yi Suriye topraklarına müdahale etmekle de suçlamıştır. Görüldüğü üzere olası bir Kürt devletinin varlığından duyduğu endişe ile Türkiye'ye örtülü destek veren İran, bölgesel çıkartları söz konusu olduğunda Türkiye ile çatışma yolunu açık bir şekilde seçmektedir.

Fırat Kalkanı Harekâtı'nın 31 Mart 2017'de sona ermesi ile güvenli bölgeler genişletilmiş, DAES ve PYD/YPG unsurlarının temizlenmiş olduğu MGK toplantısının ardından açıklanmıştır. MGK'nın 5 maddelik bildirisinde harekâtın başarı ile sonuçlandığı açıklanırken “Ülkemizin sınır güvenliğini sağlamak, DAES terör örgütünün ülkemize yönelik tehdit ve saldırılarını önlemek, yerinden edilmiş Suriyeli kardeşlerimizin ülkelere dönüşlerine imkân vermek ve Fırat Kalkanı Harekâtı bölgesinde huzur ve güven içerisinde yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak amacıyla harekâtın başarıyla sonuçlandığı ifade edilmiştir” (DeutscheWelle, 2017).

Türkiye Fırat Kalkanı Harekâtına başladıktan kısa bir süre sonra İran, Rusya ve Türkiye Suriye'de ateşkes olması yönünde anlaşıklarını duyurmuştur. Türk Dışışleri Bakanlığı tarafından 29 Aralık 2016'da yayımlanan Suriye'de Çatışan Taraflar Arasında Ülke Genelinde Ateşkes İlanı başlıklı bildiri, “Suriye'de ihtilafın kapsamlı siyasi çözümü yolunda rejim ve muhalefet arasında görüşmelerin başlatılması, şiddete son verilmesi ve insani yardım yapılabilmesi amacıyla uzun zamandır yoğun çalışma yürütüyoruz. Bu çabalarımız sonucunda 30 Aralık 2016 günü saat 00.00 itibari ile ateşkese gidilmesi hususunda mutabakata varılmıştır” ifadelerine yer verilmiştir (“T.C. Dışışleri Bakanlığı”, 2016).

Türkiye, İran ve Rusya'nın garantörlüğünü üstlendiği ateşkes görüşmelerinin ilkinin Kazakistan'ın başkenti Astana'da yapılması kararlaştırıldı. Astana Görüşmelerinin en önemli özelliklerinden biri muhalif komutanların ilk kez çözüm için masada bulunmasıdır. Cenevre'de yapılan görüşmelere komutanlar yerine siyasi temsilciler katılmıştır. Astana görüşmelerinin bir diğer özelliği, Suriye rejimi ile muhalefet liderlerinin müzakereye başlamaları ve yine aynı zamanda Suriye iç savaşının başlamasından itibaren ilk defa Şam ve Ankara'nın bir araya gelmiş olmasıdır.

Astana 1- görüşmeleri Türkiye ve Rusya'nın garantörlüğü, İran'ın katılımı ile BM temsilcileri gözetiminde 23 Ocak 2017'de Kazakistan'ın başkentinde başladı. Heyetlere, BM Suriye Büyükelçisi Beşar El Caferi, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Sedat Önal, İslam Cephesi'nden Muhammed Aluş, İran Dışişleri Bakanı sözcüsü Hüseyin Caberi-Ensari, Rusya Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu ve Kuzey Afrika Direktörü Sergey Verşinin, BM Suriye özel temsilcisi Staffan de Mistura başkanlık yapmıştır. Görüşmenin sonunda Kazakistan Dışişleri Bakanı Kayrat Abdrahmanov tarafından okunan bildiride Suriye ihtilafına askeri bir çözüm olamayacağı, ihtilafın 2254 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı doğrultusunda siyasi süreçle çözülebileceği ifade edilmiştir. Yine, sivillerin korunacağı, serbest dolaşım hakkının sağlanacağı, ateşkesin izlenmesi için üçlü bir mekanizmanın (İran, Türkiye, Rusya) tesis edilmesinin ve IŞİD/DEAŞ ve El Nusra ile ortak mücadele edilmesinin kararlaştırıldığı bildiride yer almıştır ("Astana bildirgesinin tam metni", 2017). Bildiride, çok etnili, çok dinli demokratik bir devlet olarak Suriye Arap Cumhuriyeti'nin egemenliği ve toprak bütünlüğüne vurgu yapılmıştır.

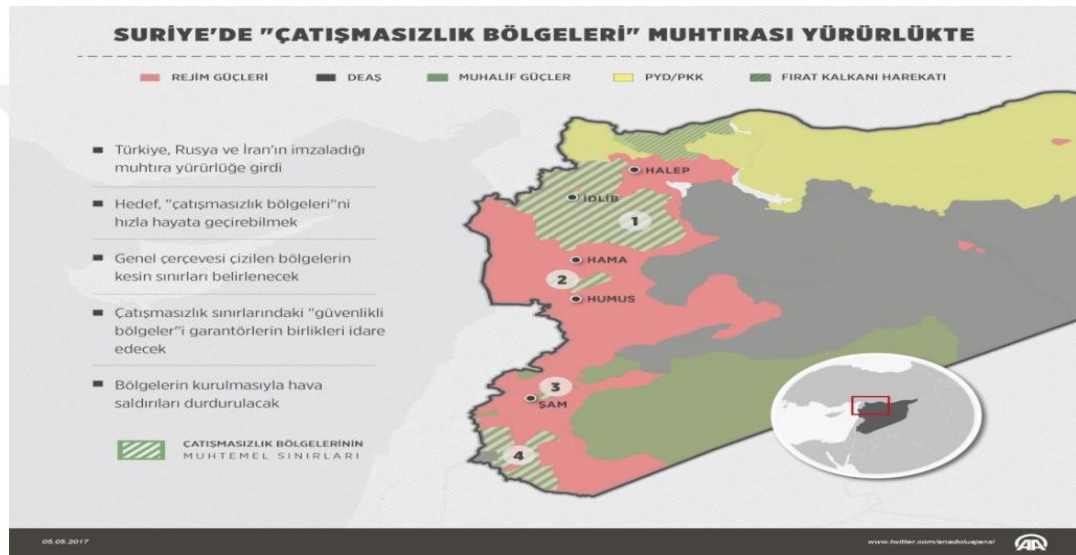
16 Şubat 2017 tarihinde Astana görüşmelerinin ikinci turu gerçekleştirildi. Astana 2'ye Ürdün de garantör ülke olarak katıldı. Suriye iç savaşına yönelik o zamana kadar atılan

en somut adım Astana- 2 görüşmelerinde gerçekleşti. Bu görüşmenin sonunda Türkiye, Rusya ve İran'dan oluşan bir görev gücünün kurulması kabul edildi ve Suriye'de zorla tutulan kadın ve çocukların takas edilmesi için bir mekanizma kurulduğu da ayrıca açıklandı.

14 Mart 2017 başlayan Üçüncü Astana görüşmesinde Türkiye, İran ve Rusya yanında Ürdün, ABD ve AB'den de temsilciler katıldı. Suriye'deki Muhalifler ise ateşkes ihlallerinin sürmesini öne sürerek görüşmelere katılmama kararı aldı. Görüşmede ateşkesin uygulanmasını güçlendirmek ve izlemek için kurulan mekanizmanın güçlendirilmesi kararı alınmıştır.

2017 Mayıs ayında yapılan Astana-4'te "çatışmasızlık bölgeleri" gündeme gelmiş, fakat Suriyeli muhalifler çatışmasızlık bölgeleri için Esad rejimine desteğinden dolayı İran'ın garantör ülke olmasından rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Bunun üzerine görüşme sonrası Türk Dışişleri Bakanlığı çatışmasızlık bölgeleri için yapılan toplantıda, ateşkes düzenlemesinin garantör ülkeleri olan Türkiye, Rusya Federasyonu ve İran arasında Suriye'nin İdlib vilayetinin tamamı, Lazkiye, Halep ve Hama vilayetlerinin belli bölümleri, Homs vilayetinin belli bölümleri, Şam/Doğu Guta bölgesi ve Deraa ve Kuneytra vilayetlerinin belli bölümlerini kapsayan çatışmasızlık bölgeleri oluşturulmasına ilişkin muhtıra imzalandığı belirtilmiştir. Çatışan taraflar arasında yukarıda sayılan bölgelerde hava unsurları dahil her türlü silah kullanımının durdurulmasını ve bölgelere acil ve kesintisiz insani yardım akışının sağlanmasını kayıt altına alan bu muhtırayı memnuniyetle karşılayacağını belirten Türkiye, sağlanan bu mutabakatın etkili bir şekilde uygulanarak mevcut ateşkes rejimini tahkim etmesi, böylelikle sahadaki koşulların iyileştirilerek bir yandan siyasi çözüm sürecinde anlamlı adımların atılmasını kolaylaştırması, diğer yandan Suriyeli sivillerin buldukları

yerlerde güvenlik ve insani ihtiyaçlarının karşılanması yönündeki gayretlerini etkin biçimde sürdüreceği yönünde açıklama yapmıştır (“T.C. Dışışleri Bakanlığı”, 2017). Türkiye, Suriye iç savaşının başladığı günden itibaren sivillerin güvenliği için endişe duymuş ve oluşturulacak çatışmasızlık bölgeleriyle sivillerin hem hayati hem de insani ihtiyaçlarının karşılanması için çağrılar yapmıştır.

Şekil 4: Suriye'de çatışmasızlık bölgeleri: Anadolu Ajansı

4-5 Temmuz 2017 tarihinde gerçekleşen 5. Astana görüşmesinde “çatışmasızlık bölgeleri” için garantör ülkelerin etkili olduğu bölgelere öncelik verileceği ve bu bölgelere gözetim merkezlerinin kurulması, askeri güçlerin yerleştirilmesi gibi belgeler üzerinde çalışıldığı ve Ortak Çalışma Grubu'ndan onay alındıktan sonra imzalanacağı açıklandı.

14-15 Eylül 2017 tarihinde 6.'ncısı gerçekleştirilen Astana Görüşmelerindeki temel başlıklar Türkiye'nin olası İdlib operasyonuna karşı Rusya ve İran'dan gözlemciler gönderilmesi, İdlib'deki çatışmasızlık bölgelerinin sınırının çizilmesi olmuştur. Sonuç

olarak, İdlib operasyonuna Türkiye, İran ve Rusya'dan toplam 500 gözlemcinin gönderilmesine karar verilmiştir. 6. Astana görüşmeleri sonrasında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan yazılı açıklamada, Astana toplantılarının üç garantör ülkesi arasında sağlanan mutabakat uyarınca, söz konusu üç ülkeden gözlemciler çatışmasızlık bölgesinin sınırlarını teşkil eden güvenli bölgelerde oluşturulacak kontrol ve gözlem noktalarında konuşlandırıldı, gözlemci kuvvetlerin asli görevi, rejim ve muhalefet arasında çatışma yaşanmasını engellemek ve olabilecek ateşkes ihlallerini izlemek olarak tanımlanmıştır. Gözlemci kuvvetlerin faaliyetlerinin Müşterek Koordinasyon Merkezi tarafından sağlanacağı bilgisi de bu kapsamda verilmiştir ("T.C. Dışişleri Bakanlığı: Altıncı Astana Toplantısı'nda İdlib Çatışmasızlık Bölgesinin İlanı", 2017).

Astana-7'den önce basın açıklaması yapan İran Dışişleri Bakanı sözcüsü Bahram Ghasemi, Astana görüşmelerinin karşılıklı anlayışı beraberinde getireceğini belirtmiş, görüşmelerin temel maddelerinin Suriye halkına yardım etmek ve bölgesel güvenlik ve istikrarı sağlamak gibi konular olacağı bilgisini de vererek ("İran: 'Astana Görüşmeleri Anlayışı Beraberinde Getirecek'", 2017) Suriye'de oluşturulan çatışmasızlık bölgelerinde elde etmek istedikleri başarıyı Astana görüşmelerinde de elde ettiklerini vurgulamıştır.

7. Astana görüşmelerinin ana maddesini Suriye'de bulunan tutukluların serbest bırakılması ile ateşkes ihlalleri oluşturmuştur. Esir ve tutukluların değişimi, ablukada olan bölgelere insani yardım yapılması konularında rejim güçleri ile anlaşmaya varılamamıştır. İran ve Rusya'nın Esad rejimine bu konular hakkında toplantıda yeterince baskı yapmaması nedeni ile Şam'ın uzlaşma yapmak istememesi, İran ve Rusya'nın ateşkes ihlallerine destek verdiği şeklinde yorumlanabilir. Suriyeli muhalif

Bu süreçte Astana görüşmelerinde mutabık kalınan İdlib’te çatışmasızlık bölgeleri kararının ardından, Esad rejiminin İdlib’de düzenlediği operasyonlar nedeniyle üç Garantör ülkeden biri olan İran’ın Ankara büyükelçisi Dışişleri Bakanlığı’na çağrılarak Türkiye’nin rahatsızlığı ve tepkisi ifade edilmiştir. Saldırılarından duyulan rahatsızlığı dile getiren Bakanlık yetkilileri, rejim birliklerinin İdlib’teki saldırılarının basit bir ateşkes ihlali olmadığını, Astana’da üç garantörün vardığı mutabakatın hilafına İdlib’de yaşananların sınır ihlali olarak değerlendirdiklerini belirtmiştir.

22 Kasım 2017 tarihinde Soçi’de yapılan zirve öncesinde hem dışişleri bakanlarından hem de genelkurmay başkanlarından ayrı ayrı açıklamalar yapıldı. İran Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Genel Sekreteri Muhammed Baqeri, Soçi zirvesinden önce Rus ve Türk mevkidaşları ile biraraya gelmiş, Suriye’nin yanı sıra DAESH’le üçlü mücadele konusunda işbirliği toplantısı gerçekleştirilmiştir (“PressTV-Iran, Russia, Turkey presidents hold Syria talks”, 2017). Soçi zirvesinden önce açıklama yapan İran Dışişleri Bakanı Danışmanı Hüseyin Şeyh el-İslam, Soçi’nin Suriye’de siyasi çözüme ulaşılması açısından büyük bir adım olduğunu ifade ederek, Suriye’de DEASH’a karşı kazanılan askeri zaferle terör gruplarının yok edilmesinin politik bir zafer olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur (“Iranian media: Sochi summit step toward ‘new Middle East’”, 2017).

Rusya’da düzenlenen 1. Soçi Zirvesi’nde Erdoğan, Putin ve Ruhani bir araya gelmiştir. Zirve, Suriye’nin geleceğini tartışmak için tüm taraflarca son derece önemli olarak tanımlanmıştır. İran Parlamento Başkanı Ali Larijani, Soçi zirvesini bölgede istikrarın “dönüm noktası” olarak değerlendirmiş ve “İran, Türkiye ve Rusya bu süreçte devam ederler ise Asya’da daha önemli bir rol oynayabilirler. Suriye’de yaptıkları çalışma atmosferi sakinleştirdi ve teröristleri neredeyse imha etti. Bölgede DAESH kanadı kırıldı.

Şimdi bölgede istikrar sağlamanın zamanı geldi ve Suriye'deki durumu istikrara kavuşturmak amacıyla Soçi zirvesi düzenleniyor ve bu çok önemli" ifadelerini kullanmış, işbirliğinin önemini vurgulamıştır ("Iranian media: Sochi summit step toward 'new Middle East'", 2017).

Moskova, Tahran ve Ankara arasında yapılan bu toplantılar her ne kadar artan işbirliğinin işareti olsa da aynı zamanda üç ülkenin birbirlerine olan güvensizliklerin yansıması olarak da yorumlanabilir. Rusya'nın Suriye'deki gündemi ve çıkarları Esad yanlısı politikada yatmakla birlikte bölgedeki Kürtler de bir diğer odak noktasıdır. Rusya Kürtleri ABD, Suriye, İran'a bırakmak istememekte, bu durum hem Ankara hem de Tahran'da endişe yaratmaktadır. Buna kapsamda üç ülke de Suriye'de kısa vadede kendi ülkesel çıkarlarını en üst seviyeye çıkarmak için birbirinden farklı politikalar yürütmüşlerdir. Türkiye için öncelik, PYD/YPG odaklı sınır güvenliğidir. Cumhurbaşkanı Sözcüsü İbrahim Kalın'ın da belirttiği üzere YPG/PYD'nin Türkiye'nin kırmızı çizgisi olduğunu vurgulamıştır (Kalın, 2017). Bu bağlamda, Türkiye'nin Suriye politikasının temel önceliği, Suriye'deki tüm terörist unsurların temizlenmesi, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması, tüm paydaşları içerecek adil ve serbest seçimlerin sağlanması ve bunları sağlayacak geçici bir hükümetin kurulması olarak belirlenmiştir. Öte yandan İran'a bakıldığında İran terör unsuru olarak sadece DAESH'ı kabul etmekte ve DEASH unsurlarının tamamen temizlendiği takdirde bölgede istikrarı sağlamak için çalışmalar yapılması gerektiğine dikkat çekmektedir.

İran dış politikasının temelini güvensizlik ve kırmızıçizgisini bölgede yalnız kalmamak üzerine kurmuş olduğundan Moskova'nın İran'inkine uygun olmayan ayrı bir Suriye politikası olduğunu bildiği ve bu nedenle çatışma yaşadığı halde bu kadar karmaşık bir bölgede yalnız kalma riskini almak istemediği görülmektedir. Suriye'de İran'ın

desteklediği milis güçlerinin Golan Tepeleri'nden çıkarılmasına dair Rusya ve ABD arasında anlaşma imzalandığının ortaya çıkması üzerine İran Dışişleri Bakanı sözcüsü Ghasemi, “Yerdeki- alandaki- bölgedeki gerçeklikleri katmadan hiçbir anlaşma başarılı olamaz. Moskova, İran yanlısı güçlerin Suriye'den çekilmesi için böyle bir taahhütte bulunmadı” şeklinde açıklama yaparak (“Iran: U.S.-Russia ceasefire deal should be expanded to cover all Syria”, 2017) İransız yapılan her anlaşmanın başarısız olacağını altını çizmiştir. Rusya ile paralel bir şekilde çalıştıklarını dile getiren İran Genelkurmay Başkan Yardımcısı, Mesud Cezayiri ise, “Tahran bu mücadelede Moskova ve Rus halkına destek veriyor. Rusya'nın operasyonunun doğru ve gerekli bir strateji olduğunu düşünüyoruz” ifadelerini kullanmış (Sinkaya, 2017), ayrıca Rusya'nın BMGK'nda Beşar Esad yönündeki olumsuz kararları veto etmesi İran'da memnuniyetle karşılanmıştır.

Zirvenin sonucunda Suriye Ulusal Diyalog (etnik ve dini gruplarla birlikte) kongresinin toplanması ve Suriye'nin geleceğinin yol haritasının belirlenmesi kararları alınmıştır. Serbest ve adil seçimlerin yapılması ile mevcut anayasanın değiştirilmesi de zirvede görüşülmüş olsa da bu konularda üç ülke arasında bir anlaşmaya varılamamıştır. İran ve Rusya Esad dışında herhangi bir iktidarı kabul etmezken, Türkiye Esad'sız bir çözüm önermekteydi. Rusya'nın sıcak denizlere inme ideali Suriye'deki varlığını kalıcı hale getirmesini sağlaması, Tahran'ın ise bölgede önceden var olan kazanımlarını korumak istemesi Esad'sız siyasi çözümle tehlikeye düşeceğinden Esad'sız bir çözüm istemedikleri görülmektedir.

Zirve ardından Putin, bölgede DAESH unsurlarının Türkiye ve İran'ın çabaları ile engellendiği vurgulamış, ayrıca reform sürecinin çok kolay geçmeyeceğini de ifade ederek Suriye hükümeti dahil tüm tarafların taviz vermesi gerektiğini belirtmiştir

(“Putin’den ‘barışçıl çözüm için taraflar tavizde bulunmalı’ mesajı”, 2017). Cumhurbaşkanı Erdoğan ise, terörist grupların hepsinin süreçten dışlanması gerektiğine vurgu yaparak herhangi bir terör örgütü ile aynı çatı altında yaşayamayacaklarını ifade etmiştir. İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, bölgede Suriye hükümetinin davet etmediği yabancı askeri varlıkların kabul edilemeyeceğini vurgularken, barış sürecindeki işbirliğinden memnun olduklarını ifade etmiştir (“PressTV-Iran, Russia, Turkey presidents hold Syria talks”, 2017). Zirve sonucunda yapılan ortak açıklamada İran, Türkiye ve Rusya arasında aktif işbirliğinin süreceği, dolayısıyla tarafların DAES unsurları son bulana kadar birlikte çalışmaya devam edecekleri belirtilmiş Suriye Arap Cumhuriyeti’nin varlığı ve egemenliğinin korunmasına, muhalif grupların Suriye Ulusal Diyalog Kongresi’ne çağrılmasına, PYD kongreye katılırsa Türkiye’nin yer almayacağına, BM gözetiminde ülkede serbest seçimlerin yapılmasına karar verildiği açıklanmıştır (“Statement by the Presidents of Iran, Russia and Turkey”, 2017). Soçi Zirvesi’nde Türkiye, sınır güvenliğinin kırmızı çizgisi olduğuna, PYD/YPG odaklı sınır güvenliği ve DAES’in da dahil olduğu tüm terör gruplarının Suriye’den temizlenerek ülkenin toprak bütünlüğünün sağlanması gereğine vurgu yapmıştır.

Suriye’nin kuzeyinde oluşturulmaya çalışılan terör koridoruna izin vermeyeceğini sürekli vurgulayan Türkiye,15 Ocak 2018 tarihinde ABD öncülüğünde PYD unsurlarından oluşan 30 bin kişilik bir ordu kurulacağı ve bu ordunun sınır gücünü kontrol edeceği açıklandığında sert tepki göstermiştir. Dışişleri Bakanlığı ‘Suriye Sınır Güvenliği Gücünden Türkiye’ye yönecek her türlü tehdidi bertaraf edecekleri deklare edildi (“Terör örgütü PYD/YPG komutasında sözde ‘Suriye Sınır Güvenliği Gücü’ kurulacağı yönündeki beyanlar hk. / T.C. Dışişleri Bakanlığı”, 2018) ve ardından 20 Ocak 2018’de TSK tarafından, Suriye’nin kuzeybatısında Afrin bölgesinde,

PKK/KCK/PYD-YPG ve DEAŞ'a mensup teröristleri etkisiz hale getirmek amacıyla "Zeytin Dalı Harekâtı" başlatılmıştır. Harekat uluslararası hukuktan kaynaklanan BMGK'nın meşru müdafaa hakkı veren 51. Maddesine göre Zeytindalı Harekatı gerçekleştirilmiştir. . Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü'nce Zeytin Dalı Harekâtı Doğu Akdeniz'de oluşabilecek PKK kuşağını engellemek, Suriye ile sınır güvenliği sağlamak ve koruma altına almak, Tel Rıfat'a sivillerin dönmesini sağlamak gibi amaçlarla gerçekleştirilmiştir.

Bu çerçevede Türkiye, Fırat Kalkanı Harekâtı ve Zeytin Dalı Harekatı ile birlikte kendisini uluslararası güçlerin dışında bağımsız bir bölgesel güç olarak gördüğünü ve bölgesinde yaşanan olaylara karşı aktif müdahalede bulunacağını ifade etmiştir (Köylü, 2018).

Türkiye'nin Zeytin Dalı Harekatına başladığı sıralarda İran'dan üst üste üst düzey açıklamalar ve eleştiriler yapılmıştır. İlk olarak Devrim Rehberi Ali Hameny'in Danışmanı ve Devrim Muhafızları eski komutanı Yahya Rahim Safevi, Türkiye'nin Soçi müzakerelerinde Suriye'nin geleceğinden pay istediğini iddia etmiştir. Türkiye'nin bölgesel güç rekabetine girdiğini ifade eden Safevi, Türkiye'nin ABD ile olan tartışmasının taktiksel olduğunu ve bölgede diğer ülkeler ile rekabete girdiğini, özerk bir Kürt yönetimi istemediği için de fikir ayrılığı yaşadığını belirtmiştir ("Luzume etelafsaziye iran dar mantage/Amrica be donbale hefze kanun e monageshe dar gharbe asiyast.", 2018). Yine İran Dışişleri Bakanı sözcüsü Bahram Ghasemi Afrin operasyonları ile ilgili endişesini dile getirmiş, Ghasemi, Türkiye'nin Afrin'de devam eden operasyonunu endişe ile takip ettiklerini ve mümkün olan en kısa sürede sona erdirilmesi gerektiğini, erdirilmediği takdirde tekfirci terör örgütlerinin tekrar bölgede canlanacağını ifade etmiştir ("Iran calls for immediate end to Turkey's Afrin operation",

2018). Ghasemi ayrıca, insani durumun daha da kötüleşeceğine vurgu yaparken, “Özellikle Türkiye'nin, Suriye krizine yönelik başta Astana barış süreci olmak üzere siyasi çözüme bağlı kalması ve krizin çözümünde verdiği taahhütleri yerine getirmesi, yapıcı rol üstlenmesi bekleniyor. Uluslararası toplumun tüm sorumlu ülkelerinden, özellikle Suriye'nin komşu ülkelerinden, terörist grupları teşvik eden bölgesel olmayan müdahaleci güçlerin gayri meşru varlığını arttıracak herhangi bir eylemden kaçınılmasını bekliyor ve hepsini barış sürecine odaklanmaya davet ediyoruz” ifadelerini kullanmıştır.

İran bu açıklamalarla Türkiye’yi sert bir dille eleştirirken TSK hareketin 10. gününde üç dilde “Afrin Afrinlilerindir” yazan bir bildiri dağıtarak terör örgütlerine karşı birlik çağrısı yapmıştır (“TSK, Afrin’e havadan bu bildirileri attı”, 2018).

İran Cumhurbaşkanı Ruhani, 2018 Şubat ayı içerisinde yaptığı bir basın açıklamasında Türk hükümetinden Afrin’deki operasyonunu en erken zamanda durdurmasını istemiş, savaşın Kürtler de dahil olmak üzere herkese ölüm ve yıkım getirdiğini ifade etmiştir (“Sulaimani teachers protest Abadi’s failure to deliver salaries”, 2018). İran’ın 2011 yılında ayaklanmaların başladığı günden itibaren isyancılara ve DAEŞ’e karşı Suriye rejimini desteklediğini ifade eden Ruhani, “Burada asıl mesele, bir ülkeye askeri müdahalenin ev sahibi ülkenin rızasına dayanması gerektiğidir. Ev sahibi ülke buna karşysa bunun doğru bir hareket olduğu düşünülemez. Türkiye en başından beri Suriyeli muhalif grupları desteklemektedir” açıklamasını yapmıştır (“Sulaimani teachers protest Abadi’s failure to deliver salaries”, 2018). Tahran, Türkiye ve diğer ülkeleri Şam hükümetinin davet etmediği yabancı askeri varlıklar olarak kabul etmiş, operasyonları doğru bulmadıklarını açıklamıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Afrin’de Türkiye’nin ve Türk askerinin kalıcı olmadığını, Afrin’de güvenlik sağlandığında sivil halkın geri döneceğini, Türkiye’nin Afrin’deki Kürtlere karşı değil, oradaki terör örgütüne karşı mücadele verdiğini ifade etmiştir (“Erdoğan’dan Afrin açıklaması”, 2018). Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar ise, Suriye’nin toprak bütünlüğüne saygılı olduklarını ve tek bir terörist unsur kalmayana dek Afrin’de operasyonun süreceğini, operasyonun amacını hem bölgenin hem de ülkenin istikrarını sağlamak olduğunu sadece PKK-YPG ile değil DAESH ile de mücadele ettiklerini ifade etmiştir (Akar, 2018). İran Genelkurmay Başkanı Muhammed Bakiri ise, Zeytin Dalı Harekâtının Astana görüşmelerine gölge düşürmemesi gerektiğini ifade ederken, Türkiye’nin Suriye topraklarından beklentisi olduğunu ve bu konuda Türkiye’nin tavrının net olması gerektiğini söylemiştir (Bakiri, 2018).

İran bu şekilde, Suriye ayaklanmasının başladığı günden itibaren Türkiye’nin sürece dahil olmasını eleştirmiş ve Türkiye’nin gerçekleştirdiği operasyonları Suriye’nin rızası dahilinde olmamakla suçlamış ve egemenlik hakkı vurgusu yapmıştır. İran kendi varlığını, Şam rejimi ile anlaşmalı olduğu gerekçesi ile yasal zemine oturtmuştur. Bu yüzden Dışişleri Bakanı sözcüsü Ghasemi, Cumhurbaşkanı Ruhani ya da İran Genelkurmay Başkanı Bakiri tarafından Türkiye’nin Suriye’deki tüm operasyonları eleştirilmiş, bir an önce son verilmesi çağrısı yapılmıştır. İran için Suriye’nin toprak bütünlüğü kendi ulusal güvenliği için en öncelikli konu olduğundan, başından itibaren Şam rejiminin en büyük destekçilerinden biri olmuştur. Bu kapsamda, ABD’nin de sınıra 30 bin kişilik Sınır Gücü kurmasını kendisine tehlike olarak algılayan İran Cumhurbaşkanı Ruhani, ABD’nin yeni planını Suriye’nin toprak bütünlüğü, güvenliği ve bölge için komplo olarak değerlendirmiş (“Tarhe jadide amricayiha toteei baraye tamamiate arzi va amniyate suriye ast.”, 2018), Dışişleri Bakanı sözcüsü de İran,

Türkiye ve Rusya'nın bölgedeki işbirliğinin önemine dikkat çekmiştir (“Gasemi:elam tashkile niruye marzi jadid Amrica dar suriye, modakhele ashkar dar omure dakheli in keshvar ast.”, 2018).

İran'ın Türkiye'nin bölgedeki operasyonlarına yönelik tepkileri esasen çelişkilidir. Çünkü İran, ABD'nin Suriye'yi böleceği endişesi ve ayrıca hareketin Türkiye ile ABD'nin arasını açacağı düşüncesiyle Zeytin Dalı Harekâtına çok sert tepkiler vermekten kaçınırken, Fırat Kalkanı Harekatında Türkiye'yi Suriye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğini ihlal etmekle eleştirmiş ve Türkiye'nin askeri gücünü geri çekmesini istemiştir (“İran khastar ‘ tavagof e foriye’ amaliyate torkiye dar suriye shod.”, 2016). Tahran'ın Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekatlarına yönelik tutumu göz önüne alındığında, iki ülke arasındaki ilişkinin ortak tehdit algısı arttıkça işbirliğine yönelik geliştiği yorumu yapılabilir (Koç, 2018).

Bu noktada karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi, bünyesinde hem işbirliği hem de çatışmayı içermesi dolayısıyla açıklayıcı olmaktadır. İran'ın bölgesel, ülkesel çıkarları söz konusu olduğunda ve kendisine tehdit olarak algıladığı her konuda Türkiye ile yaklaşma, kendi güvenliği ve bölgesel çıkarlarına ters düşen her konuda Türkiye ile çatışma yolunu seçtiği anlaşılmaktadır. Şam hükümetinin PYD/YPG unsurları ile işbirliği yapmak istemesi ile İran'ın Türkiye'ye karşı alacağı tavır merak edilmektedir. Buna ek olarak, İran Radyo Televizyon Kurumu'na bağlı Press Tv Zeytin Dalı Harekatını “Türkiye'den Suriye Kürtlerine saldırı” başlığı ile vermiş, TSK'nın sivilleri vurduğunu iddia etmiştir (“İran Televizyonu Press Tv'den TSK'nın açıklamalarını çarpıtıyor”, 2018). TSK'nın açıklamalarında bulunan “Şu ana kadar terör örgütleri PKK/PYD ve DAESH unsurlarından 260 kişinin öldüğü” ibaresini Press Tv'nin “TSK'nın operasyonunda 260 Kürt ve DEASH mensubu öldürülmüştür” şeklinde tercüme

ettikleri görülmüştür (“İran Televizyonu Press Tv’den TSK’nın açıklamalarını çarpıtıyor”, 2018). İran İslam İnkılabı Rehberi Ayetullah Hamaney, bölge ülkelerinin düşman karşısında direniş göstermesi gerektiğini, Suriye’deki direnişin desteklenmesinin görev olduğunu ifade ederek, “Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad güçlü ve büyük bir savaşçı olduğunu gösterdi. Kendisi hiçbir şüpheye kapılmadan ayakta durdu. Bu bir ulus için çok önemlidir.” demiştir. Ayrıca, İnkılap Rehberi Üst Düzey Askeri Danışman Tümgeneral Rahim Safavi, Suriye’deki ayaklanmaların başlangıcından beri, ABD, Suudi Arabistan, Türkiye gibi birçok ülkenin bölgede kriz yaratma ve Suriye’nin toprak bütünlüğüne zarar vermek gibi birden çok amaçları olduğunu fakat başarısız olduklarını ifade etmiştir (“İranlı yetkiliden Türkiye’nin Afrin operasyonuna karşı önemli eleştiri”, 2018). Türkiye buna karşın sürekli olarak Fırat Kalkanı ile oluşturulan güvenli bölgelerin Afrin’de de sağlandıktan sonra asıl sahiplerine (Arap, Kürt ve Türkmenlere) teslim edileceğini resmi ağızlardan ifade etmekteydi (“Başbakan Yıldırım’dan Afrin açıklaması”, 2018). Sonuç olarak, Afrin ilçesinin 24 Mart 2018’de tamamen kontrol altına alınması ile Zeytin Dalı Harekâtı sona erdi.

Zeytin Dalı Harekatından sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan, Afrin’de sağlanan başarıdan sonra artık Suriye ile ilgili Türkiye olmadan karar alınamayacağını vurgulamıştır. Bölgede aktif rol alacaklarını ifade eden Erdoğan, “Sahadaki başarılarınızın gölgesinin düşmediği masada istediğiniz neticeyi elde etmek şansınız zaten yoktur” (“Erdoğan’dan operasyon açıklaması”, 2018) ifadeleri ile Türkiye’nin bölgesel bir güç olduğunu ifade etmiştir. Türkiye’nin Suriye’de Esad’sız bir çözüm önermesi İran’da endişeye neden olmakta ve Suriye’nin kuzeyinde bulunan Türkiye’nin sınır güvenliği konusunu İran, Türkiye’nin kendi sorunu olarak değerlendirmektedir.

Esad rejimi ve Lübnan Hizbullah'ı dışında bulunan unsurları terörist olarak adlandıran Tahran yönetimi, PYD-YPG konusunda net bir tavır göstermemiştir (Afacan, 2018). Zeytin Dalı Harekatının bittiği günlerde İran'ın resmi gazetelerinden Tehran Times, Türk birliklerinin Afrin'i işgal ettiğini yazmıştı. Afrin'deki gelişmelerin Suriye toprak bütünlüğünü koruduğu sürece yararlı olabileceğini ifade eden Ruhani, "Afrin bölgesinin kontrolünün Suriye ordusuna devredilmesi gerektiğini" vurgulamıştır ("Iranian president says Afrin must be handed over to Syrian army", 2018).

Zeytin Dalı Harekatının sona ermesinden kısa bir süre sonra 22 Kasım 2017'de Soçi'de yapılan üçlü zirvenin ikincisi 4 Nisan 2018'de Ankara'da gerçekleşti. Zirve öncesi Türkiye'nin Tel Rıfat'a düzenleyeceği operasyon Tahran'da tepkiye neden olmuştur ("Turkey, Iran, Russia say will work for stability in Syria", 2018). Tel Rıfat'ın güneyinde bulunan Halep kırsalında Esad güçleri ile birlikte İranlı Şii milisler de olduğundan Tahran, Tel Rıfat'da olası bir operasyona sıcak bakmadığını belirtmiştir. İranlı milislerin, TSK ile SMO'nun ilerleyişini durdurmak için PYD/YPG unsurlarına destek verdiği de bilinmekteydi.

İranlı bir hükümet yetkilisi, "Niyeti ne olursa olsun Türkiye'nin Suriye'deki hamleleri, Afrin'de, Tel Rıfat'da veya Suriye'nin herhangi bir kesiminde olsun, en kısa zamanda durdurulmalıdır" ifadelerini kullandı. Ankara'daki zirveye katılmadan önce Tahran'da basın açıklaması yapan Ruhani, Suriye hükümetinin desteklemediği yabancı birliklerin derhal ülkeden ayrılması gerektiği çağrısını yineliyordu ("Turkey, Iran, Russia say will work for stability in Syria", 2018).

Bu olumsuz havaya rağmen gerçekleşen zirve sonrası ortak basın açıklaması yapan üç ülke lideri Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması çağrısında bulundu. Suriye'nin

toprak bütünlüğünün korunması şartının tüm terör örgütlerine karşı aynı ölçüde mesafe alınmasını gerektirdiğini vurgulayan Erdoğan, “Terör örgütlerinin ayırım yapılmaksızın dışlanması çok önemlidir. DAESH’e karşı Türkiye en etkin mücadeleyi veren ülkelerden biridir. Zeytin Dalı Harekatı ile aynı mücadeleyi bir başka terör örgütü olan YPG/PYD’ye karşı veriyoruz. Biz sadece güvenliği sağlamakla kalmıyoruz kontrol altına aldığımız yerleri bölgenin sahipleri olan Suriyeli kardeşlerimiz için yaşanabilir hale getiriyoruz” ifadelerini kullanmıştır (“Üçlü Suriye Zirvesi sona erdi | NTV”, 2018).

Cerablus’a 160 bin Suriyeli’nin geri döndüğünü, PYD/YPG kontrolündeki yerleri güvenli hale getirene kadar durmayacaklarını ifade eden Cumhurbaşkanı, “Suriye’de kaos çıkarılmak istenen yerlere önce DEASH’ın yerleşmesinin önü açılmakta onunla mücadele bahanesi ile PYD/YPG sokulmakta ve terör döngüsü tamamlanmaktadır. Biz kendi sınırlarımızı da tüm Suriye’yi de bu cendereden çıkarmakta kararlıyız”(“Üçlü Suriye Zirvesi sona erdi | NTV”, 2018) cümleleri ile Suriye’de yapılan operasyonların sadece Türkiye’nin sınır güvenliğini sağlama amacı olduğunu belirterek Suriye’nin toprak bütünlüğü korunması gerekliliğine vurgu yapmıştır.

İran Cumhurbaşkanı Ruhani ise, Suriye’deki sorunun çözümünün askeri olmadığını, Suriye’deki ayaklanmaların başından itibaren terörizmle mücadele konusunda vurgu yaptıklarını ifade etmiştir. Ruhani, “Terör örgütleri kalıntıları da Suriye’den çıkarılmalıdır. Bizim yaptığımız iş Suriye’nin geleceğine yardımcı olmaktır. Hiçbir ülke Suriye’nin geleceği hakkında karar verme hakkında sahip değildir. Biz özellikle Suriye’nin toprak bütünlüğünün ve milli egemenliğinin, bağımsızlığının herkes tarafından dikkate alınmasını amaçlıyoruz” (“Üçlü Suriye Zirvesi sona erdi | NTV”, 2018) cümleleri ile terör örgütleri ile mücadele konusuna değinmiş, fakat terör örgütü olarak kimi kast ettiğini ifade etmekten kaçınmıştır. Ankara’da gerçekleşen zirvede

Suriye’de toprak bütünlüğü öne çıkarken, DAESH ve El Nusra’dan söz edilmiş olmasına rağmen, mücadele edilecek terör örgütleri arasında PYD/YPG zikredilmemiştir.

İran ile Türkiye’nin Suriye politikasında büyük farklılıkları olduğunu ifade eden İranlı gazeteci Sara Masumi, üç ülke arasındaki ilişkinin ittifak olarak yorumlanamayacağını, Türkiye’nin Esad’ın tam karşısında olduğunu, Esad’ın meşruiyetini yitirdiğini ve Suriye’nin geleceğinde yeri olmadığına inandığını ifade ediyor ve İran’ın Beşar Esad’ın Suriye’de baskın güç olması gerektiğine inandığına dikkat çekiyor (Masumi, 2018a).

İran ve Türkiye Beşar Esad’ın varlığı ile ilgili anlaşamıyor olsa da Rusya dahil her üç ülkenin Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunmasında hemfikir oldukları gözlenmektedir. Ankara zirvesinde liderleri bir araya getiren diğer bir önemli madde, olarak toplantıda Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Suriye genelinde acil tıbbi yardım yapılması önerisine diğer ülke liderleri de mutabık kalmıştır. Suriye konusunda ılımlı olduğu bilinen İran gazetesi Ankara zirvesini “Suriye Krizinin Çözümü İçin İran’ın Dört Önerisi” manşetini atmış, Ruhani’nin önerilerini; *Suriye krizi askeri yöntemlerle değil demokratik seçimler yoluyla çözülmelidir, uluslararası toplum Suriye’nin bütün bölgelerine yardım ulaştırmalıdır, bütün terör gruplarının kökü kazınana dek mücadele sürmelidir ve Suriye’nin toprak bütünlüğü korunmalıdır* şeklinde sıralamıştır (Gündede, 2018).

Türkiye’nin İran ve Rusya’dan farklı bir Suriye politikası benimsediğini ifade eden Hükümet Sözcüsü Bekir Bozdağ, Suriye rejiminin kayıtsız şartsız desteklemesini doğru bulmadıklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda Bozdağ, “Bazı ülkeler Esad rejimini kayıtsız şartsız desteklemektedir. Türkiye bu noktada bu kadar suçu işleyen bu rejimin ayakta durmasının yanlış olduğunu ifade emektedir. Biz bu politikamızda Rusya ve İran’la farklı bir noktada duruyoruz. Türkiye ne Rusya ve İran ne de ABD ile aynı hedeflere

koşan bir ülkedir. Biz bölgedeki doğrular Rusya ve İran'la birlikte hareket etmemizi gerektiğinde onlarla, Amerika ile hareket etmemiz gereken durumlarda Amerika ile birlikte hareket etmekten çekinmedik. Türkiye burada doğrular ve ilkelerden yana bir tavır koymaktadır. Bu ilkeleri kim savunuyorsa onlarla yan yana gelmekten çekinmemektedir. Bizim burada yaptığımız tamamen budur. Doğru ne diyorsa biz onu savunuyoruz. Onlarla beraber oluyoruz. Bölgede yaşanan sorunlardan en fazla zarar gören ülke olmamız da bunu zorunlu kılmaktadır” cümleleri ile Suriye konusunda stratejik bir tutum içinde hareket edildiğini vurgulamıştır. (Bozdağ, 2018)

Türkiye Suriye’de kimyasal silahlarla mücadelede ABD harekat planını desteklemiş, Fırat Kalkanı ve Afrin Harekatlarında Rusya ile işbirliği yapmıştır. Fransa, İngiltere ve ABD’nin kimyasal silahları hedef alan harekâtını destekleyen ve bu üç ülke lideri ile görüşen tek ülke Türkiye olmuştur. İran Dışişleri Bakanı Ghasemi ise, kimyasal silahları hedef alan saldırıyı mantık dışı olarak değerlendirerek, saldırının hedefinin Türkiye, İran ve Rusya’nın arasını açmak olduğunu ifade etmiştir (“İran: ABD’nin temel hedefi İran, Türkiye ve Rusya’nın arasını açmak -”, 2018). İran dini lideri Ali Hameney ise, “ABD ve müttefikleri Suriye’de işledikleri suçlardan birşey kazanamayacaklar. Suriye’ye saldırı suçtur. ABD Başkanı, İngiltere Başbakanı ve Fransa Cumhurbaşkanı suçludur” (“İran’dan Suriye operasyonuna sert tepki”, 2018) ifadelerini kullanmıştır. Yine aynı kapsamda İran Cumhurbaşkanı Ruhani ve Devrim Muhafızları Komutanlarından art arda açıklamalar geldi. Ruhani bizzat Esad’ı arayarak İran’ın Suriye’nin yanında olduğunu ve Suriye’ye yapılan saldırının Ortadoğu’da yıkıma neden olacağını ifade etti. (“İran’dan Suriye operasyonuna sert tepki”, 2018) Devrim Muhafızları Komutanının Siyasi Yardımcısı Yedullah Cevani saldırının süreci değiştirmeyeceğini söylerken, bu kararların direniş cephesinin gücünü

kaybettirmeyeceğini, aksine daha fazla güçleneceklerini ve mücadeleye devam edeceklerini söyledi. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise, Türkiye'nin tavrının kimyasal silahlara karşı net olduğunu ve gerilimin tırmanmasına mahal vermenin gerek olmadığını ve olayları kendi bağlamında değerlendirmek gerektiğini İran Cumhurbaşkanı Ruhani'ye söylediğini ifade etti. Aydınlık gazetesine konuşan Tehran Times ve Tasnim Haber Ajansı yetkilileri, Erdoğan'ın "Saldırıdan memnuniyet duyuyoruz" açıklamasını İran yöneticilerinin doğru bulmadığını ve İran basınında Erdoğan'ın güvenilmez ortak olarak bahsedildiği ve herşeye rağmen yine ABD'nin yanında olacağı yorumları yapıldığını ifade edildi (Aydınlık, 2018).

7 Eylül 2018'de Tahran'da yapılan zirvenin ana gündemi, Esad rejiminin Suriye ile Türkiye arasındaki en büyük sınır kapısı Cilvegöz'e sahip olan, Afrin ve Azez ile de yan yana bulunan İdlib'e operasyon olmuştur. Rusya ve İran'ın olası İdlib operasyonunu desteklemesi, İran'ın Suriye'de askeri değil siyasi çözüm önerisi ile ters düşmekte ve Türkiye'yi iki ülke karşısında yalnız bırakmaktadır. Astana sürecinde İdlib'in çatışmasızlık bölgesi olarak kararlaştırılması sebebiyle Türkiye büyük oranda sivil kayıplarının yaşanması yanında, İdlib'te bulunan gözlem noktalarında asker kayıpları ve sınırında güvenlik sorunu yaşamasından endişe etmekteydi. Buna karşın İran ise oluşturduğu Şii eksenli politikasını kalıcılaştırarak bölgedeki nüfuzunu güçlendirmek istediğinden İdlib operasyonunda Suriye'nin yanında yer almıştır. Zirve öncesi Türk gazetecilere açıklamada bulunan Ghasemi, Suriye'de İran'ın askeri varlığının olmadığını ileri sürerken, sadece Suriye ordusuna terörle mücadele etmeye çalıştıklarını ifade etmiştir ("İran Dışişleri sözcüsü", 2018).

Tahran zirvesinde Ankara'nın beklentisi, Rusya ve Suriye ordusunun İran milisleri ile birlikte İdlib'e düzenleyecekleri harekâtın durdurulması ve İdlib'te bulunan terör

örgütlerine operasyonlar düzenlenmesini sağlamak yönünde idi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan canlı yayınlanan Tahran zirvesinde İdlib'te "ateşkes" yapılmasını istedi. Fakat ne Rusya Devlet Başkanı Putin ne de İran Cumhurbaşkanı Ruhani, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ateşkes fikrine sıcak bakmadı. Tahran'da yapılan zirvede Erdoğan'ın ateşkes çağrısına olumlu yanıt gelmemesi taraflar arasındaki görüş ayrılığının en net görüntüsünü ortaya çıkardı. Erdoğan'ın Zirve sonunda yayınlanacak olan bildiriye ateşkes maddesinin de eklenmesini istemesi üzerine Putin, tarafların tümü masada olmadığından terör unsurlarının adına konuşamayacağını ifade etmiştir. Zirvede, İran ve Türkiye'nin Suriye konusunda fikir ayrılığı en net şekliyle ortaya çıkmıştır. İran Cumhurbaşkanı Ruhani, Suriye hükümeti ile koordine edilmeden müdahalede bulunmasının krizi daha da derinleştireceğine vurgu yaparak, Suriye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğinin korunması için askeri seçeneğin çözüm olmayacağını yineledi. Ruhani, "Terörizmle mücadele uluslararası bir istektir. Başka bir hükümetin sınırları içinde yapılıyorsa, o ülkenin onayı ve isteği olmadan yapılmaması gerekir. Bölgedeki bazı ülkelerin terörist ve ayrılıkçı endişelerini anlıyoruz ama bu endişelerin giderilmesi için en etkili ve en kalıcı yöntem Suriye'nin yasal hükümetiyle işbirliğini yapılması olduğunu biliyoruz. Suriye hükümeti ile koordine etmeden doğrudan müdahale etmenin krizin derinleşmesine neden olacağına inanıyoruz. İdlib'de teröristlerle mücadele Suriye'ye barış getirmenin kaçınılmaz ifadesidir. Bu mücadele sivillere zarar vermemelidir. Biz barış için savaşıyoruz. Son amaç hem bölgede hem ülkede barıştır ve kesin sonuç teröristlerle mücadele etmektir" ifadeleri ile Suriye'nin egemenliğine destek verdi. Türkiye'nin Tahran zirvesinde ve diğer zirvelerde de vurgu yaptığı ateşkes çağrıları ve sınır güvenliği konuları Tahran zirvesinde taraflar arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmıştır. İran, Suriye hükümeti ile görüşülmeden Suriye'de

herhangi bir operasyonun yapılmaması gerektiğini ve askeri çözümün doğru olmadığını savunurken, Erdoğan, İdlib'in sadece Suriye'nin geleceği için değil Türkiye'nin milli güvenliği ve bölge istikrarı için gerekli olduğunu savunmuştur. Suriye'nin siyasi, coğrafi ve sosyal bütünlüğü sağlanana kadar Suriye'de Türkiye'nin varlığını devam ettireceğini ifade eden Erdoğan, İdlib'te ateşkes ısrarına rağmen Rusya ve İran'dan istediği sonucu alamadı.

Erdoğan, Ruhani'nin açıklamalarına karşılık Astana ruhunun özünde asgari müştereklerde bulduklarını ve Suriye'nin siyasi bütünlüğünün bunlardan biri olduğunu vurgulamıştır. Türkiye'nin sahada şiddetin durdurulmasını, insani durumun iyileştirilmesini ve Suriye'de siyasi sürecin önünün açılmasını hedeflediğini ifade eden Erdoğan, "Aynı anlayışla Cerablus, El-bab, Afrin gibi yerlerde sahaya inerek kendi askerimizin canı pahasına terörist unsurları bölgeden temizledik. Böylece Suriye topraklarını güvenli hale getirerek, huzur ve istikrarı temin ederek mültecilerin evlerine dönebileceği şartları hazırlamaya çalıştık. Gerginliği azaltma bölgelerinden bugün sadece İdlib kaldı" ifadelerini kullandı ("Cumhurbaşkanı Erdoğan: İdlib'de makul bir çıkış yolu bulmalıyız", 2018). İdlib'in, sadece Suriye'nin siyasi geleceği için değil Türkiye'nin de milli güvenliği ile bölgenin barış ve istikrarı bakımından da hayati öneme sahip olduğunu ifade eden Cumhurbaşkanı, Suriye'nin siyasi, coğrafi ve sosyal bütünlüğü gerçek anlamda sağlanana kadar bölgedeki varlığını korumakta kararlı olduğunu açıkladı.

Ayrıca İdlib'e yapılacak herhangi bir saldırının, katliamla ve çok büyük bir insani dramla sonuçlanacağını, 3,5 milyonu aşkın sivilin tamamının bundan etkileneceğini ifade eden Erdoğan, İdlib'de var olan farklı terörist grupların verdiği endişeyi anladıklarını da ifade ederek suhuletle İdlib'in durumunun çözülmesi önerisinde

bulundu. İdlib’te alınacak kararın üç ülke arasındaki işbirliğini de ayrıca şekillendireceğini ifade eden Erdoğan, Fırat’ın doğusunda DEAŞ ile mücadele bahanesiyle orada farklı bir oluşum meydana geldiğini ifade etmiştir. Erdoğan, PYD/YPG dâhil Suriye’den kaynaklanan terörün her türlüsüne ve Suriye’nin toprak bütünlüğüne kasteden girişimlere ayırım yapmadan ortak tavır alınması gerektiğini ve Türkiye’nin hassasiyetinin ve kararlılığının doğru anlaşılması konusuna da Tahran zirvesinde vurgu yaptı. Suriye’nin bir bölümünde terörle hassasiyetle mücadele edildiğini, fakat diğer bölümde bu hassasiyetin gösterilmediğini ifade eden Erdoğan, bu durumun hem Suriye halkının hem de uluslararası toplumun bakışını olumsuz etkilediğini söyledi. Türkiye’nin Suriye’nin toprak, coğrafi ve özellikle siyasi bütünlüğü sağlanana kadar Suriye’de aktif bir şekilde var olacağını ve bu konuda kararlı olduklarını ifade eden Cumhurbaşkanı, “Ülkemizin bekasına tehdit oluşturan unsurların hudutlarımızın hemen ötesinde cirit atmasına mücadele edemeyiz. Tehditin kaynağına ve boyutuna göre gereken adımları atmayı sürdüreceğiz. Biz Suriye’de BMGK 2254 kararına uygun kalıcı bir çözüm bulunmasından yanayız. Bu bağlamda BM Suriye özel temsilcisi işbirliği halinde anayasa komitesinin oluşumunun tamamlanmasına, serbest ve adil seçimlerin yapılması için şartların bir önce hazırlanmasına önem veriyoruz. Mültecilerin geri dönüşü, ülkenin yeniden inşası ancak bunlar sağlandıktan sonra olabilir.” dedi. Tahran zirvesinde kimyasal silah kullanımı ve konvansiyonel silah kullanımı konusuna da değinen Erdoğan, her ikisine de karşı net tavır alınması gerektiğini vurgulamıştır (“Cumhurbaşkanı Erdoğan: İdlib’de makul bir çıkış yolu bulmalıyız”, 2018). Ev sahipliğini yaptığı zirvede Erdoğan’dan sonra konuşmaya başlayan Ruhani, üç ülkenin amacının bölgede ve özellikle Suriye’de barış ve güvenliği sağlamak olduğunu ifade etmiştir. PYD/PKK konusuna değinmeyen Ruhani, Suriye’nin

terörden temizlenmesine vurgu yapmış Fırat'ın doğusunun ve İdlib'in terörden temizlenmesi gerektiğini söylemiştir. Tahran'da gerçekleşen zirvede İran ve Rusya Türkiye'nin Esad ile uzlaşmasını beklerken, Erdoğan'ın "Ülkemizin sağladığı örtülü güvencenin, kendi halkına yönelik katliamları hala hafızalarımızda olan Esed rejiminin insafına bırakılmasına rıza gösteremeyiz" yanıtını vererek Esad ile uzlaşma olmayacağını ifade etmiştir. Terör örgütleri konusunda ayrışma yaşanması, İdlib'te ateşkes teklifine sıcak bakılmaması, Türkiye'nin sınır güvenliği endişelerinden dolayı yaptığı operasyonların Suriye'ye müdahale olarak algılanması, yine ABD'ye karşı ortak tavır alınacağı ifade edilirken, PYD/YPG tehlikesine sadece Türkiye'nin dikkat çekmesi, Erdoğan PYD/YPG'ye karşı ortak tavır alınması gerektiğini söylerken Putin ve Ruhani tarafından net bir tavır ortaya koyulmaması her ne kadar birlikte ve iş birliği içinde hareket ediyor olsalar da İran ve Türkiye arasındaki ayrışmayı belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Gerek zirvede İran'ın resmi tutumuna gerek İran basınına yansıyan haberlere bakıldığında Türkiye ve İran arasındaki ihtilaflar açıktır. Ruhani'nin "Biz barış için savaşıyoruz" cümlelerini manşete taşıyan İtimad gazetesi ve yazarlarından Sara Masumi'nin yine aynı başlıkla kaleme aldığı yazıda, üç ülkenin aralarındaki ihtilafa rağmen diyalog için uygun zemin hazırladıklarını ifade edilmiştir (Masumi, 2018b). Devrim Rehberi Ali Hameney ise, Türkiye ve İran arasında ortak noktaların güçlendirilmesi gerektiğini ifade ederek, "İran ve Türkiye, bölgenin onurlu ve güçlü iki ülkesidir ve İslam dünyası için farklı motivasyonları vardır; bu nedenle, iki ülke arasındaki siyaset ve ekonomi alanındaki işbirliği genişletilmelidir" demiştir ("Rahbare enghelab: Amrica yek khatar baraye bashariyat ast, mitavan an ra mahar kard", 2018).

İran İşçi Haber Ajansı (ILNA) ise, zirveyi "Erdoğan'ın Ateşkes Israrı" şeklinde gördü ve Erdoğan'ın İdlib'teki ateşkes ısrarının iki ülke tarafından reddedildiğini yazdı

(“Esrare ardoghan baraye ezafe shodane atashbas be bayaniyeye payani va mokhalefate putin”, 2018). İnan resmi haber ajansı IRNA ise, liderlerin konuşmalarını vermekle yetinerek, üç ülkenin Suriye egemenliğine destek verdiğini yazdı.

Tahran’da yapılan zirvenin ardından liderler, 14 Şubat 2019’da Soçi’de tekrar bir araya geldiler. Soçi’de yapılan zirvede HTŞ, İdlib ve ABD’nin Suriye’den çekilme süreci konuşuldu. DEAŞ ve özellikle HTŞ’yle mücadele için özel atıf yapılan zirvede terörle mücadele ve Suriye’nin toprak bütünlüğü vurgusu tüm liderler tarafından yapıldı. Suriye’de ortak amaçlarının terörle mücadele ve ülkede barış ve istikrarın sağlanması olduğuna vurgu yapan Ruhani, İdlib’in tüm terör unsurları tarafından temizlenmesi gerektiğine dikkat çekti. Konuşmasında Suriye’de yaşayan Kürtler’in hakkına önem verilmesine dikkat çeken Ruhani, “Suriye tek millete aittir, Suriye’de var olan Kürtler Suriye’ye aittir. Orada iki millet olamaz. Kürtlerin haklarına ve Suriye’nin toprak bütünlüğüne önem vermemiz gerekiyor. Türkiye’nin güvenliği önemli, Türk hükümetinin ferah olması lazım. Biz bölge ülkeleri ve Suriye Hükümeti arasında işbirliği istiyoruz. Suriye’de çözüm askeri değil siyasadır” ifadelerini kullandı. Ruhani terör unsurlarının Suriye’den temizlenmesinde DAES ve HTŞ vurgusu yaparken PYD terör unsuru olarak yine tanımlanmamış ve Türkiye’nin yaptığı askeri operasyonların yerine Şam ile işbirliğine davet etmiştir.

Suriye’nin toprak bütünlüğüne vurgu yapan Erdoğan ise “Suriye’de barış ve istikrarın tesisi, çatışmaların sona erdirilmesi başta İdlib olmak üzere Suriye’de ateşkesin sağlanmasına önem veriyoruz. Yeni insani krizlerin yaşanmasını istemiyoruz. Suriye rejiminin İdlib’deki ateşkes çağrısına uymasını bekliyoruz ve bunun için İnan ve Rusya’dan destek bekliyoruz. ABD’nin Suriye’den çekilmesi ile PYD/YPG ve DAES için bir boşluk oluşturulmaması gerekiyor. Güney sınırımızda bir terör koridoru

oluşmasına izin vermeyeceğimizi özellikle ifade ediyorum. Suriye'deki geleceğimizi 1998 yılında imzaladığımız Adana Mutabakatı çerçevesinde geliştireyoruz” ifadelerini kullanmıştır.

Türkiye dışında iki ülkenin terörle mücadele konusunda bu zirvede özellikle Fırat'ın doğusuna yapılacak operasyon için destek verdikleri söylenebilir fakat her iki ülke de bu desteği Suriye hükümeti ile işbirliği yapılması şartına bağlamıştır. Mültecilerin geri dönüşü konusunda da Rusya ve İran'ın bu zirvede ısrarlı oldukları görülmüş, Türkiye de mültecilerin geri dönüşünü desteklemekle birlikte bunun ancak Suriye'de yeni anayasa çerçevesinde yapılacak seçimler sonrasında ortaya çıkacak yeni hükümet ile mümkün olabileceğini ifade etmiştir.

Türkiye Suriye ile yapılacak işbirliğini yeni kurulacak ve demokratik seçimlerle seçilen hükümet şartına bağlarken, İran'ın yapılan tüm zirvelerde Esad'a desteğini açık şekilde ifade ettiği görülmektedir. İran Suriye'de ayaklanmaların başladığı günden itibaren Suriye hükümetine ve Beşar Esad'a hem mali hem de farklı ülkelerde eğittiği Şii milis güçler yoluyla destek vermiştir. 8 yılın ardından 25 Şubat 2018'de İran'a ziyarette bulunan Esad, İran ve Suriye ilişkilerinin derinliğini ve işbirliklerinin devam edeceği mesajını vermiştir. Suriye Halk Meclis Başkan Yardımcısı Necdet Anzur Esad'ın Tahran ziyaretini, bölgedeki ülkelerin birbirleri arasındaki işbirliğinin devam etmesi ve bu işbirliğinin bölgenin menfaatleri yönünde olması mesajı içerdiği şeklinde yorumladı (Anzur, 2019). İslam Devrimi Lideri Ayetullah Ali Hameney, Beşar Esad ile görüşmesinin ardından “İran İslam Cumhuriyeti, Suriye hükümetine ve halkına destek veriyor ve bu destekten ötürü gurur duyuyor” ifadelerini kullanmıştır. Esad'ın Arap dünyasında bir kahraman olduğunu da ifade eden Hamaney, “Gösterdiğin sertlik sayesinde, Arap dünyasında bir kahraman haline geldin ve direniş hareketi sana daha

fazla güç ve itibar kazandırdı” dedikten sonra iki ülke arasında stratejik derinlik olduğuna da dikkat çekmiştir (“Syrian president meets Ayatollah Khamenei in Tehran”, 2019). Hamaney’in ardından Esad, İran’ın Suriye’ye büyük fedakarlık göstererek destek verdiğini “İran İslam Cumhuriyeti bizim tarafımızda durdu ve Suriye’ye tartışmasız destek verdi” sözleriyle vurgulamıştır (“Syrian president meets Ayatollah Khamenei in Tehran”, 2019). Esad’ın Tahran’a ziyaretinin iki ülke arasındaki ilişkilerin değişmez olduğuna dair bir işaret olarak görülebileceğine dikkat çeken Cartalucci’nin de ifade ettiği gibi, İran’ın Suriye’ye verdiği destek bölgede bir oyuncu olduğunu göstermeye çalışması şeklinde yorumlanabilir(Cartalucci, 2019).

İran, Suriye’deki varlığını askeri işbirliği olarak açıklasa da iç savaşın başladığı andan itibaren Suriye’nin mali anlamda da en büyük destekçisi konumundadır. Tam olarak ne kadar parasal yardım yapıldığı bilinmese de ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Herbert Raymond McMaster, İran’ın Suriye rejimine bugüne kadar 16 milyar dolardan fazla yardım yaptığını, BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan De Mistura’nın sözcüsü Jessy Chahine ise, İran’ın Suriye’ye yıllık 6 milyar dolar harcama yaptığı ifade etmiştir (Yılmaz, 2018). Türkiye ise, barışçıl halk gösterilerinin başladığı günden itibaren muhalifleri desteklemiş, Esad’ın karşısında durmuştur. Başından itibaren Esad’sız bir çözüm önermekte olan Türkiye şimdiye kadar Suriyeli mültecilere yaklaşık 35 milyar dolar yardım yapmıştır.

Türkiye ve İran Suriye iç savaşında bölgesel bir güç olduklarını, ve kendileri olmadan Suriye hakkında karar verilemeyeceğini ortaya koymaya çalışmıştır. İran, Türkiye’nin operasyonlarından rahatsız olduğunu zımni ya da açıkça ifade etmiş, Suriye hükümeti ile işbirliği yapılması çağrılarını sürdürmüştür. Cumhurbaşkanı Erdoğan 4. Soçi zirvesinden sonra yaptığı açıklamada, İran’ın Türkiye’nin Suriye’deki varlığından

rahatsız olduğunu, bunu açıkça söylemediklerini fakat ifadelerinden anladıklarını kaydetmiştir (Erdoğan, 2019).

Türkiye'nin Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtlarını Suriye hükümetinin onayı ve desteği olmadan yapıldığının sürekli altını çizen Tahran, operasyonların durdurulması çağrısını yapmış, İran basınında Türkiye işgalci güç olarak gösterilerek, Kürtleri öldürdüğü haberleri paylaşılmıştır. Tahran yine Suriye hükümetinin davet etmediği her askeri unsurun ülkeden çıkması yönünde söylemlerini tüm zirvelerde ifade etse de Ankara Suriye'deki varlığını sınır güvenliği ve PYD/YPG ve DAESH tehdidini ortadan kaldırma amacına dayandırmıştır İki ülkenin Suriye iç savaşında net bir şekilde farklı politikalar göz ettikleri ve çıkar çatışması yaşadıkları görülmektedir. , 16 Eylül 2019 tarihinde Ankara'da düzenlenen Türkiye-Rusya-İran Üçlü Zirvesi'nde İran Suriye'nin teröristlerden temizlenmesi gerektiğine vurgu yaparken Fırat'ın doğusunda El-Nusra gibi terör örgütlerinin güçlendiğini ifade etti. Zirvede Adana Mutabakatı vurgusu yapan Ruhani, mutabakatın Türkiye ve Suriye'nin arasında yapıcı olabileceğini vurgularken, Erdoğan Suriye'de siyasi çözüm vurgusu yaptı. Anayasa Komisyonunun kurulması ve isimler konusunda mutabık kalınması Suriye'de barış sürecinde önemli bir gelişme olarak adlandırılabilir. Zirvede üç liderin Suriye'de siyasi çözüm, Suriye'nin toprak bütünlüğü ve insani krizin çözümü konusunda görüş ve işbirliği içerisinde olduğu açıkça görülmektedir. Üç ülkenin Suriye üzerinde kendi çıkarları ve beklentileri olması ülkede istikrarın sağlanması için engel olarak görülse de Ankara Zirvesi'nde varılan görüş birliği; kurulacak Anayasa komitesi Suriye barış ve istikrarın sağlanması, toprak bütünlüğünün korunması gibi durumları hızlandıracak ve ayrıca üç ülke arasında farklı işbirliği alanların açılmasına da zemin hazırlayacaktır.

Ankara Zirvesi'yle birlikte sağlanan bu uzlaşma havası Türkiye ve İran arasında Türkiye'nin Fırat'ın doğusuna yapacağı Barış Pınarı Harekâtı'nın gündeme gelmesi ile gerginliğe dönüşmüştür. 7 Ekim tarihinde İran Dışişleri Bakanı Zarif'in kendi Twitter hesabından konu ile ilgili yaptığı açıklamada, Suriye'de ABD'nin işgalci güç olduğunu, güvenmemek gerektiğini ve Türkiye ile Suriye arasındaki Adana Mutabakatı'nın yeterli olduğunu ifade etmiştir. Üç ülkenin Suriye'nin toprak bütünlüğünü istemesi ve Tahran'ın da Adana Mutabakatı'nda ısrarcı olmasının nedenleri arasında Türkiye ile Şam arasında resmi görüşmelerin başlayacağını bilmesi ve terörden arındırılan yerlerin rejime bırakılmasını istemeleri yatmaktadır. Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ile telefon görüşmesi yapan ve görüşmede Suriye'deki askeri operasyonlara karşı olduklarını ifade eden Zarif, Türkiye'nin yapacağı herhangi bir hamlenin Türkiye'nin güvenlik kaygılarını gidermeyeceğini aynı zamanda insani kriz anlamında zarar vereceğini ifade etmiştir ("İlam muhalefat-i iran ba hamle ' ihtimal-i Türkiye' be Suriye", 2019). 9 Ekim 2019 tarihinde başlayan Barış Pınarı Harekâtının amacını Erdoğan, "Hedefimiz terör koridorunu barış koridoru haline getirmektir" ifadeleri ile açıklarken, İran'dan açıklama yapan Ruhani, Suriye'nin kuzeyinde güvenliğin temininin Suriye ordusu ile olacağını ifade ederek, "Kaygıların giderilmesi Türkiye'nin hakkıdır fakat bu kaygıların giderilmesi için bize göre doğru yol seçilmelidir ("Ruhani", 2019) ifadeleri ile Barış Pınarı Harekâtına karşı olduklarını açık bir şekilde ifade etmiştir. Barış Pınarı Harekâtı için Türkiye'nin seçtiği yolu tekrar gözden geçirmesine vurgu yapan Ruhani, "Bugün seçilen yöntem ve perde arkasındaki anlaşmalar bölgenin yararına olmayacak ve biz dost ve kardeş Türkiye'den bu konulara daha dikkatli ve sabırlı olmasını ve seçilen yolu gözden geçirmesini istiyoruz. Bugün esas konu, Suriye'nin kuzeyi ve Fırat'ın doğusu değildir. Bölgenin ilk sorunu İdlib konusudur zira tüm teröristler bu bölgede

toplanmışlardır ve umarım bölge ülkeleri bu hususta yardımcı olurlar ve Türkiye devleti de bölgede yeni sorunla karşılaşmamamız için bu hususta daha dikkatli olur” ifadelerini kullandı (“Ruhani”, 2019). İran Devrim lideri Hamaney’in eyalet temsilcileri olan cuma namazı imamları, Türkiye’nin Osmanlı hayali gördüğünü ve Suriye’nin topraklarından çıkması ve hareketi durdurması gerektiğini söylemişlerdir. Bunun Suriye’de yaşayan Kürt halkına yapılan bir operasyon olduğunu ifade eden İran Dışişleri Bakanı Zarif, bölgedeki yapıyı Kürt halkı olarak ifade etmiştir. İran gazetelerinde de Türkiye’nin Barış Pınarı Harekatına karşı oldukları açıkça görülmektedir. Çeşitli protestolar düzenlenmiş, İran Meclis Başkanı Ali Laricani ve eski Cumhurbaşkanı Ahmedinejat Türkiye’deki programlara katılmama kararı almışlardır. Türkiye’nin Barış Pınarı Harekatı ile Suriye’nin Türkiye ile sınır hattı boyunca 30 km derinliğindeki güvenli bölge oluşturması, YPG unsurlarının kuzeyden güneye çekilmesi ve İran’a yaklaşmalarından dolayı Tahran’da endişeye neden olduğu söylenebilir. Ayrıca Türkiye’nin bölgede daha güçlü aktör haline gelmesi endişesi ile de İran’ın Barış Pınarı Harekatına karşı olduğu yorumu yapılabilir. İran’da Barış Pınarı Harekatı için yapılan üst düzey açıklamalar için Cumhurbaşkanı Erdoğan üzüntülerini ifade etmiş ve Astana’da yaptıkları ortaklık ya da dayanışmaya uymadığını söylemiştir.

Görüldüğü üzere Suriye iç savaşı Türkiye ve İran arasında açıkça çıkar çatışması yaşanan bir olay olmuştur. Ancak aynı dönemde Suriye dışında meydana gelen Katar Diplomatik Krizi ve Kuzey Irak Bağımsızlık Referandumu gibi bölgesel olaylarda işbirliği yapabilmiş olmaları, iki ülke arasındaki ilişkinin karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramının çatışma ve işbirliğini aynı anda sunması çerçevesinde bu kavramla birlikte analiz edilmesine olanak sağlamaktadır.

3.2 KATAR DİPLOMATİK KRİZİ VE KUZEY IRAK BAĞIMSIZLIK REFERANDUMUNUN TÜRKİYE- İRAN İLİŞKİSİNE ETKİSİ

Suriye iç savaşı bağlamında çıkarları çatışan İran ve Türkiye, 5 Haziran 2017’de ortaya çıkan ve Suudi Arabistan, Bahreyn, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi Körfez ülkelerinin “teröre destek olduğu” iddiasıyla Katar ile diplomatik ilişkileri kestiğini duyurması ile başlayan krizde iki ülke rahatlıkla ortak hareket edebilmişlerdir. Körfez ülkeleri tarafından Katar’a listelenen 13 maddelik talep listesinde Katar’dan;

- *İran ile diplomatik ilişkilerini kesmesi ve İran’daki ofislerini kapatması; İran Devrim Muhafızları üyelerini Katar’dan göndermesi ve İran ile askeri işbirliğini sonlandırması,*
- *Müslüman Kardeşler, DEAŞ, El Kaide ve Lübnan Hizbullah’ı gibi terörist organizasyonlarla ilişkisini bitirerek bu örgütleri resmi olarak bu yapıları terörist ilan etmesi,*
- *Al Jazeera ’yı ve bağlantılı istasyonları kapatması,*
- *Arabi21, Rassd, Al Arabiya Al-Jadeed ve Middle East Eye da dahil olmak üzere direkt ve dolaylı yoldan Katar Fonlu olan medya kuruluşlarını kapatması,*
- *Türkiye’nin Katar’daki askeri varlığını derhal iptal etmesi,Katar toprağında Türkiye’yle askeri işbirliğini bitirmesi*
- *Suudi Arabistan, BAE, Mısır, Bahreyn, ABD, Kanada ve diğer ülkeler tarafından terörist olarak görülen kişiler, gruplar ve organizasyonlara her türlü yardımı kesmesi,*
- *Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Bahreyn tarafından aranan teröristleri teslim*

etmesi

- *Mal varlıklarını dondurması ve hareketleri ve finansal durumları ile ilgili istenen bilgileri paylaşması,*
- *Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Bahreyn vatandaşlarına Katar vatandaşlığı vermemesi, Katar vatandaşlığı bulunanların kendi ülkelerinin yasalarını ihlal etmeleri durumunda pasaportlarını iptal etmesi,*
- *Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Bahreyn'deki muhalif gruplarla tüm ilişkileri kesmesi*
- *Politikaları nedeniyle son yıllarda yaşanan can ve mal kayıpları için tazminat ödemesi,*
- *Askeri, politik, sosyal ve ekonomik olarak diğer Körfez ve Arap ülkeleriyle 2014'te Suudi Arabistan'da belirlenen çizgiyi gelmesi,*
- *Taleplerin kabulünden sonra ilk yıl için aylık denetimlere razı olması, ikinci yılda her çeyrekte, takip eden 10 yılda ise yıllık denetimleri kabul etmesi istenmiş; .*
- *Tüm talepler Katar'a ulaştıktan sonra 10 gün içerisinde kabul edilmezse, talep listesinin geçersiz olacağı belirtilmiş, ancak bu durumda ilgili ülkelerin ne yapacağı açıklanmamıştır.*

Söz konusu talep listesinin yayınlanması üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan, tarafları diyalog kurmaya çağırdı ve Katar'a gıda ve su yardımı yapacaklarını açıklamıştır. Krizin başladığı sırada İran Dışişleri Bakanı Cevat Zarif'in Ankara'ya gelmesi

Tahran'ın Ankara ile birlikte hareket edeceğinin en açık işareti olmuştur. Bölgede endişe verici gelişmelerin yaşandığını ifade eden Zarif, “Bu olaylarla ilgili Türkiye ile yakın görüş alışverişinde bulunmamıza ihtiyaç var” açıklamasında bulunmuş (Zarif, 2017), Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ise, durumun normalleşmesi için her türlü desteği vereceklerini açıklamıştır. İran Cumhurbaşkanı Ruhani'nin Özel Kalemli Hamid Abutalibi diplomatik ilişkilerin kesilmesi ya da sınırların kapatılmasının çözüm olmadığını, aksine bunun istikrarsızlığa neden olacağını ve Katar'a gıda yardımı yapacaklarını yinelemiştir. İran Cumhurbaşkanı Ruhani Katar Emiri Şeyh Tamim bin Hamad el-Thani ile yaptığı telefon görüşmesinde, İran'ın Katar hükümeti ve halkının yanında duracağını ifade etmiştir. Katar'a uygulanan diplomatik krizin kabul edilemez olduğunu ifade eden Ruhani, baskının ve yaptırımların doğru olmadığını ifade etmiş, Tahran'ın bölge ülkeleri arasında “birlik ve bütünlük” çağrısı yaptığını ve bu konuda kendisine destek olacaklarını da vurgulayan Ruhani, “Ülkemizin hava, kara ve deniz sahası daima komşu ülke Katar'a açık olacak ve işbirliğimiz devam edecektir.” ifadelerini kullanmıştır (“Iran's policy is to strengthen ties with Qatar, Rouhani says”, 2017).

Katar Krizi'nin yaşanmasının ardından Tahran ve Ankara'dan Katar'a destek mesajları gelmesi, İran Dışişleri Bakanı'nın Ankara'ya gelmesi ve Türkiye ile koordineli hareket edilmesi gerektiğinin altının çizilmesi iki ülke arasındaki işbirliğini ortaya koymuştur. İran ve Türkiye'nin hızlıca işbirliği yapmabilmesinin altında yatan nedenin, Katar'a verilen 13 maddelik teklif listesinin içerdiği Türkiye ve İran ile ilgili maddelerin iki ülkeyi de ayrı ayrı yalnızlaştırılmaya yönelik olması ve hem Türkiye hem de İran'da ekonomik ambargoların uygulanabilmesi endişesi doğurmuş olması olarak yorumlanabilir. Bu nedenle İran ve Türkiye hem Katar'a ayrı ayrı yardım ve destek

verecekleri çağrısında bulunmuş hem de Tahran ve Ankara'nın işbirliği yapması gerektiği vurgulanmıştır. Arap baharı ile birlikte başlayan ve Suriye iç savaşı ile ilişkileri gerginleşen Türkiye ve İran bu çatışmayı arka planda bırakarak Katar Krizi'nde ittifak ve işbirliğine ihtiyaç duymuşlardır.

Katar Krizi'nden kısa bir süre sonra 25 Eylül 2017 tarihinde Mesud Barzani yönetiminde olan Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) Duhok ve Erbil merkezli Kuzey Irak Kürt Devleti kurmak için bağımsızlık referandumu düzenlemesi Türkiye ve İran arasında işbirliğine neden olan diğer bir etkidir.

2003'te ABD'nin Irak'a işgali sonrasında 2005 yılında hazırlanan Irak Anayasası Kürtlere Irak içinde federatif bir yapının kurulmasının yolunu açmıştı. Anayasa'ya göre IKBY'nin ordusu, bağımsız bir dış politika ve yabancı yatırımları kabul etme hakkında sahiptir (Zakharov, 2017). Fakat Irak'ta yeni bir devletin kurulamaması, yeni yapılan Anayasa'nın uygulanamaması, federal sistemin hayata geçirilememesi gibi sorunlar Iraklı Kürtlerin bağımsızlık istemesinde önemli rol oynamıştır. Ayrıca Irak Merkezi Hükümeti petrol ve gaz gelirlerinin artırılmasının siyasi birlikle olması gerektiğini savunurken, IKBY sınırları içerisinde bulunan petrol kuyularının bütünüyle Erbil'e ait olması gerektiğini savunuyordu. Irak Merkezi Hükümeti Barzani'nin yetkilerini dondurduğunu ve görev süresinin uzatılmayacağını duyurduğunda siyasi krize dönüşen bu durum ülkede protestolara neden oldu ve Eylül 2017'de Barzani'nin inisiyatifi ile referandum yapıldı. Referandumun düzenlenmesinin ardından yaptırım uygulayan ilk ülke İran oldu. İran Dışişleri Bakanlığı, IKBY ile olan sınır kapılarını ve hava sahasını ve İran'da yayın yapan IKBY'ye yakın Kurdistan24 kanalının kapatıldığını duyurdu. Türkiye ise, referandumu Türkiye'ye ihanet olarak değerlendirdi ve askeri tedbirlerin alınacağını söyledi ("Iraklı Kürtlerin bağımsızlık referandumu", 2017).

İran, Irak'taki Kürt ayaklanmalarını 2003 yılına kadar desteklemiştir. Ayrıca 1980 yılında Irak ile İran arasında başlayan savaşta Kürt mültecilere kapısını açmış Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) üyelerinin İran'a gelmelerini sağlamıştır (Sarı, 2017). Fakat İran, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali sonrası Kürtleri destekleme politikasını değiştirmiş, Bağdat'ta Saddam Hüseyin rejiminin son bulmasının ardından Erbil'de kurulan Şii hükümetine destek vermiştir. İran'ın mezhepsel politika yaklaşımından dolayı Tahran ve Erbil arasındaki ilişkiler gelişmiştir. Ancak Irak'ta kurulacak bağımsız bir Kürt devleti, İran'ın mezhep eksenli Tahran, Bağdat, Şam ve Beyrut'a kadar uzanacak "Şii hilali" politikasını engelleyecekti. Ayrıca Irak Kürdistanı ile uzun bir sınıra sahip olan İran Kürt Eyaleti'nde milliyetçi duyguların artmasına zemin hazırlayabilmesinden ötürü İran'ı güvenlik endişesine sevk etmiştir. İran içerisinde bulunan Kürdistan-İran Demokrat Partisi, Kürdistan-İran Komünist Partisi ve Kürdistan- İran Özgür Yaşam Partisi son on yılda İran'da küçük çaplı hükümet karşıtı eylemler düzenlemişlerdir. Tahran bu yüzden Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulması İran'ın içerisinde daha büyük sorunların oluşmasına neden olacağı endişesi taşımaktadır. Ayetullah Ali Hameney, Irak Kürdistanı'ndayapılan referandumun, bölgeye karşı "ihamet" eylemi olduğunu, İran ve Türkiye'nin hareketi durduracak "olası her türlü önlemi" benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır ("Kurdish referendum an act of treason", 2017). İran ve Türkiye'nin bölgede barış ve istikrarı sağlayan ana etkenler olduğunu ifade eden Cumhurbaşkanı Ruhani, Türkiye ve İran'ın bölgede herhangi bir bölünmeye karşı olduğunu ve iki ülkenin ilişkilerinin gelişmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Türkiye, Irak ve İran'ın Dışişleri Bakanları İKBY'nin referandumuna karşı ortak bildiri yayımlayarak Irak'ın toprak ve siyasi bütünlüğüne çağrı yaptı. Türkiye'nin Irak

konusunda Erbil ile her ne kadar ticari ilişkileri olsa da söz konusu ülke ve sınır güvenliği olduğunda Irak Merkezi Hükümeti'ni desteklediğini, siyasi ve toprak bütünlüğü vurgusu yaptığı görülmektedir. Türkiye'nin IKBY bağımsızlık referandumunu sınırında oluşabilecek bir Kürt koridoru ile ilişkilendirdiği yorumu yapılabilir. Self-determinasyon (kendi kaderini tayin etme) ilkesi ile tanımlanan IKBY bağımsızlık referandumunun ayrılıkçı hareketlere motivasyon sağlayacağı düşüncesi ile İran da kendi ülke güvenliği ve siyasi bütünlüğü açısından IKBY bağımsızlık referandumuna endişe ile yaklaşmıştır.

Kuzey Irak'ta yapılan referandumun kabul edilemez olduğunu ifade eden Cumhurbaşkanı Erdoğan, “Fırsatçılık kokan bir harekettir, en zor zamanlarında yanlarında olduk. Bölge sadece bir aşiretin yaşam alanı değildir. Kuzey Irak'ın petrol vanası bizde, kapattığımız an nereye akıtacak.” ifadeleri ile IKBY ile kurulan “kazan-kazan” işbirliğine ekonomik yaptırımlar uygulayabileceklerini İran'dan sonra Türkiye de açıklamıştır.

Hem Katar Krizi hem de Kuzey Irak bağımsızlık referandumu çerçevesinde bölgedeki statükonun korunması ve sınır güvenliklerinin tehlikeye girmemesi endişesi Tahran ve Ankara'yı işbirliği yapmaya itmiştir. Aynı dönemde Suriye iç savaşı dolayısıyla politikaları çatışan iki ülke, Katar Krizi ve Kuzey Irak bağımsızlık referandumu karşısında öncelikleri uzlaştığından işbirliği yapabilmişlerdir.

SONUÇ

Güç, Uluslararası İlişkiler disiplininin en merkezi kavramıdır, disiplin bir bakıma bu kavram üzerine inşa edilmiştir. Buna karşın gücün evrensel kabul görmüş bir tanımı yoktur. Farklı dönemlerde ve konjonktürde ortaya çıkmış farklı teori ve bakış açılarına göre güce dair tanımlamalar da farklılaşmıştır. 1919-1939/45 liberal politikaların ağırlıklı olduğu, kurumlar, işbirliği, savaş dışı eylemler gibi kavramların ön plana çıktığı, dolayısıyla gücün bu kavramlar odağında tanımlandığı dönemdir. 1945-1980 arası dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle realist akımın öne çıktığı, dolayısıyla gücün askeri güç odağında tanımlandığı bir dönemdir. Üçüncü dönem 1980'lerden 90'lara kadar olan geçiş süreci olarak adlandırılan Soğuk Savaş sonrası bakış açısının ön hazırlıklarının gerçekleştiği bir dönemdir ve Soğuk Savaş sonrası dönemde neo-liberalizmin ağırlığının artmasıyla işbirliği, karşılıklı bağımlılık, ülkelerin çıkar ölçütleri gibi kavramlarla gücün tanımı yeniden şekillenmiştir.

Liberalizmde güç kavramı, sosyo-ekonomik faktörler, iki ülkenin birbirine bağımlı olmasının çatışmaları azaltacağını ifade eden karşılıklı bağımlılık, kurumlarla tanımlanır. Askeri güç ve geleneksel savaş yöntemleriyle gücün kazanılmayacağını ifade eden Liberalizm, çatışmaları engelleme ve işbirliği kavramları ile ön plana çıkmıştır. İşbirliğinin yanı sıra çatışmaya zemin açan karmaşık karşılıklı bağımlılık ilkesinde devletin tek aktör değildir. İlke, kurumlara ve yumuşak güç enstrümanlarına da dikkat çeker. Karmaşık karşılıklı bağımlılık, uluslararası sistemde kurumların ve kanalların çokluğuna, askeri gücün öneminin azalmasına ve uluslararası ilişkilerde hiyerarşinin olmamasına vurgu yapar. Karmaşık karşılıklı bağımlılık ilkesinde devletler birbirlerine sosyal ve siyasi olarak bağlıdır, bu sebeple yumuşak güç enstrümanları ile pazarlık güçlerini kullanarak kendi çıkarlarını hayata geçirmeye çalışırlar. Buldukları

coğrafyada ayırıcı vasıflara sahip olan, yumuşak güç unsurlarını kullanabilen, pazarlık gücü ile sosyal ve ekonomik olarak çevre ülkelerini etkileyen ülkeye bölgesel güç adı verilmektedir.

Türkiye ve İran bölgede bölgesel güç iddiasında olan köklü devlet geleneğine sahip iki güçlü ülkedir. Türkiye ve İran'ın jeopolitik önemleri, nüfus kapasiteleri, ekonomik güçleri, askeri kapasitelerine bakıldığında bölgesel güç oldukları açık bir şekilde görülmektedir. Her iki ülke de yüksek nüfus kapasitesine sahip, jeopolitik olarak stratejik noktalarda bulunan, önemli deniz yollarına ve benzer ekonomik ve askeri güce sahip olan iki ülkedir. Aynı zamanda yumuşak güç unsurlarını (sinema, eğitim, yardım faaliyetleri gibi) aktif bir şekilde kullanan ve pazarlık yetenekleri güçlü olan iki komşu ülkedir. Tarihsel geçmişlerine bakıldığında rekabet ve işbirliği ve ortak çıkara dayanan bir ilişki biçimi söz konusudur.

Osmanlı ve Safevi Devletlerinin yıkılmasının ardından günümüze kadar aralarında rekabet ve güç mücadelesi devam etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki ülke aralarındaki ilişkiyi normalleştirmeye çalışmış olsalar da Kürt aşiretleri sorunu, azınlıklar, sınır problemleri aralarındaki ihtilafı devam ettirmiştir. Stratejik ve jeopolitik olarak ortak özelliklere sahip olan İran ve Türkiye kimlik ve yönetim biçimi açısından farklılık göstermektedir. Her iki ülke Cumhuriyet ile yönetilse de keskin ayrımlar vardır. Türkiye laik bir ülke iken İran Şii mezhebine göre yönetilmektedir. İran 1979 İslam devrimine kadar olan süreç boyunca Batı yanlısı politikalarla yönetilmiş, Fars milliyetçiliğine önem vermiştir. İran devrimden sonra bölge ülkelere devrim ihracatı politikası ile İslam Devrimini yaymayı amaçlamış, Türkiye İran'a karşı itidalli olmayı seçmiştir. Türkiye'nin Batı yanlısı politikaları İran tarafından tehdit olarak algılanmış, aralarında çatışma meydana getirmiştir. Yine aynı dönemde iki ülke arasında zaman

zaman çatışma ve işbirliği görülmüştür. Çoğunluğu Kürtlerden oluşan azınlık grupları dengede tutmak için Türkiye ile işbirliği yoluna giden Tahran, 1980'lerde Türkiye'de artan PKK'nın terör faaliyetlerine İran'ın göstermiş olduğu destekten dolayı iki ülke arasında gerilime neden olmuştur.

Buna karşın 1991 Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti düşüncesi iki ülkeyi de rahatsız etmiş, 1992 yılında iki ülke arasında "Türkiye- İran Güvenlik ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Fakat PKK'nın İran sınırlarını kullanması Türkiye'de tepki ile karşılanmış ve iki ülke arasında gerilime neden olmuştur. Bu sebeple 90'lı yıllar İran'ın PKK verdiği destek çerçevesinde şekillenerek iki ülke arasında çatışmaların yaşandığı görülmüştür.

2000'li yıllarda Türkiye'de iktidar değişimi ve komşularla sıfır sorun politikası kapsamında ilişkiler normalleşme sürecine girmiş, ABD'nin 2003 Irak müdahalesi ve Kürtlerle yaptığı anlaşmalar ise Türkiye ve İran'ı birbirlerine yaklaştıran en önemli etken olmuştur. İki ülkenin sınır güvenliği ve güvenlik endişeleri ile sosyal, ekonomik ve kültürel alanda işbirliği anlaşmaları yapılmıştır.

2010 yılında Ortadoğu coğrafyasında başlayan Arap Baharı olaylarında Türkiye ve İran arasında en büyük kırılma Suriye iç savaşı ile başlamıştır. Tahran Suriye'de başlayan olayları basit bir halk ayaklanması olarak değerlendirmiş, dışarıdan herhangi bir müdahale yapılmasına karşı olmuştur. Türkiye ise Esad'a reform çağrılarını yapmış, halkın isteklerine duyarlı yaklaşması gerektiğini ifade etmiştir. İran, Suriye'de yaşanan iç savaşı kendi iç güvenliği olarak değerlendirmiş ve Esad yanlısı politikalar izlemiştir. Türkiye ise sınır güvenliği endişesi ile Suriye'deki muhaliflere destek vermiştir. Buna karşın gelinen nokta Türkiye, Rusya ve İran'ın garantör ülkeler olmaları, bu kapsamda

müzakere süreci yürütmeleri olmuştur. Bu çerçevede her üç ülke de Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasında fikir birliği yaparken, aralarındaki keskin ayrım terörle mücadele konusunda ortaya çıkmıştır. İran, Türkiye'yi Suriye'de yaptığı operasyonlar çerçevesinde yabancı unsur olarak değerlendirmiş ve harekâtları desteklememiş, ülkeden çıkması gerektiğine vurgu yapmıştır. Türkiye İran basınında ve üst düzey politikacılar tarafından Suriye'de işgalci güç olarak tanımlanmıştır.

Aynı dönemde yaşanan Kuzey Irak bağımsızlık referandumu ve Katar Krizi ise iki ülke arasında yakınlaşma ve işbirliği çağrılarını neden olmuştur. İran, Kuzey Irak bağımsızlık referandumunda Irak'ın kuzeyinde oluşabilecek bağımsız bir Kürt Devleti kurulmasını kendi ülke güvenliği için tehlike olarak görmüş, Türkiye'nin de aynı endişeyi taşıması sebebiyle iki ülke tarafından referandum desteklenmemiş ve işbirliği çağrıları yapılmıştır. Yine aynı dönemde Bahreyn, Suudi Arabistan, BAE gibi Körfez ülkelerinin teröre destek olduğu iddiası ile Katar ile diplomatik ilişkilerini kestiklerini duyurduğu ve taleplerine karşılık verilmezse ambargo uygulayacaklarını açıklamaları ile başlayan Katar Krizinde de Türkiye ve İran birlikte hareket etmiş, Katar'a destek çağrıları yapmışlardır. Suriye iç savaşında karşı karşıya gelen iki ülke, bu iki olayda en üst düzey seviyede işbirliği yapmaya hazır olmuşlardır.

İran Suriye iç savaşında hem mezhepsel hem de ülkesel çıkarları sebebi ile Suriye hükümetine destek vermiş, Türkiye'nin Suriye'de sınır güvenliği endişesine açık bir şekilde destek vermek yerine müdahalelerin Suriye hükümeti ile koordineli ve işbirliği içerisinde yapılması gerektiğini savunmuştur. Fakat Katar Krizinde yaşanan yalnızlaştırma politikası ile Kuzey Irak'ta oluşabilecek bir bağımsız Kürt devletinin kendi ülkesinde yaratacağı güvenlik sorunları endişesi ile işbirliği çağrısı yapılmıştır.

Türkiye ve İran arasındaki ilişki hiçbir zaman aynı oranda gelişmemiştir. Yüzyıllardır rekabet içerisinde bulunan Türkiye ve İran bölgesel güç olma yolunda birbirleri ile karmaşık bir ilişki ağına sahiptir. Aralarındaki yönetim ve rejim farklılığı, mezhepsel farklılık, farklı ve önemli jeopolitik konumları birbirleriyle hem mücadele etme alanı açmış hem de ittifak yapma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple iki ülke arasındaki ilişki karmaşık bir bağımlılık etkisi yaratmaktadır.

Devletlerin güçleri salt olarak ekonomi ve askeri güçlerle belirlenmemekte, yumuşak güç unsurları, sivil toplum kuruluşları, devlet dışı aktörler gibi kavramların etkinliği ile güç paylaşımı yapılmaktadır. Hiyerarşiye bağlı bir güç kavramından ziyade devletlerarası ilişkiler artık öncelikler sırasına göre belirlenmektedir. Bu da devletler arası ilişkilerde hem çatışma hem de işbirliğinin aynı anda imkânı vermektedir. Türkiye ve İran ilişkileri derinlemesine incelendiğinde karmaşık karşılıklı bağımlılığın devletlere sunduğu ilişki biçimi ortaya çıkmaktadır. Özellikle Suriye iç savaşında bölgesel güç olduğunu iddia eden iki ülke Türkiye ve İran, Suriye’de oluşan durumda farklı çıkarları olması sebebiyle yeteneklerini ve kapasitelerini farklı alanlarda kullanmayı tercih etmiştir. Suriye iç savaşında kendi güvenlik endişeleri sebebiyle farklı tutumlar sergilemiş; İran, Suriye’nin ve Esad’ın geleceğini kendi iç meselesi olarak tanımlamış, Türkiye ise insan odaklı bir yaklaşımın yanında sınırında oluşabilecek güvenlik endişeleri ile Suriye’de Esad’sız bir çözümü tercih etmiştir. Bu durum iki ülkenin aynı masada olmalarını ve asgari noktalarda anlaşmalarını sağlamışsa da çatışmalarına engel olamamıştır. Aynı dönemde paralellik gösteren farklı iki olay olan Katar’a uygulanan ekonomik ambargo ve Kuzey Irak’ta meydana gelen bağımsızlık referandumu ise iki ülkeyi zorunlu olarak ittifak yapmaya itmiştir.

Türkiye gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekatları ile bölgesel bir güç olduğunu kanıtlamış, ABD ve Rusya ile yapılan mutabakatlarda bölgede oyun kurucu olduğunu göstermiştir. Barış Pınarı operasyonu ve ABD ile yapılan mutabakatın maddeleri ile sınırında oluşabilecek terör koridorunu engellemiş, Rusya ile yapılan mutabakatla ise; Suriye'nin kuzeyini kontrol altına almış, Tel Abyad ile Rasulayn kentleri arasındaki 100 kilometre uzunluğundaki bölgede 32 kilometre derinliğe kadar mevcut statükonun korunmasını garanti altına almıştır.

Fırat'ın batısında bulunan Tel-Rıfat ve Münbiç'in de mutabakata dahil edilmesi Türkiye'nin sınır güvenliği endişesi açısından önemli bir adım olmuştur. Başından itibaren Suriye'de Türkiye'nin bulunmasından rahatsız olan İran, Rusya ile yapılan mutabakatı olumlu olarak değerlendirmiş, operasyonun bitmesinden memnuniyet duyduklarını dile getirmiştir. Suriye'de federatif bir yapıyı kendi içerisinde bulunan Kürt nüfusu açısından desteklemese de Türkiye'nin yaptığı operasyonlarla bölgede daha güçlü bir pozisyona geleceği için desteklemediği anlaşılmaktadır.

Türkiye ve İran Suriye iç savaşında her ne kadar Astana süreçleriyle aynı masa etrafında görüşüyor olsalar da Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması dışında hiçbir konuda görüş birliğine varamamış, Türkiye'nin hiçbir hassasiyetine İran'dan destek gelmemiştir. Fakat Katar Krizi ve Kuzey Irak bağımsızlık referandumunda İran kendi ulusal çıkarları için endişe duymuş, Türkiye ile işbirliği yapılması yönünde açıklamalar yapmıştır.

Karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi devletlerin birbirlerine siyasi ve sosyal olarak bağımlı olmasını sağlar. Türkiye ve İran bölgenin vermiş olduğu ve iç siyasi dinamikleri açısından benzer olmaları sebebiyle birbirlerine siyasi ve sosyal olarak bağlı iki

topluluktur. Aynı zamanda teori sadece işbirliğini merkezine almaz aynı anda aktörler arasında çatışma imkânı sağlaması Türkiye-İran ilişkilerinin geçmişten günümüze var olan ilişkilerini karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramı ile açıklamaktadır.

KAYNAKÇA

Adalet ve Kalkınma Partisi 2023 vizyonu. (2019). Geliş tarihi gönderen

<http://www.akparti.org.tr/parti/2023-siyasi-vizyon/>

Afacan, S. (2018, Mart 5). Afrin’de İran-Rusya Kaynaklı Belirsizlikler. Geliş tarihi 26

Şubat 2019, gönderen İRAM Center | İran Araştırmaları Merkezi website:

<https://iramcenter.org/afrinde-iran-rusya-kaynakli-belirsizlikler/>

Ahışhalı, M. M. (2016, Ağustos). İran basını “Fırat Kalkanı”nı manipülasyon içeren

haberlerle gördü. Geliş tarihi 14 Şubat 2019, gönderen

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-basini-firat-kalkanini-manipulasyon-iceren-haberlerle-gordu/635317>

Ahmado, N. (2018, Ekim). Suriye’de Artan İran Etkisi Endişe Yaratıyor. Geliş tarihi 06

Şubat 2019, gönderen Amerika’nin Sesi | Voice of America—Turkish website:

<https://www.amerikaninsesi.com/a/4615379.html>

Ahmedinejad: İran ve Türkiye bölgede sıkı işbirliği yapmalı. (2011, Ağustos 22). Geliş

tarihi 07 Şubat 2019, gönderen Mehr News Agency website:

<https://tr.mehrnews.com/news/1389216/Ahmedinejad-İran-ve-Türkiye-bölgede-sıkı-işbirliği-yapmalı>

Akar, H. (2018, Kasım). Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar’dan Afrin operasyonu

açıklaması. Geliş tarihi 15 Ekim 2019, gönderen CNN Türk website:

<https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-genelkurmay-baskani-akardan-afrin-operasyonu-aciklamasi>

Akgün, M., ve Senyücel Gündoğar, S. (2012). *Ortadoğu’da Türkiye Algısı 2012.*

Istanbul: TESEV.

Alam, S. (2000). The changing paradigm of Iranian foreign policy under Khatami.

Strategic Analysis, 24(9), 1629-1653.

<https://doi.org/10.1080/09700160008455310>

Anzur, N. (2019, Mart 2). Esad'ın Tahran ziyareti İran-Suriye ilişkilerinin derinliğini gösterdi—Mehr News Agency. Geliş tarihi 06 Mart 2019, gönderen <https://tr.mehrnews.com/news/1877018/>

Askeri güç sıralaması. (2019). Geliş tarihi 03 Aralık 2019, gönderen <http://www.hurriyet.com.tr/galeri-2019un-askeri-guc-siralamasi-yayinlandi-137-ulkenin-yer-aldigi-listede-turkiye-bakin-kacinci-sirada-41139460>

Astana bildirgesinin tam metni. (2017). Geliş tarihi 19 Şubat 2019, gönderen Al Jazeera Turk—Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar, Türkiye ve çevresindeki bölgeden son dakika haberleri ve analizler website: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/astana-bildirgesinin-tam-metni>

Astana öncesi Esed güçlerinin ateşkes ihlalleri sürüyor. (2017, Mart 14). Geliş tarihi 21 Şubat 2019, gönderen [Turkiyegazetesi.com.tr](https://www.turkiyegazetesi.com.tr) website: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/455657.aspx>

Astana'daki Suriye görüşmeleri sona erdi. (2017, Ekim). Geliş tarihi 21 Şubat 2019, gönderen <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/astanadaki-suriye-gorusmeleri-sona-erdi/952832>

Aydınlı, E., Kurubaş, E., ve Özdemir, H. (2009). *Yöntem, kuram, komplo: Türk uluslararası ilişkiler disiplininde vizyon arayışları*. 21.

Aydınlık, G. (2018, Nisan). 'Hedef Astana süreci'. Geliş tarihi 28 Şubat 2019, gönderen Aydınlık website: <https://www.aydinlik.com.tr/hedef-astana-sureci-dunya-nisan-2018-1>

Bakıri, M. (2018). Afrin Operasyonuna İran'ın Tepkileri. Geliş tarihi 26 Şubat 2019,

gönderen İRAM Center | İnan Araştırmaları Merkezi website:

<https://iramcenter.org/afrin-operasyonuna-iranin-tepkileri/>

Başbakan Yıldırım'dan Afrin açıklaması. (2018, Mart 4). Geliş tarihi 26 Şubat 2019,

gönderen Haber7 website: <http://www.haber7.com/siyaset/haber/2565126-basbakan-yildirimdan-cok-onemli-afrin-aciklamasi>

Beriker- Atiyas, N. (2001). *Yeni Dunya, Eski Yaklasimlar (2001) Foreign Policy (Turkish Edition)*. Geliş tarihi gönderen

http://www.academia.edu/30661134/Yeni_Dunya_Eski_Yaklasimlar_2001_Foreign_Policy_Turkish_Edition_

Bozdağ, B. (2018). "Suriye politikamız doğrunun yanında olmaktır". Geliş tarihi 01

Ocak 2020, gönderen <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/basbakan-yardimcisi-bozdag-suriye-politikamiz-dogrunun-yaninda-olmaktır/1119449>

Cartalucci, A. (2019, Mart 3). Assad's visit to Tehran sign of unwavering Syrian-Iran ties: Expert. Geliş tarihi 06 Mart 2019, gönderen Tehran Times website:

<http://www.tehrantimes.com/news/433607/Assad-s-visit-to-Tehran-sign-of-unwavering-Syrian-Iran-ties>

Cumhurbaşkanı Erdoğan: İdlib'de makul bir çıkış yolu bulmalıyız. (2018, Eylül). Geliş tarihi 15 Ekim 2019, gönderen

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/cumhurbaskani-erdogan-idlibde-makul-bir-cikis-yolu-bulmaliyiz-383641.html>

Çamurcu, K. (2000). *Firuze Köprüde Üçüncü Cumhuriyet: Velayet Demokrasısından Demokratik Cumhuriyete İnan*. İstanbul: Şehir.

Çavuş, T. (2014). DIŞ POLİTİKADA YUMUŞAK GÜÇ KAVRAMI VE

TÜRKİYE'NİN YUMUŞAK GÜÇ KULLANIMI. *Kahramanmaraş Sütçü İmam*

Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 32.

Dahl, R. A. (1957). The concept of power. *Behavioral Science*, 2(3), 201-215.

<https://doi.org/10.1002/bs.3830020303>

Değirmenci, S. (2019, Eylül 19). Dünyanın en büyük ekonomileri sıralaması (2019).

Geliş tarihi 01 Ocak 2020, gönderen Egezegeen website:

<https://egezegeen.com/ekonomi/dunyanin-en-buyuk-ekonomileri-siralaması/>

Demir, S. (2015). *İran neden Esad'a "tam destek" veriyor?* Geliş tarihi gönderen

<https://tr.sputniknews.com/columnists/201505201015576170/>

DeutscheWelle. (2017, Mart 29). Yıldırım: Fırat Kalkanı Harekâtı sona erdi | DW |

29.03.2017. Geliş tarihi 19 Şubat 2019, gönderen DW.COM website:

<https://www.dw.com/tr/a-38199641>

Dönmez, S. (2010). *Güvenlik Anlayışının Dönüşümü: İttifak Kavramı ve Nato*.

Duran, B. (2009). *Türk Dış Politikası Ortadoğululaşıyor mu*. Geliş tarihi gönderen

<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/117>

Erdogan: Torkiye icaze teşkil-i koridor-i terur (teror) ra dar marzhai khud nehahed

dad. (2016, Eylül). Geliş tarihi 19 Şubat 2019, gönderen خبرگزاری جمهوری اسلامی

website: <http://www.irna.ir/fa/News/82214022/>

Erdogan: Turkey's role in the Middle East | Talk to Al Jazeera. (2014). Geliş tarihi

gönderen <https://www.youtube.com/watch?v=NS9npyYQnac>

Erdoğan, R. T. (2019, Şubat 16). Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Soçi Zirvesi dönüşü

önemli açıklamalar. Geliş tarihi 06 Mart 2019, gönderen

[https://www.cnnturk.com/turkiye/cumhurbaskani-recep-tayyip-erdoganin-soci-](https://www.cnnturk.com/turkiye/cumhurbaskani-recep-tayyip-erdoganin-soci-zirvesi-donusu-aciklamalari)

[zirvesi-donusu-aciklamalari](https://www.cnnturk.com/turkiye/cumhurbaskani-recep-tayyip-erdoganin-soci-zirvesi-donusu-aciklamalari)

Erdoğan: Tahammül etmek mümkün değil | Al Jazeera Turk. (2015). Geliş tarihi 16

Aralık 2019, gönderen <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-tahammul-etmek-mumkun-degil>

Erdoğan'dan Afrin açıklaması. (2018, Ocak 22). Geliş tarihi 25 Şubat 2019, gönderen [Www.haberturk.com](http://www.haberturk.com) website: <https://www.haberturk.com/son-dakika-cumhurbaskani-erdogan-dan-ankara-sanayi-odasi-odul-toreni-nde-aciklamalar-1806753>

Erdoğan'dan operasyon açıklaması. (2018, Nisan). Geliş tarihi 15 Ekim 2019, gönderen <http://v.aa.com.tr/1105506>

Eryılmaz, Y. Ö. (2018). Yumuşak Güç Ve Sinema. *Yumuşak Güç ve Sinema*, 73.

Esad: İran Suriye'nin En Büyük Destekçisidir. (2017, Ocak 26). Geliş tarihi gönderen <https://www.tasnimnews.com/tr/news/2017/01/26/1308653/>

Esrare ardoghan baraye ezafe shodane atashbas be bayaniyeye payani va mokhalefate putin. (2018, Ağustos 8). Geliş tarihi 04 Mart 2019, gönderen [website: https://www.ilna.news/fa/tiny/news-665884](http://www.ilna.news/fa/tiny/news-665884)

FHA. (2017, Ekim 21). IŞİD komutanları Suriye'den Türkiye'ye kaçtı [Text/html]. Geliş tarihi 14 Ekim 2019, gönderen <http://abna.co/7TFC>

Flemes, D. (Ed.). (2010). *Regional leadership in the global system: Ideas, interests and strategies of regional powers*. Farnham, Surrey, England ; Burlington, VT: Ashgate Pub. Co.

Gasemi:elam tashkile niruye marzi jadid Amrica dar suriye, modakhele ashkar dar omure dakheli in keshvar ast. [Text]. (2018, Ocak 16). Geliş tarihi 26 Şubat 2019, gönderen [website: https://www.isna.ir/news/96102613868/](https://www.isna.ir/news/96102613868/) قاسمی-اعلام- /تشکیل-نیروی-مرزی-جدید-آمریکا-در-سوریه-مداخله-آشکار

Geneive, A. (2011). *How Iran Keeps Assad in Power in Syria, Foreign Affairs*.

Global Firepower, NATO. (2019). Geliş tarihi 26 Aralık 2019, gönderen

<https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/natonun-en-guclu-10-ordusu-belli-oldu-nato-70-yasinda,PcsCByH2YUe-JBb0HkHbDw>

Göksedef, E. (2017, Ocak). “İran, Fırat Kalkanı’ndan memnun değil” | Al Jazeera

Türk—Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar, Türkiye ve çevresindeki bölgeden son dakika haberleri ve analizler. Geliş tarihi 25 Şubat 2019, gönderen

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/iran-firat-kalkanindan-memnun-degil>

Gündede, S. (2018, Nisan 9). İran Basınında Ankara Zirvesi—İRAM Center | İran

Araştırmaları Merkezi. Geliş tarihi 28 Şubat 2019, gönderen

<https://iramcenter.org/iran-basininda-ankara-zirvesi/>

Gürkaynak, M., ve Yalçiner, S. (2009). *Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve*

Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme. Geliş tarihi gönderen

<http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/karsilikli-bagimlilik-ve-kuresellesme.pdf>

Hodad, M. (2012). “*Merase Seyasiye Shia va Meseleye Suriyeh.*” Geliş tarihi gönderen

<http://www.rajanews.com/>

İbrahimov, R. (2018). *Uluslararası İlişkilerde Realistler ve Realizm Paradigması*. Geliş

tarihi gönderen <https://www.academia.edu/9894311/>

İftihari, A. (1998). Tesirat-ı İnkılab-ı İslami-i İran der Gostere-i Cihani,.*Name Pejuheş*

Dergisi.

İlam muhalefat-i iran ba hamle ‘ ihtimal-i Türkiye’ be Suriye. (2019, Ekim). *BBC News*

فارسی. Geliş tarihi gönderen <https://www.bbc.com/persian/iran-49972167>

Indicators | Data. (2018). Geliş tarihi 03 Aralık 2019, gönderen

<https://data.worldbank.org/indicator>

İraklı Kürtlerin bağımsızlık referandumu: Hangi ülke destekliyor, kim karşı çıkıyor?

(2017, Eylül). Geliş tarihi 06 Mart 2019, gönderen

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41414173>

İran: ABD'nin temel hedefi İran, Türkiye ve Rusya'nın arasını açmak -. (2018, Nisan 16).

İran: "Astana Görüşmeleri Anlayışı Beraberinde Getirecek". (2017, Ekim). Geliş tarihi

21 Şubat 2019, gönderen Haberler.com website: <https://www.haberler.com/iran-astana-gorusmeleri-anlayisi-beraberinde-10189494-haberi/>

Iran calls for immediate end to Turkey's Afrin operation. (2018, Ocak). Geliş tarihi 25

Şubat 2019, gönderen ANF News website:

<https://anfenglishmobile.com/news/iran-calls-for-immediate-end-to-turkey-s-afrin-operation-24328>

İran Dışişleri sözcüsü: Bugünkü zirve ile tek bir ülkenin dünyanın tamamı için karar

alamayacağını ilan edeceğiz. (2018, Eylül). Geliş tarihi 28 Şubat 2019, gönderen

T24 website: <https://t24.com.tr/haber/iran-disisleri-sozcusu-bugunku-zirve-ile-tek-bir-ulkenin-dunyanin-tamami-icin-karar-alamayacagini-ilan-edecegiz,694774>

edecegiz,694774

İran khastar "tavagof e foriye" amaliyate torkiye dar suriye shod. (2016, Ağustos).

Geliş tarihi 26 Şubat 2019, gönderen صدای امریکا website:

<https://www.darivoa.com/a/iran-calls-turkey-to-immidiatly-stop-offensive-in-syria/3487863.html>

Iran Military News. (2019). Geliş tarihi 26 Aralık 2019, gönderen Trmilitary News

website: <http://www.trmilitarynews.com/iran-silahli-kuvvetleri/>

İran silahına Türkiye engeli. (2011, Ağuston). Geliş tarihi 07 Şubat 2019, gönderen <http://www.milliyet.com.tr/iran-silahina-turkiye-engeli/dunya/haberdetay/05.08.2011/1423016/default.htm>

İran Televizyonu Press Tv'den TSK'nın açıklamalarını çarpıtıyor. (2018, Ocak). Geliş tarihi 26 Şubat 2019, gönderen Hürriyet website: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/iran-televizyonu-press-tvden-skandal-yayin-40723120>

Iran: U.S.-Russia ceasefire deal should be expanded to cover all Syria. (2017, Temmuz 10). *Reuters*. Geliş tarihi gönderen <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-iran-idUSKBN19V0QU>

İran'dan Suriye operasyonuna sert tepki: Saldırı Ortadoğu'da yıkıma neden olacak! (2018, Nisan 14). Geliş tarihi 28 Şubat 2019, gönderen Haberturk.com website: <https://www.haberturk.com/iran-dan-suriye-saldirisina-sert-tepki-1919172>

Iranian media: Sochi summit step toward "new Middle East". (2017, Kasım 22). Geliş tarihi 22 Şubat 2019, gönderen Al-Monitor website: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/11/iran-russia-sochi-summit-putin-rouhani-erdogan-syria-talks.html>

Iranian president says Afrin must be handed over to Syrian army. (2018, Nisan 4). *Reuters*. Geliş tarihi gönderen <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-turkey-rouhani-idUSKCN1HB1N6>

İranlı yetkiliden Türkiye'nin Afrin operasyonuna karşı önemli eleştiri. (2018, Mart 4). Geliş tarihi 26 Şubat 2019, gönderen Mehr News Agency website: <https://tr.mehrnews.com/news/1869575/>

Iran's policy is to strengthen ties with Qatar, Rouhani says. (2017, Haziran 27). Geliş

tarihi 06 Mart 2019, gönderen Tehran Times website:

<http://www.tehrantimes.com/news/414590/Iran-s-policy-is-to-strengthen-ties-with-Qatar-Rouhani-says>

Isiksal, H. (2004). To What Extent Complex Interdependence Theorists Challenge Structural Realist School of International Relations? *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*.

Jaseb, H., ve Pomeroy, R. (2011, Nisan). *Iran calls Syrian protests a Western plot*. Geliş tarihi gönderen <https://www.reuters.com/article/idUSTRE73B22V20110412>

Kal, H. J. (1978). A new international politics? Diplomacy in complex interdependence. *International Organization*, 32(02), 521.

<https://doi.org/10.1017/S002081830002662X>

Kalın, İ. (2017, Kasım). Syria: What is next? Geliş tarihi 22 Şubat 2019, gönderen DailySabah website: <https://www.dailysabah.com/columns/ibrahim-kalin/2017/11/18/syria-what-is-next>

Kant, I. (1957). *Toward Perpetual Peace A Philosophical Sketch*. 1-4.

Keohane, Robert O.; Nye, Jr., Joseph, “Güç ve Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Ele Almak”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 46, s. 79-104.

Koç, M. (2018, Ocak). Türkiye'nin Afrin Operasyonu ve İran. Geliş tarihi 26 Şubat 2019, gönderen İRAM Center | İran Araştırmaları Merkezi website:

<https://iramcenter.org/turkiyenin-afrin-operasyonu-ve-iran/>

Korkmaz, K. (2018). *TRANSATLANTİK İLİŞKİLERİN SAVUNMA BOYUTUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ*. Geliş tarihi gönderen

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/434438>

Köylü, M. (2018). *SURİYE, PYD/YPG YAPILANMASI VE ZEYTİN DALI HAREKATI*.

17.

Kutlay, M., ve Dinçer, O. B. (2012). *TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU'DAKİ "BÖLGESEL GÜÇ" POTANSİYELİNE İLİŞKİN AMPİRİK BİR İNCELEME*. 89-90.

Luzume etelafsaziye iran dar mantage/Amrica be donbale hefze kanun e monageshe dar gharbe asiya. [İran'ın bölgedeki / ABD'deki koalisyonuna duyulan ihtiyaç Batı Asya'daki çatışma merkezlerini]. (2018, Ocak). Geliş tarihi 25 Şubat 2019, gönderen <https://www.javanonline.ir/fa/news/892152/>

Machiavelli, N., ve Hasan, B. (2012). *Savaş sanatı*. İstanbul: Doruk.

Maleki, S. (2016, Ağustos 30). Jarabulus Operation and Ankara's Master Plans. Geliş tarihi 19 Şubat 2019, gönderen Iranian Diplomacy website: <http://www.irdiplomacy.ir/en/news/1962689/>

Masumi, S. (2018a, Nisan). Mimarane Ateşbes. Geliş tarihi 27 Şubat 2019, gönderen روزنامه اعتماد website: <http://www.etemadnewspaper.ir/fa/main/detail/99314>

Masumi, S. (2018b, Ağustos 8). Ma baraye solh mijangim. Geliş tarihi 04 Mart 2019, gönderen روزنامه اعتماد website: <http://www.etemadnewspaper.ir/fa/main/detail/109330>

McMaster: Iran spent more than \$16 billion on Syria and proxies. (2018, Mart 16).

Geliş tarihi 06 Şubat 2019, gönderen The National website:

<https://www.thenational.ae/world/the-americas/1.713493>

MGK Genel Sekreterliği. (2016, Kasım). Geliş tarihi 14 Şubat 2019, gönderen

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-kasim-2016-tarihli-toplanti>

Morgenthau, H. J., ve Thompson, K. W. (1993). *Politics among nations: The struggle for power and peace* (Brief ed). New York: McGraw-Hill.

Nolte, D. (2010). *How to compare regional powers*. İçinde 36 (s. 893).

- Nye, J. S. (2003). *Amerikan gücünün paradoksu*. İstanbul: Literatür.
- Nye, J. S. (2007). *Understanding international conflicts: An introduction to theory and history* (6. ed). New York: Pearson Longman.
- Nye, J. S. (2008). *The powers to lead*. Oxford ; New York: Oxford University Press.
- Nye, Joseph S., and Robert O. Keohane. "Transnational relations and world politics: An introduction." *International organization* 25.3 (1971): 329-349.77
- Oran, B. (Ed.). (2013). *Türk dış politikası. Cilt 1: 1919 - 1980* (17. baskı). İstanbul: İletişim.
- Ortadoğu'da Türkiye algısı*. (2011). İstanbul: TESEV yayınları.
- Ovzah, H. (2016, Ağustos 25). *İran basını "Fırat Kalkanı"nı manipülasyon içeren haberlerle gördü*. Geliş tarihi gönderen <http://v.aa.com.tr/635317>
- Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), 113-144.
https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002075
- PressTV-Iran, Russia, Turkey presidents hold Syria talks. (2017). Geliş tarihi 22 Şubat 2019, gönderen <https://www.presstv.com/Detail/2017/11/22/543113/Iran-Russia-Turkey-Syria-talks-Daesh>
- PressTV-Turkish army kills 2, injures 40 in Syria's Kobani. (2016, Eylül). Geliş tarihi 19 Şubat 2019, gönderen <https://www.presstv.com/Detail/2016/09/02/482893/Turkey-Syria-wall-Kobani-US>
- Rahbare enghelab: Amrica yek khatar baraye bashariyat ast, mitavan an ra mahar kard. (2018, Ağustos 7). Geliş tarihi 04 Mart 2019, gönderen <http://kayhan.ir/fa/news/141570>

Rana, W. (2015). *Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts*.

Raz-i Negerani Iran Nesbet be Ameliyat Nizami Turkiye der Suriye. (2016, Ağustos 30). Geliş tarihi 14 Şubat 2019, gönderen خبر آنلاین website:

<https://www.khabaronline.ir/news/573781/>-ابراز-نگرانی-ایران-نسبت-به-عملیات-نظامی-ترکیه-در-سوریه

Roshandel, J. (2000). Iran's Foreign and Security Policies: How the Decision Making Process Evolved. *Security Dialogue*, 31(1), 105-117.

<https://doi.org/10.1177/0967010600031001009>

Ruhani: Suriye kuzeyinin güvenliği sadece Suriye ordusunun varlığı ile mümkün.

(2019, Ekim). Geliş tarihi 21 Ekim 2019, gönderen IRNA Türkçe website:

<https://tr.irna.ir/news/83510113/>

Samaneye konsuli- safheye asli. (2019). Geliş tarihi 06 Ocak 2019, gönderen

<http://econsulate.mfa.ir/>

Sarı, İ. (2017, Eylül). Bağımsızlık Referandumu ve İran'ın Kuzey Irak Politikası. Geliş

tarihi 06 Mart 2019, gönderen İRAM Center | İran Araştırmaları Merkezi

website: <https://iramcenter.org/bagimsizlik-referandumu-ve-iranin-kuzey-irak-politikasi/>

Sazmane farhang va ertebatate eslami-safheye asli. (2019). Geliş tarihi 05 Şubat 2019,

gönderen <http://www.icro.ir/>

Schirm, S. A. (2010). Leaders in need of followers: Emerging powers in global

governance. *European Journal of International Relations*, 16(2), 197-221.

<https://doi.org/10.1177/1354066109342922>

Semercioğlu, H. (2016). MACHİAVELLİ NİN PERSPEKTİFİNDEN BUGÜNÜN

ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ. *Journal of International Social Research*,
9(44), 496-502. <https://doi.org/10.17719/jisr.20164420127>

Seren, M. (2017). Fırat Kalkanı Harekatı, Harekatın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler. *SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI*. Geliş tarihi gönderen https://setav.org/assets/uploads/2017/10/R91_FKA.pdf

Sinkaya, B. (2008). *TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ: GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME*. 3.

Sinkaya, B. (2017). İran'ın Suriye Stratejisi. *Akademik Ortadoğu*. Geliş tarihi gönderen <https://www.academia.edu/35816394/>

Sönmezoğlu, F. (2016). *Son on yıllarda: Türk dış politikası 1991-2015*. İstanbul: DER Kitabevi.

Statement by the Presidents of Iran, Russia and Turkey. (2017, Kasım 22). Geliş tarihi 22 Şubat 2019, gönderen <http://www.president.ir/en/101671>

Suhengu-yi vizaret-i harice-yi iran: Turkiye der murid-i suriye duçar-i iştibah-i muhasibati est. (2012, ubat). Geliş tarihi 08 Şubat 2019, gönderen <http://magiran.com/npview.asp?ID=2445910>

Sulaimani teachers protest Abadi's failure to deliver salaries. (2018, Haziran). Geliş tarihi 25 Şubat 2019, gönderen Rudaw website: <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/06022018>

Syrian president meets Ayatollah Khamenei in Tehran. (2019, Şubat 25). Geliş tarihi 06 Mart 2019, gönderen Tehran Times website: <http://www.tehrantimes.com/news/433424/Syrian-president-meets-Ayatollah-Khamenei-in-Tehran>

Syrian "problem" needs no foreign intervention: Ahmadinejad. (2011, Mayıs 10). Geliş

tarihi gönderen <http://english.ahram.org.eg/News/11792.aspx>

Tarhe jadide amricayiha toteei baraye tamamiyate arzi va amniyate suriye ast.

[Amerikalıların yeni planı]. (2018, Ocak). Geliş tarihi 26 Şubat 2019, gönderen <https://www.mehrnews.com/news/4201691/>

T.C. Dışişleri Bakanlığı; 29 Aralık 2016, Suriye’de Çatışan Taraflar Arasında Ülke Genelinde Ateşkes İlanı. (2016, Aralık 29). Geliş tarihi 19 Şubat 2019, gönderen T.C. Dışişleri Bakanlığı website: http://www.mfa.gov.tr/no_-333_-29-aralik-2016_-suriye_de-catisan-taraflar-arasinda-ulke-genelinde-ateskes-ilani-hk_.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı: Altıncı Astana Toplantısı’nda İdlib Çatışmasızlık Bölgesinin İlanı. (2017, 15 Eylül). Geliş tarihi 21 Şubat 2019, gönderen T.C. Dışişleri Bakanlığı website: http://www.mfa.gov.tr/no_-288_-14-15-eylul-2017-tarihlerinde-gerceklestirilen-altinci-astana-toplantisinda-idlib-catismasizlik-bolgesinin-ilani-hk.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *İnsani Yardımlar*. (2018, Haziran). Geliş tarihi gönderen http://www.mfa.gov.tr/no_-171_-insani-yardimlarimiz-hk.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı: Suriye’de Çatışmasızlık Bölgelerinin Oluşturulmasına Dair Muhtıranın İmzalanması. (2017, Mayıs 4). Geliş tarihi 21 Şubat 2019, gönderen T.C. Dışişleri Bakanlığı website: http://www.mfa.gov.tr/no_-139_-suriye_de-catismasizlik-bolgelerinin-olusturulmasina-dair-muhtiranin-imzalanmasi-hk_.tr.mfa

Telatar, G. (2015, Ekim). *Alternative Politics / Alternatif Politika*. Geliş tarihi gönderen <https://www.academia.edu/22422477/>

Terör örgütü PYD/YPG komutasında sözde “Suriye Sınır Güvenliği Gücü” kurulacağı

yönündeki beyanlar hk. / T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2018, Ocak 14). Geliş tarihi 25 Şubat 2019, gönderen http://www.mfa.gov.tr/no_-15_-teror-orgutu-pydypg-komutasinda-sozde-suriye-sinir-guvenligi-gucu-kurulacagi-yonundeki-beyanlar-hk.tr.mfa

Thompson, W. R. (1973). The Regional Subsystem: A Conceptual Explication and a Propositional Inventory. *International Studies Quarterly*, 17(1), 101.
<https://doi.org/10.2307/3013464>

TSK, Afrin'e havadan bu bildirileri attı. (2018, Ocak). Geliş tarihi 25 Şubat 2019, gönderen <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/tsk-afrine-havadan-bu-bildirileri-atti-40726178>

TSK Kobanili Kürtlerle çatıştı; 1 ölü, onlarca yaralı var. (2016, Eylül). Geliş tarihi 19 Şubat 2019, gönderen <http://tr.farsnews.com/world/news/13950612000560>

TSK'dan Fırat Kalkanı Harekatı açıklaması. (2016, Ağustos 31). Geliş tarihi 14 Şubat 2019, gönderen <https://www.takvim.com.tr/guncel/2016/08/31/tskdan-daese-agir-darbe>

TUİK, Nüfus Projeksiyonları. (2018). Geliş tarihi 03 Aralık 2019, gönderen <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

TUİK,Uluslararası Seçilmiş Göstergeler. (2017). Geliş tarihi 03 Aralık 2019, gönderen <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/sorguSayfa.do?target=degisken>

Tuna, O., ve Yalçıntaş, N. (2011). Sosyal Siyaset. *Filiz Kitapevi*, 42.

Turkey, Iran, Russia say will work for stability in Syria. (2018, Nisan 4). *Reuters*. Geliş tarihi gönderen <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-turkey-iran-idUSKCN1HB106>

Türk Hava Yolları ® Yolcu Sayısı, Uçuş Noktaları. (2019). Geliş tarihi 06 Ocak 2019,

gönderen <https://www.turkishairlines.com/tr-int/basin-odasi/hakkimizda/#tcm517-36323>

Türkiye-Suriye ilişkileri: İnişler ve çıkışlar. (2014, Ocak). Geliş tarihi 08 Şubat 2019, gönderen Al Jazeera Türk—Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar, Türkiye ve çevresindeki bölgeden son dakika haberleri ve analizler website:

<http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar>

Üçlü Suriye Zirvesi sona erdi | NTV. (2018, Nisan). Geliş tarihi 27 Şubat 2019,

gönderen <https://www.ntv.com.tr/dunya/uclu-suriye-zirvesi-sona-erdi%2cL1YK2laru02-YLxwrWvGsg>

Varlık, A. B., ve Demir, S. (2013). *ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE REALİST VE LİBERALİST KURAMLARIN GÜÇ KAVRAMINA YAKLAŞIMI*. Geliş tarihi

gönderen <http://www.academia.edu/20382035/>

Wagner, R. H. (1988). Economic interdependence, bargaining power, and political influence. *International Organization*, 42(03), 461.

<https://doi.org/10.1017/S0020818300027703>

World Economic Outlook Database April 2019. (2019). Geliş tarihi 01 Ocak 2020,

gönderen <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/index.aspx>

Yeğin, A. (2017). *İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları*. Seta.

Yılmaz, A. (2018, Mart 5). Suriye'nin İran'a Maliyeti. Geliş tarihi 06 Mart 2019,

gönderen Suriye Gündemi website:

<http://www.suriyegundemi.com/2018/03/05/suriyenin-irana-maliyeti/>

Zakharov, A. (2017, Mayıs 1). İraçî Kürdistan: Playing the independence game. Geliş

tarihi 18 Ekim 2019, gönderen

<https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2017/04/iraqi-kurdistan-playing->

independence-game-170424081305405.html

Zarif, M. C. (2017, Haziran 7). *İran Dışışleri Bakanı Zarif Ankara 'da Katar krizini*

yorumladı: "Endişe verici". Geliş tarihi gönderen

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-40191040>

